

Засновник: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.

Видається з 01.01.1998 р. Виходить двічі на місяць.

Головний редактор М. Закіров, д-р політ. наук, заввідділу політологічного аналізу.

Редакційна колегія: Л. Чуприна, канд. наук із соц. комунікацій, заввідділу оперативної інформації, Т. Дубас, канд. наук із соц. комунікацій, заввідділу синтезу соціокультурних мережевих ресурсів. Комп'ютерний дизайн: Г. Булахова.

Адреса редакції: НБУВ, Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна. Тел. (044)524-25-48, (044)525-61-03. E-mail: siaz2014@ukr.net, www.nbuviap.gov.ua.

Ідентифікатор медіа R30-01101

Україна: події, факти, коментарі

Інформаційно-аналітичний журнал

№ 4 2024

ЗМІСТ

Коротко про головне

Звернення Президента України В. Зеленського3

Аналітика

Політичні акценти

Закіров М.

Друга річниця широкомасштабного вторгнення Росії в Україну: міжнародний і внутрішньополітичний контекст4

Потіха А.

Мюнхенська безпекова конференція: особливості, ключові питання і результати.....12

Тарасенко Н.

Безпекові угоди України з країнами-партнерами: зміст і значення в оцінках експертів.....20

Горова С. Реакція світу на смерть О. Навального в оцінках експертів і політиків.....	35
Аулін О. Вірогідність нової ліванської війни: сценарії та експертні оцінки.....	44
Економічний ракурс	
Кулицький С. Розвиток макроекономічної ситуації в Україні наприкінці другої річниці повномасштабного воєнного вторгнення Росії	50
<u>Наука – суспільству</u>	
Основні напрями діяльності НАН України.....	60
Сучасні дослідження та розробки академічної науки.....	63
Наукові видання НАН України.....	77
Міжнародне співробітництво у галузі освіти та науки.....	78

Коротко про головне

Звернення Президента України В. Зеленського

«Співпраця та рішучість – це дві відповіді на питання про закінчення війни та наближення миру», – наголосив Президент України.

«Бажаю здоров'я, шановні українці, українки!

Короткий звіт про цей день.

Перше – ми продовжуємо нашу нову традицію спеціальної шани до Героїв України. Мав честь передати сертифікати на квартири ще 30 родинам українських Героїв – воїнів Збройних сил України, нашої Національної гвардії, Національної поліції: офіцерів, сержантів, солдатів. Я вдячний кожній родині наших воїнів, усіх наших Героїв за те, що вони дали Україні такий захист, за таку сміливість і силу. Це честь – представляти державу, яку захищають такі люди.

Друге за сьогодні – кілька важливих заходів із нашими партнерами. Тут, у Києві, з візитом був Прем'єр-міністр Болгарії – держави, яка є нашим добрим сусідом. І сьогодні, власне, ми говорили про те, як зробити наше добросусідство ще більш ефективним і міцним. Важливо – збільшення оборонної співпраці, спільні виробництва, копродукція в оборонній сфері. Також – політична взаємодія. Попереду ще більше економічної роботи наших країн: розширення торгівлі, розширення нашої інфраструктури та логістичної сили. Дякую Болгарії за максимальний прагматизм. Сьогодні ж узяв участь у роботі спеціального саміту в Парижі – саміту лідерів, який зібрав ...Президент Франції. Головна тематика – усе, що посилює нас у Європі, нашу стійкість, спроможності. Звичайно, наші арсенали, наша здатність виробляти зброю, постачання зброї для України та безперервність підтримки. Усе, що ми робимо разом для захисту від російської агресії, додає нашим народам реальної безпеки на десятиліття вперед. Бо кожна з російських втрат і кожен з російських програшів привчає і Росію, і будь-якого іншого супротивника Європи та загалом вільного світу – привчає, що агресія результатів не дає й не може дати. Співпраця та рішучість – це дві відповіді, які варто всім дати на питання про закінчення війни та наближення миру.

Сьогодні ж в Україні – особливий день. Усі ми згадуємо події 2014 р., коли такими ж днями відбувалася окупація Криму і визначалося, якою буде подальша доля міжнародної безпеки, міжнародних відносин. Усе почалося саме з Криму – цей російський реваншизм, ця російська війна. І саме там, у Криму, російське зло має зазнати ключової поразки. Ми вже досягли значних результатів у Чорному морі. Працюємо для того, щоб досягти необхідних результатів у небі та на землі в Криму. І я вдячний усім партнерам, які допомагають.

Ще одне. Сьогодні стартувала робота нашої економічної платформи “Зроблено в Україні”. Це важливий інструмент – інструмент сприяння економічному зростанню в Україні. Кожен має чітко розуміти: ми повинні

додавати нашій державі, нашому народу якомога більше можливостей забезпечувати свої потреби, свій захист. Саме наша економіка, саме сплачені в Україні податки допомагають нам утримувати військо... Держава повинна та зробить усе – усе, щоб дати якнайбільше можливостей для української економіки. І щоб дати нашій економіці якнайбільше різноманіття – варіантів і для експорту та торгівлі, і для спільних з партнерами сучасних виробництв, і для власних українських товарів та послуг. Максимально підтримуємо українське, щоб Україна могла максимально забезпечувати свої власні інтереси – на полі бою й не тільки.

Усе – для сили України, для підтримки наших Героїв та всього нашого суспільства. Обов'язково маємо перемогти. Обов'язково маємо зробити все, щоб перемогти. Це питання виживання України та українців. Ніхто нашій державі успіху не подарує. Це може бути тільки наша з вами спільна робота – максимально активна, максимально енергійна, кожного дня й без пауз.

Дякую всім, хто працює заради України саме так! Дякую всім, хто б'ється заради України!

Слава Україні!» *(Офіційне інтернет-представництво Президента України (<http://www.president.gov.ua>). – 2024. – 26.02).*

Аналітика

Політичні акценти

М. Закіров, заввідділу СІАЗ НБУВ

Друга річниця широкомасштабного вторгнення Росії в Україну: міжнародний і внутрішньополітичний контекст

Невблаганний час відрахував ще один рік від того фатального для сучасної історії України і світу ранку лютого 2022 р., коли розпочалося широкомасштабне вторгнення військ РФ в Україну. Уже 10 років минуло від лютого 2014 р. коли з операції із захоплення Криму розпочалася агресія Росії проти України. За традицією круглі дати або річниці, незважаючи на їх відносний характер, не лише розподіляють час на певні проміжки, а й спонукають до підбиття підсумків, аналізу або прийняття вагомих рішень. Декілька днів останньої декади лютого 2024 р. не стали виключенням із цієї традиції та були відзначені важливими подіями міжнародного і внутрішньоукраїнського політичного життя. Серед них були візити високоповажних зарубіжних гостей, очільників держав, міжнародних інституцій, всесвітньовідомих друзів України; були зустрічі, спільні пресконференції, переговори; підписувалися важливі документи; на зустрічах з громадськістю та журналістами військово-політичне керівництво нашої країни підбило підсумки та говорило про плани на майбутнє. Отже,

інформаційний простір був щільно наповнений описом подій, експертними оцінками та прогнозами, які потребують усвідомлення та аналізу.

Серед високих гостей, які завітали до Києва в ці дні, спостерігачі відзначають президента Європейської комісії У. фон дер Ляєн, яка прибула з візитом до української столиці в суботу, 24 лютого. Цей візит є важливим і з огляду на посаду, яку вона обіймає, та з огляду на послідовну і віддану підтримку, яку У. фон дер Ляєн надає Україні від перших днів війни. Свою позицію гостя вчергове підтвердила у своєму дописі в соцмережі «X». «У Києві, щоб відзначити річницю другого року війни Росії проти України. І щоб вшанувати надзвичайну стійкість українського народу. Більш ніж будь-коли ми твердо стоїмо поруч з Україною. Фінансово, економічно, військово, морально. Допоки країна не стане остаточно вільною», – написала У. фон дер Ляєн (URL: <https://www.nta.ua/richnyczya-vijny-glava-uevrokomisiyi-ursula-fon-der-lyayen-prybula-do-kyuева>).

Треба зауважити, що, крім уже висловленої підтримки в межах офіційного візиту, глава Єврокомісії передала 50 машин для потреб Національної поліції України та Офісу Генерального прокурора. «Для мене честь бути тут, в Україні, саме в цей нелегкий для вас час. Ми дуже сподіваємося, що ці автомобілі стануть у нагоді у вашій життєво важливій роботі. Я знаю, що ви робите величезну роботу, забезпечуючи безпеку й стабілізацію на територіях, звільнених від російської окупації. Я дуже хочу подякувати вам та усьому українському народові за хоробрість та за все, що ви робите на шляху до Перемоги», – заявила У. фон дер Ляєн. Міністр внутрішніх справ України І. Клименко подякував європейським партнерам за підтримку. «Сьогодні найбільша війна після Другої світової відбувається саме на території нашої країни. Ми тримаємось і виграємо її саме завдяки вам. Понад 2 тис. патрулів кожного дня заступає на чергування на деокупованих територіях. Ми займаємося доставкою гуманітарних вантажів, медикаментів, реагуванням на злочини. Але, на жаль, кожного дня ми втрачаємо як людей, так і автомобілі. Ми вдячні нашим партнерам, нашим європейським друзям за ту підтримку, яку ви нам надаєте. Разом до Перемоги», – наголосив глава МВС І. Клименко (URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/mvs-prezydent-ievrokomisii-ursula-fon-der-liaien-peredala-50-aktivok-dlia-natsionalnoi-politsii-ta-ofisu-henprokurora>).

Разом з тим треба пам'ятати, що з початком війни життя у світі не зупинилося, і незважаючи на ключову роль, яку відіграють події в Україні для європейської і світової політики, більшість процесів відбуваються за планом. Зокрема, 2024 р. це рік виборів як у міжнародних інституціях, так і багатьох країнах. І так чи інакше цей чинник починає відігравати важливу роль. Зокрема, більшість спостерігачів звернули увагу на те, що відбулися певні зміни в часових межах проведення узгоджених раніше переговорів.

Так, перед візитом в Україну на брифінгу в Брюсселі президент Єврокомісії У. фон дер Ляєн повідомила, що так звана переговорна рамка про вступ України до ЄС «навряд чи буде готова» до початку виборів у

Євросоюзу, які відбудуться в червні 2024 р. «Ми чудово просуваємося в процесі скринінгу. Це дуже добре. І ми все ще працюємо над переговорними рамками. Я припускаю, що вони не будуть готові до європейських виборів, а після них, тому що, зважаючи на розвиток різних переговорних позицій, це займе час. Але я думаю, що влітку – на початку літа ми будемо готові», – зазначила У. фон дер Ляєн (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-ukrayina-yevrosoyuz-vstup-fon-der-lyayen/32829459.html>). Між тим, за словами посла України при ЄС В. Ченцова, за попередніми домовленостями переговорні рамки планувалося узгодити в березні. Справа в тому, що влітку цього року мають відбутися вибори президента Європейської комісії, а У. фон дер Ляєн вже заявила про свій намір балотуватися на другий термін. Отже, на думку спостерігачів, перенесення термінів обговорення переговорної рамки про вступ України до ЄС може бути частиною підготовки до виборів.

На думку Є. Магди, виконавчого директора Інституту світової політики, європейські політики, «європейські політики не просто висловлюють солідарність з Україною, тобто це на сьогодні очевидно, бо ця солідарність триває 730 днів. Але є і момент, коли вони думають про власні політичні кампанії. Кампанія з виборів до Європарламенту, які відбудуться на початку червня, а навесні буде достатньо активна фаза агітації. Думаю, що не випадково й У. фон дер Ляєн і Д. Мелоні, які будуть очевидно політичними конкурентами в цьому сенсі, з'явилися сьогодні в Києві. Тобто кожен з учасників політичних процесів, які претендуватимуть на відповідні можливості, будуть активно присутні в українському політичному житті», – зауважив політолог. За його словами, У. фон дер Ляєн, як лідер і символ Європейської народної партії, робить ставку на те, щоб говорити про розширення ЄС (URL: <https://espresso.tv/viy-na-z-rosiyeyu-tse-ne-tilki-solidarnist-z-ukrainoyu-politolog-magda-pro-vizit-svitovikh-lideriv-do-kieva-24-lyutogo>).

Отже, незважаючи на певне відтермінування українське питання залишається на порядку денному, що є головним. До того ж воно вже є важливим чинником європейської політики – і Україна, хоча й опосередковано, уже залучається до вирішення важливих питань, а візити до України вже стали своєрідною частиною програми закордонних візитів лідерів європейських країн. Так, у ці дні до нашої країни завітав ще не один високопосадовець.

Зокрема, Прем'єр-міністр Данії М. Фредеріксен 23 лютого приїхала в Україну. Вона разом з Президентом В. Зеленським відвідала Личаківське кладовище у Львові. Прем'єр-міністр Данії повідомила про підписання з Україною угоди у сфері безпеки, яка передбачає ряд зобов'язань у сфері безпеки. Як повідомляється, В. Зеленський і М. Фредеріксен поклали квіти до могил українських воїнів на Марсовому полі Личаківського кладовища. Глава держави та Прем'єр-міністр Данії також ушанували пам'ять невідомого воїна Збройних сил України, який загинув у 2022 р. і був похований у Львові. Як відомо, Личаківське військове кладовище є

територією військових поховань у Львові. На Марсовому полі кладовища з квітня 2022 р. ховають військовослужбовців, які загинули під час російсько-української війни (URL: <https://www.slovoidilo.ua/2024/02/23/novyna/polityka/premyerka-daniyi-prybula-vizytom-ukrayiny>).

Крім того, на спільній пресконференції з Президентом України В. Зеленським Прем'єр-міністр Данії поінформувала про стан справ з підготовкою українських пілотів і передачею літаків F-16. «Ми розпочали навчання [українських] пілотів уже в серпні. Навчання відбувається дуже швидко й дуже добре. І єдина причина, чому ми все ще затримуємося з переданням F-16 в Україну, – це просто технічна причина, технічний момент. Потрібна серйозна інфраструктура для обслуговування цих винищувачів, і ми розуміємо, що провести навчання для F-16 – набагато довше і триваліше, ніж для будь-яких інших систем зброї або літаків. Я сподіваюся, що нам вдасться найближчим часом, ще до літа, побачити F-16 у повітряному просторі України. І я думаю, що з огляду на всі ті зусилля, яких ми докладаємо, і на чудову співпрацю між нами й союзниками ми все-таки будемо готові це забезпечити до літа», – наголосила М. Фредеріксен (URL: <https://gordonua.com/ukr/news/politics/premyerka-daniiji-spodivajusja-shcho-nam-udastsja-shche-do-lita-pobachiti-f-16-u-povitrjanomu-prostori-ukrajini-1698758.htm>).

У свою чергу Президент України В. Зеленський підкреслив вагому підтримку Данії в питанні надання нашій країні літаків, подякував за новий пакет допомоги та наголосив на розгортанні співробітництва у сфері оборони. «Я хочу нагадати, що саме Данія відіграла ключову роль у розблокуванні рішення F-16 для України. Ми зараз працюємо над тим, щоб українські F-16 почали реально захищати українське небо. Сьогодні є й новий оборонний пакет від Данії. І це, до речі, уже 15-й. Боєприпаси, дрони та інша зброя, на яку чекають наші воїни... Наші делегації домовилися про проведення спільного двостороннього форуму оборонних індустрій, модернізацію та зміцнення арсеналів на основі досвіду сучасної війни». В. Зеленський відзначив «запуск зразкової програми експортного фінансування через експортно-інвестиційний фонд Данії для підтримки постачання в Україну, зокрема, обладнання та подякував Данії за спільну роботу щодо “Формули миру”» (URL: https://galinfo.com.ua/news/ukraina_ta_daniya_provedut_forum_oboronnyh_industriy_zelenskyu_414266.html).

Наступного дня, 24 лютого, до Києва прибули Прем'єр-міністр Італії Д. Мелоні, Прем'єр-міністр Канади Д. Трюдо та Прем'єр-міністр Бельгії А. Де Кроо, а також відданий друг України, колишній Прем'єр-міністр Великої Британії Б. Джонсон, який від початку широкомасштабного вторгнення військ РФ докладав надзвичайних зусиль для організації допомоги нашій країні.

Глава держави разом із Президенткою Єврокомісії та головами урядів Італії, Канади та Бельгії вшанували пам'ять полеглих захисників України на Михайлівській площі. Глава Української держави та іноземні лідери

пройшли вздовж стрій воїнів почесної варти та поклали квіти до Стіни пам'яті на Михайлівській площі в Києві. Воїни почесної варти ЗСУ встановили вінок від Президента України В. Зеленського та вінки від голів урядів Італії, Канади, Бельгії та очільниці Європейської комісії. Високі гості відвідали Гостомель і виступили на меморіальній церемонії, що проходила в аеропорту «Гостомель».

«Битва за Гостомельський аеропорт більше не згадуватиметься як найтемніша година в нашій історії, але як початок нової ери для України та для всієї Європи», – наголосила Президентка Єврокомісії У. фон дер Ляєн. «Ми тут, щоб сказати, що Європа допомагатиме вам стільки, скільки буде потрібно. Буде фінансова підтримка, більше боєприпасів, більше тренувань для військ, більше засобів ППО та більше інвестицій в оборонну промисловість Європи та України. Немає кращого місця, ніж цей аеропорт, щоб ще раз підтвердити нашу прихильність Україні», – заявила У. фон дер Ляєн. У свою чергу Прем'єр-міністр Італії Д. Мелоні підкреслила: «Це місце є символом провалу Москви. Це місце є символом української гордості. У цьому місці можна вдихнути історію, а історія нагадує, що є щось сильніше за ракети, бомби, голод і холод. Це щось – це любов до Батьківщини, любов до свободи та бажання гарантувати своїм дітям квітуче й успішне майбутнє» (URL: <https://rubryka.com/2024/02/24/gostomel-tse-pochatok-novoyi-ery-dlya-ukrayiny-i-ye-symvolom-ukrayinskoyi-gordosti-zayavyly-pid-chas-tseremoniyi-meloni-ta-fon-der-lyayen>).

Прем'єр-міністр Канади Д. Трюдо, виступаючи в Гостомелі в зв'язку з другими роковинами російського вторгнення в Україну, наголосив: «Канада була на вашому боці не тільки тому, що це було правильно, а й тому, що ваша боротьба – це наша боротьба. Ви боретеся за свій суверенітет, за свою територію, за свою мову, за свою культуру. За свою демократію. Але точно так само ви боретеся і за нашу демократію» (URL: <https://armyinform.com.ua/2024/02/24/ukrayina-vede-bij-za-nas-usih-dzhastin-tryudo-v-den-drugoyi-richnyczi-shyromomasshtabnogo-vtorgnennya>).

Поряд із протокольними заходами і подіями, що пов'язані із вшануванням подвигу захисників України, програми візитів глав європейських держав містили і цілком прагматичні речі, які є продовженням оголошених намірів і реальним втіленням наданих запевнень щодо продовження співробітництва з Україною.

Зокрема, Президент України В. Зеленський і Прем'єр-міністр Канади Д. Трюдо підписали Угоду про співробітництво у сфері безпеки між Україною та Канадою. Угода засновує канадсько-українське стратегічне безпекове партнерство, яке визначає сфери для посилення двосторонньої співпраці в різних галузях, включаючи оборону, стабільність і стійкість. Документом передбачається виділення Канадою у 2024 р. понад 3 млрд канадських дол. макрофінансової та оборонної допомоги Україні. Крім того, документ підтверджує підтримку з боку Канади майбутнього членства України в НАТО, зокрема шляхом сприяння українським реформам та

сумісності Сил безпеки і оборони України з Альянсом. Угода фіксує механізм 24-годинного екстреного реагування за повторної військової агресії проти України, а також передбачає допомогу нашій країні в зміцненні власних здібностей для належного реагування на можливу ескалацію агресії з боку РФ (URL: <https://rubryka.com/ru/2024/02/24/zelenskyj-i-dzhastin-tryudo-u-kyuevi-pidpysaly-ugodu-pro-spivrobitnytstvo-u-sferi-bezpeky-mizh-ukrayinoyu-ta-kanadoyu>).

Також у рамках візиту в Україну Прем'єр-міністра Італії Д. Мелоні між Україною і Італією було підписано угоду про гарантії безпеки. «Наші зустрічі з главою уряду Італії завжди змістовні. Важливим результатом сьогоднішньої стало підписання двосторонньої безпекової угоди. Цей документ закладає міцну основу для тривалого безпекового партнерства між Україною та Італією», – наголосив Президент України В. Зеленський (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-ukrayina-italiya-harantiyi-bezpeky-uhoda-zelenskyu-/32833663.html>).

Крім того, Прем'єр-міністр Італії Д. Мелоні, яка наразі головує у Великій сімці на ротаційній основі, провела 24 лютого відеозустріч лідерів G7 з Києва. До учасників саміту звернувся Президент України В. Зеленський, якого запросили приєднатися до зустрічі. «Світ відчуває, що Путін може програти війну. І коли він програє, це означає, що виграє не просто хтось один у світі, а вся глобальна спільнота народів і міжнародне право як таке. Мусімо це забезпечити. Будь ласка, Пам'ятайте, що імперські амбіції та реваншизм можуть бути подолані тільки разом і саме це має відкрити простір для розвитку справжньої безпеки та демократії», – підкреслив В. Зеленський. Він подякував партнерам за підтримку та додав: «Ви дуже добре знаєте, що нам потрібно, щоб захистити наше небо, щоб зміцнити нашу армію на землі. І ви знаєте все, що нам потрібно для підтримки та продовження наших успіхів на морі. І ви чудово знаєте, що нам потрібно все це вчасно. Ми розраховуємо на вас» (URL: <https://www.dw.com/uk/g7-provela-zustric-z-kiyeva/a-68362635>).

Отже, участь України заходах Великої сімки стає вже доброю традицією, яку підтримують наші партнери. Звернення Президента В. Зеленського це не лише протокольна частина заходу, або чергова промова на річницю війни – це ще й міцний сигнал світу про підтримку України з боку провідних держав світу, яка зберігається попри усі проблеми і перепони, що спричинені внутрішньополітичними чинниками, підготовкою до виборів, соціально-економічними проблемами тощо.

Водночас із вагомими заходами зовнішньополітичного характеру, підписанням договорів і візитами поважних гостей, чергова річниця війни була відзначена й важливими внутрішньополітичними заходами. Головна увага українських і зарубіжних ЗМІ та експертів була звернена на форум «Україна. Рік 2024», що пройшов 25 лютого. В анонсах повідомлялося про те, що на форумі відбудуться панельні дискусії за участю військово-політичного керівництва України та пресконференція Президента України

В. Зеленського. Серед обговорюваних питань було заплановано висвітлення розвитку сил оборони і безпеки, робота українського оборонно-промислового комплексу, аналіз ситуації на фронті, питання економічного розвитку та широкий спектр питань міжнародних відносин.

У роботі панельних дискусій взяли участь: Прем'єр-міністр України Д. Шмигаль, спікер Верховної Ради України Р. Стефанчук, міністр оборони України Р. Умеров, міністр з питань стратегічних галузей промисловості О. Камишін, міністр внутрішніх справ І. Клименко, заступник Головнокомандувача ЗСУ В. Сухаревський, який очолює новостворені Сили безпілотних систем ЗСУ, начальник ГУР МО К. Буданов, голова СБУ В. Малюк. Завдяки безпрецедентно широкому представництву спікерів, які очолюють усі ключові відомства країни, дискусія була надзвичайно інформативною та охопила практично весь спектр питань політичного, економічного, законотворчого, оборонного характеру, забезпечення безпеки громадян і захисту інтересів держави. Було підведено підсумки життя країни і підкреслено безпрецедентні результати гідної відповіді на усі наявні загрози і виклики. Кожен із спікерів, поряд із аналізом досягнень, зупинився і на проблемах, що існують у сферах їхньої відповідальності, а також розкрив у межах допустимого підготовлені варіанти їх розв'язання.

Одним з найбільш очікуваних заходів у межах форуму «Україна. Рік 2024» стала пресконференція Президента України В. Зеленського, яка відбулася у неділю 25 лютого. Глава держави повідомив про перспективи щодо озброєння для України, контрнаступ ЗСУ у 2023 р. та плани на 2024 р. Незважаючи на відомі проблеми, президент позитивно оцінив перспективи України отримати далекобійну зброю. Зазначив також про перспективи можливого наступу Росії на початку літа цього року і підготовку плану дій ЗСУ. Підкреслив політичний характер протестів польських фермерів і відповів на запитання щодо затримки постачання військової допомоги. За словами В. Зеленського, третій рік повномасштабної війни – переломний. Від нього залежатиме формат закінчення війни. Він зауважив, що у 2022 р. Україна намагалась вижити, у 2023 р. – вистояти. «Рік виборів, розфокусування, усього одразу. Викликів ззовні, всередині тощо. Хтось втомлений, хтось про це говорить, хтось про це мовчить. І це такий переломний рік. І тому в переломний рік нам потрібна мужність, стійкість. Для того, щоб вижити. Від цього року, я думаю, буде залежати формат закінчення війни. Я так вважаю. Може, помиляюся», – зазначив В. Зеленський (URL: https://zaxid.net/volodimir_zelenskiy_dav_pres_konferentsiyu_golovne_n1580637).

У цілому спостерігачі відмітили неабияку відкритість розмови. Зокрема, В. Зеленський вперше назвав кількість загиблих українських військових на війні, що налічує 31 тис. безповоротних втрат, пояснив причину невдачі контрнаступу ЗСУ у 2023 р., говорив про резонансний законопроект щодо посилення мобілізації.

У цьому контексті політолог, політексперт, кандидат політичних наук Д. Гороховський зазначає, що в плюс президенту можна записати запрошення ЗМІ, які представляють політичну опозицію країни. Подобається комусь чи ні, але вони також є представниками певної частини українського суспільства, наголошує експерт. Разом з тим він вважає, що, торкаючись питання мобілізації, треба було акцентувати увагу на дотриманні законів. «Із позитивних моментів можна виділити чесність президента, який не намагався заспокоювати та запевняти, що все буде добре. Все може бути по-різному» (URL: <https://politics.comments.ua/ua/news/president/pres-konferenciya-zelenskogo-pro-scho-govoriv-prezident-i-scho-ce-oznachae-726543.html>).

Засновник соціологічної компанії «Active Group», політичний експерт А. Єрмоєнко вважає позитивним безпосередньо факт такої пресконференції – розмови про досить складні і болючі питання. Щодо заяв ніби провал контрнаступу ЗСУ стався через те, що його план «злили» росіянам, це, на думку експерта, виглядає смішно. «Цей план обговорювався в різних медіа приблизно з грудня 2022-го, за пів року до початку контрнаступу. Публікувалися навіть карти із зразковими напрямками. І вони плюс-мінус відповідали реальності, – нагадує А. Єрмоєнко. – Провал контрнаступу пов'язаний, скоріше, з нестачею техніки, зривами поставок з боку партнерів, величезним запасом часу в противника, який побудував потужні зміцнення, відсутністю нашого панування у повітрі. Добре, що, коли стало зрозуміло, що ми не здатні кавалерійським наскоком прорвати фронт, нашим військовим наказали відійти і поміняти тактику. «“М'ясні штурми” – це не наш метод. І це вірно» (URL: <https://politics.comments.ua/ua/news/president/pres-konferenciya-zelenskogo-pro-scho-govoriv-prezident-i-scho-ce-oznachae-726543.html>).

Водночас спостерігачі звернули увагу на окремі популістські заяви й замовчування у ЗМІ деяких тем. Зокрема, виконавчий директор Центру прикладних політичних досліджень О. Леонов підкреслив, що не було чіткого пояснення і щодо скорочення державного апарату. Політолог І. Рейтерович зауважив: «Розмови про скорочення державних службовців, скорочення бюрократичного апарату вони достатньо давно ведуться. Це – така популістична тема». Політолог наголосив, що насправді на утримання державного апарату «йдуть не такі великі гроші, як комусь здається».

У свою чергу воєнні кореспонденти заявили, що хотіли б поставити президенту кілька запитань, яких не почули від своїх колег на пресконференції. Зокрема, їх цікавить чому українських воєнних журналістів не допускають до висвітлення ситуації на лівобережжі Херсонщини? Про це написав у своїй колонці для УП І. Антипенко (URL: <https://ua.news.ua/ukraine/k-chemu-gotovytsya-ukrayne-v-2024-godu-glavnoe-yzpress-konferentsyy-zelenskogo>).

Отже, питання залишаються. І це цілком зрозуміло, зважаючи на безпрецедентну складність та обсяг проблем, що стоять перед керівництвом держави, українським народом і цілим світом, оскільки масштаби війни Росії

проти України уже мають глобальні наслідки. Численні візити закордонних лідерів, активне залучення України до участі в міжнародних заходах, зміни в архітектурі європейської безпеки та розширення військово-промислового виробництва свідчить про усвідомлення небезпеки для світу, яку несе російська агресія.

Форум «Україна. Рік 2024» дав змогу провести певний аналіз ситуації, підбити підсумки і намітити плани на майбутнє.

А. Потіха, наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Мюнхенська безпекова конференція: особливості, ключові питання і результати

У Мюнхені 16–18 лютого 2024 р. відбулася 60-та конференція з безпеки. Вона об'єднала декілька сотень політичних діячів з усього світу. Однією з основних тем стало питання війни в Україні. І чи не кожен день конференції було присвячено тим чи іншим аспектам ситуації в Україні.

Мюнхенську конференцію з безпеки було засновано в 1963 р. як майданчик, де близько 60 учасників з країн Заходу обговорювали питання безпекової політики після завершення холодної війни.

Головним завданням конференції було запобігання новій великій війні, а також сприяння вирішенню регіональних конфліктів, адже залишалися нерозв'язані проблеми й регіональні конфлікти та було зрозуміло, що необхідно створювати передумови для мирного співіснування.

Лозунгом цьогорічної Мюнхенської безпекової конференції було «До миру через діалог». Зважаючи на дії російських окупантів, представники Мюнхенської конференції з безпеки вже другий рік поспіль не запрошують російських політиків і посадовців. Однак на заході були присутні російські представники громадянського суспільства й так званої опозиції. Як інформують ЗМІ, у конференції брали участь близько 50 лідерів країн і 100 міністрів. Серед учасників – Президент України В. Зеленський, Президент Ізраїлю І. Герцог, міністр закордонних справ І. Кац, держсекретар США Е. Блінкен, Прем'єр-міністр Палестини М. Штає, міністр закордонних справ Великої Британії Д. Кемерон, міністр закордонних справ А. Бербок і канцлер Німеччини О. Шольц, міністр закордонних справ Китаю Ван Ї та багато інших.

Крім питання України, яке стало топовою темою, організатори також запросили представників держав Близького Сходу, зокрема Ізраїлю та Палестинської автономії. Адже палестинсько-ізраїльський конфлікт на сьогодні є ще одним тригером у світовій безпеці (URL: <https://ua.news/ua/all-news/myunhenskaya-konferentsyya-2024-osnovnye-tezysy-rezultaty-y-garantyuy-bezopasnosti-dlya-ukrayny>. 2024. 19.02).

За інформацією ЗМІ, 16 лютого почалося з обговорення американськими дипломатами зовнішньої політики США. Ішлося також і про

політику стосовно України. Представник Держдепу Д. Сайзек повідомив журналістам, що Білий дім не має плану «Б» для України (ідеться про те, що конгресмени все ж мають проголосувати за законопроект, який містить понад 60 млрд дол. допомоги Києву), проте більшість американців, зокрема конгресменів, цю допомогу підтримують. Також він додав, що цьогоріч не очікується запрошення України в НАТО. Нині пріоритетом є надання допомоги Україні для захисту від російської агресії.

Під час панельної дискусії з відбудови України обговорювалося, як саме розподіляться 50 млрд євро від ЄС, за виділення яких Києву нещодавно проголосували у Євросоюзі. Також президент Європейського банку реконструкції та розвитку О. Рено-Бассо заявила, що за останні два роки ЄБРР інвестував в Україну 3,8 млрд дол.

У перший день конференції Президент України В. Зеленський підписав з канцлером О. Шольцом двосторонню безпекову угоду. На спільній пресконференції канцлер повідомив, що Німеччина готує новий пакет допомоги Києву на 1,1 млрд євро – гаубиці, снаряди, системи «Skynex» і ракети для IRIS-T. О. Шольц додав, що на наступні роки допомога Україні від Німеччини становитиме 6 млрд євро. Того ж дня В. Зеленський, уже в Парижі, також підписав угоду про гарантії безпеки з Францією, а Париж оголосив про допомогу в розмірі 3 млрд євро на військові потреби України у 2024 р.

Також 16 лютого прийшла звістка про смерть у колонії російського політика О. Навального. На конференції виступила його дружина Юлія, яка очолює консультативну раду російського Фонду боротьби з корупцією, та заявила, що впевнена, що Путін, його оточення та друзі незабаром понесуть відповідальність за злочини.

17 лютого на конференції виступив В. Зеленський. Він, зокрема, прокоментував вихід ЗСУ з Авдіївки та вкотре закликав допомагати Україні: «Не питайте Україну, коли закінчиться війна. Спитайте самі себе, чому Путін ще досі здатний продовжувати війну» (URL: <https://suspilne.media/687620-pidsumki-munhenskoj-konferencii-z-bezpeki-2024-dla-ukraini-nova-zbroa-bezpekovi-garantii-vidsutnist-planu-b.2024.19.02>).

Цього ж дня В. Зеленський обговорив з віцепрезидентом США К. Гарріс допомогу Києву. Крім того, Україна підписала меморандум про співпрацю з німецькою збройовою компанією «Rheinmetall», що відкриє в Україні завод з виробництва артилерійських боєприпасів, а міністр закордонних справ Д. Кулеба зустрівся зі своїм китайським колегою Ваном Ї. Дипломати обговорили торгівлю та необхідність встановлення справедливого миру в Україні. Ван Ї запевнив, що Пекін не продає летальну зброю «в райони конфлікту або сторонам конфлікту».

Також у цей день на полях Мюнхену Президент Чехії П. Павел заявив, що Прага знайшла закордоном сотні тисяч снарядів для України: 500 тис. 155-міліметрового калібру та 300 тис. 122-міліметрового. Відбувся ряд заходів на підтримку України.

Під час виступу на VII Українському ланчі в Мюнхені 18 лютого прем'єр-міністр Данії М. Фредеріксен наголосила, що Копенгаген передасть Києву всю свою артилерію, та закликала країни ЄС надати Україні більше озброєнь.

Віцепрем'єр-міністр з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України О. Стефанішина під час конференції поспілкувалася з міністром закордонних справ Польщі Р. Сікорським про блокування кордону польськими фермерами. «Ми повинні розв'язати це питання. У нас немає інших варіантів, і ми це зробимо», – зазначила О. Стефанішина.

У свою чергу Р. Сікорський заявив, що проблема українського зерна має бути розв'язана так, щоб не затемнювала загальної солідарності Варшави з Києвом. «Польща є однією з провідних країн, які допомагають Україні, але фермери та перевізники – це дві групи, які “платять безпосередню ціну” за європейську солідарність», – наголосив польський міністр.

Також у завершальний день конференції видання «Foreign Policy» поспілкувалося із західними політиками та написало, що перші винищувачі F-16 можуть з'явитися в Україні вже в червні 2024 р.

Натомість Генеральний секретар НАТО Є. Столтенберг запевнив, що наразі немає безпосередньої військової загрози для жодного члена Альянсу. Він привітав те, що Європа посилює допомогу Україні, та закликав Сполучені Штати Америки наслідували цей приклад.

За підсумками конференції було прийнято звіт, у якому йдеться про світову безпекову кризу, збройні конфлікти, проблеми міграції, клімат і розвиток новітніх технологій. Назва звіту «lose-lose», тому що на сьогодні співпраця між країнами зменшується. Усі зосередилися на власних інтересах, а тому в більшості сьогоднішніх криз можуть програти всі залучені сторони.

Голова конференції К. Хойсен зазначив, що цьогорічний звіт «відображає низхідну тенденцію у світовій політиці, позначену зростанням геополітичної напруженості та економічної невизначеності». Він вважає, якщо не зупинити Путіна в Україні, Росія може розв'язати масштабну війну проти НАТО й наступними об'єктами агресії Кремля, імовірно, стануть Молдова та країни Балтії. Тому підтримка України – ключове питання європейської безпеки. «Ми повинні зробити все, щоб Україна отримала озброєння і військову допомогу, необхідну їй для успішного протистояння російським агресорам і вигнання їх зі своєї території», – заявив К. Хойсен (URL: <https://reb.org.ua/news/myunxenskii-zvit-pro-bezpeku-2024-nova-strategiya-ekonomichnoyi-bezpeki-jes-sankciyi-ta-ekonomichni-viini-62vgky>. 2024. 20.02).

Як інформують ЗМІ, у звіті було приділено увагу вступу України до ЄС і НАТО. ЄС має конкретизувати ідею поетапного вступу і винагороджувати прогрес у реформах поступовим доступом до своїх інститутів та політики, а союзникам по НАТО треба продовжити двосторонні гарантії безпеки на проміжному етапі до моменту вступу.

Крім важливості допомоги Україні, у звіті також ідеться про втому від війни, про те, що за два роки страх перед РФ у світі значно зменшився. Автори звіту зазначають, що можлива перемога Росії створить небезпечний прецедент для конфліктів за межами Європи, показавши, що непорушності кордонів більше немає, агресія і воєнні злочини виправдані та безкарні.

У звіті наголошується, що у відповідь на зростаючі виклики з боку авторитарних режимів ліберальні демократії збільшують оборонні бюджети та переглядають політику взаємодії. Хоча ці дії мають вирішальне значення в більш конкурентному середовищі, вони можуть спровокувати торгові війни або гонку озброєнь, у тому числі в таких сферах, як ядерна зброя та штучний інтелект.

Президент України, підбиваючи підсумки Мюнхенської конференції, заявив, що його участь у Мюнхенській конференції безпеки була дуже результативною. За його словами, український погляд на світовий порядок денний було підтримано партнерами. «Маємо рішення про додаткову підтримку. Також із лідером Азербайджану, як завжди, хороша продуктивна розмова, яка може зміцнити обидва наші народи та весь регіон. Зустрівся з Прем'єр-міністром Бангладеш, з Президентом Гватемали», – зазначив В. Зеленський (URL: <https://glavcom.ua/world/world-politics/prezident-ukrajini-pidbiv-pidsumki-mjunkskohoji-bezpekovoji-konferentsiji-986649.html>. 2024. 18.02).

Президент повідомив: «Окремо – американські партнери. Розмова з Президентом Д. Байденом – дуже важливі акценти, зокрема про Авдіївку та необхідність продовження принципової та достатньої підтримки України. Перемовини з віцепрезиденткою США – дуже предметні. Зустрічі з конгресменами – представниками обох партій, обох палат американського Конгресу».

За словами В. Зеленського, кожна така розмова максимально чітко підтверджувала ключовий сенс, що «сама Україна може зупинити Путіна й створити такі умови, щоб він був покараний за все зло, яке наробив».

Глава держави також заявив, що цей тиждень дав нашій державі ще дві угоди про довготривалу співпрацю й підтримку з країнами-лідерами. «Німеччина. Франція. Дуже амбітні наші безпекові домовленості. Ще раз дякую ...канцлеру Шольцу, ...Президенту Макрону, усім у наших командах, хто готував угоди й зафіксував саме те, чого потребуємо. Оборонна підтримка, спільні політичні кроки, подальша систематизація відносин між інституціями наших держав заради більшої безпеки та спільної сили. Працюємо й з іншими нашими партнерами над новими угодами – це буде дуже ефективна й розгалужена архітектура безпекових гарантій. Речі, які служитимуть стримуванню російської агресії в майбутньому та допомагатимуть зараз захищати незалежність», – наголосив Президент України.

У свою чергу віцепрем'єр з питань європейської та євроатлантичної інтеграції О. Стефанішина зазначила, що за результатами Мюнхенської

безпекової конференції Україна має усвідомлення партнерами необхідності посилення європейської оборонної політики та важливості голосування рішення про допомогу Україні в Конгресі США, а також має ясність щодо подальшого просування перемовин про членство у ЄС.

За її словами, українська делегація провела в рамках конференції багато двосторонніх зустрічей. «Ми маємо чітку ясність щодо подальших рішень з просування в напрямі переговорів про членство (України у ЄС) на березень, синхронізували позиції з європейськими урядовцями, проговорили секторальні питання, пов'язані з торгівлею», – повідомила О. Стефанішина. На її думку, дуже важливо також, що саме на Мюнхенській безпековій конференції сформувалися два ключові меседжі у сфері оборони. «Перший – європейська оборонна політика має бути посилена, вона має бути більш спроможною і суверенною у частині своєї безпеки... Ці рішення вже будуть ухвалені. З іншого боку, самі прем'єри європейських країн підтверджують, що треба зараз посилити свої зусилля, щоб передати Україні всю необхідну зброю», – наголосила О. Стефанішина (URL: <https://rubryka.com/2024/02/18/stefanishyna-ozvuchyla-golovni-pidsumky-myunhenskoji-konferentsiyi-dlya-ukrayiny>. 2024. 18.02).

Вона також вважає, що важливим моментом було внесення розуміння важливості голосування рішення про додаткову допомогу Україні в американському Конгресі. «Тут я особливо пишаюсь тим, що вся Мюнхенська конференція як одна-єдина європейська команда працювала з американськими делегаціями – з віцепрезиденткою Гарріс, з республіканцями, з демократами, які були тут... Я думаю, що це дуже велике посилення, щоб, коли закінчиться перерва в американському Конгресі, це рішення було ухвалено. Ми на це дуже сподіваємося», – заявила О. Стефанішина.

Експерти у своїх оцінках мають різні думки: одні вважають підсумки позитивними та обнадійливими; на думку інших, ці підсумки не втішні. Зокрема, експерт Ради зовнішньої політики «Українська призма» О. Краєв вважає, що для України результат цьогорічної Мюнхенської безпекової конференції є радше позитивним – з огляду на два безпекові договори, нові пакети військової допомоги та обіцянки щодо поставок озброєння.

Експерт звернув увагу на те, що початок конференції був «достатньо загрозливим» для України з огляду на попередні заяви директора Мюнхенської конференції, зокрема щодо потреби рухатися в бік припинення вогню, а далі розбиратися, що і як буде. «Звісно, Мюнхен це не місце, де приймаються рішення, це не місце остаточного вирішення тих чи інших питань, але загалом він відображає певні наративи. І тому було небезпечно, коли намагався встановити саме такий наратив. Але в результаті ми отримали два нові безпекові договори, нові обіцянки щодо поставок озброєння, нові пакети військової допомоги. І хоча не було якогось рішучого меседжу про те, що Україна максимально швидко буде в НАТО, що Україна максимально швидко має перемогти Росію, у цілому ми змогли зберегти

меседж про те, що підтримка зберігається, зброя залишається, домовленості про певні тимчасові завірення в безпеці продовжують підписуватися. Тобто для нас результат є, скоріше, позитивним, бо були сигнали про те, що він може бути дуже негативним», – зазначив О. Краєв (URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3829357-rezultat-munhenskoj-konferencii-dla-ukraini-skorise-pozitivnij-ekspert.html>. 2024. 19.02).

Разом з тим, як зазначив експерт, конференція в Мюнхені показала, що поки що жоден із західних лідерів «не готовий відкрито говорити про переговори» з Росією. «І американці, і європейці кажуть одне й те саме: Україна сама має вибирати, коли, за яких умов і на яких умовах почнуться переговори з росіянами. Тому вони наразі знімають із себе відповідальність за те, як саме ми будемо вирішувати питання деокупації наших територій. Вони кажуть про підтримку, з достатньо великою обережністю кажуть про продовження надання зброї. Але поки що ніхто не готовий відкрито штовхати нас до переговорів. Але при цьому, очевидно, ніхто не знімає це питання з порядку денного. Бо все таки Мюнхенська безпекова конференція готувалася в дусі того, що, можливо, Україні варто почати думати про якийсь формат, схожий на “Мінськ”. Але, як бачимо, цю тезу особливо ніхто й не підтримав», – підкреслив О. Краєв.

Натомість журналіст-оглядач С. Ільченко переконаний, що 60-та Мюнхенська безпекова конференція показала політичну та психологічну неготовність Заходу перейти в режим воєнного часу.

Він прогнозує, що це ще не повторення Мюнхену-1938, але таким повторенням з Україною в ролі Чехословаччини може стати наступна, 61-ша, конференція. Нічого неймовірного в цьому немає – достатньо подивитися на те, як змінився в гірший для України бік настроїв західних учасників за минулий рік. «Рік тому до Мюнхену В. Зеленський не їздив. Але, хоч він і включався онлайн, говорив про перемогу України протягом року зі звільненням усіх окупованих Росією територій – і зривав оплески залу. Зеленський навіть припускав, що все піде ще швидше – щоправда, лише в разі швидкого надання Україні військової допомоги. Але допомога в необхідні терміни та в необхідних обсягах надана не була через обмежені матеріальні можливості Заходу, не готового до великої війни, і західні побоювання того, що українські перемоги приведуть Росію до ядерної ескалації або до розпаду та хаотизації. Війна увійшла в позиційний глухий кут, на який наклалися західні кризи, і через рік європейські політики обговорювали в Мюнхені організацію захисту від російської агресії без участі США та відступ ЗСУ з Авдіївки через жорстокий снарядний голод. Про те, коли скінчиться війна, ніхто вже не говорив, але всі сходилися на тому, що вона триватиме ще довго», – зазначив експерт (URL: <https://www.dsnews.ua/ukr/world/k-istokam-vozvrashchenie-v-myunhen-19022024-496331>. 2024. 19.02).

За його словами, хоча погляд на війну в Україні як частину мозаїчної світової війни, яку веде проти колективного Заходу група тоталітарних країн,

поступово стає трюїзмом, це відправна точка для міркувань про те, що перемогти Росію неможливо, що треба всіма силами уникати прямого конфлікту Заходу з Росією. Такий підхід знецінює більшу частину угод про безпеку, які Україна підписує з країнами НАТО, як заходу, що заміняє, нібито тимчасово, повномасштабне членство. «Цінність кожної такої угоди визначається позицією країни, яка її підписала, і якщо Велика Британія налаштована на протистояння російській версії нацизму, то Німеччина й Франція, з якими Україна підписала аналогічні за формою угоди 16 лютого в перший день конференції, радше схильні до компромісу. При цьому його контури вони уявляють слабо, зводячи їх до порочної формули “ні Україна, ні Росія не повинні програти”. Це обмежує допомогу Україні до обсягів, які є недостатніми для перемоги, роблячи війну практично нескінченною. Така нескінченна війна влаштовує сьогодні і Кремль, і його західних партнерів, які шукають рівноваги з Росією та бажають змінити режим у Кремлі на зручніший для себе», – наголосив С. Ільченко.

Такий підхід, на думку оглядача, є порочним, оскільки гарантує перезапуск російського імперського циклу. І навіть вихід України на кордони 1991 р., якщо його якимось дивом вдасться досягти за нинішнього рівня підтримки, не означатиме завершення війни. Перемир'я ж, якщо його ще дивом буде досягнуто, не приведе до досягнення міцного миру. Щоб досягти міцного миру, у Європі потрібно сформулювати інші, радикальніші цілі, включаючи розділ Росії, навіть денуклеаризацію, демілітаризацію та денацифікацію продуктів її розпаду.

Політичний оглядач Ю. Васильченко також вважає, що Мюнхенська конференція залишила більше питань, ніж відповідей. Він звертає увагу на те, що учасники конференції не були надто активними щодо допомоги Україні в перемозі. Для багатьох у світі війна в Україні стає буденністю. Щоправда, не для правлячих еліт, вони все ще розуміють навислі загрози, але для значної частини громадян. «Це було очікуваним, на “втому від України” робить ставку Путін. І у виступі Президента Зеленського, і у звіті самої конференції чітко простежується посыл: у разі поразки України Росія не зупиниться перед наступною агресією, від неї ніхто не буде захищений у Європі. Та і у світі, адже негативний для України сценарій війни продемонструє всім, що непорушності кордонів більше не існує. Як і покарання для порушників», – зазначив експерт.

Тому, на його думку, звучало в публічних виступах у Мюнхені, що Україні потрібна підтримка до перемоги. Це обнадіює, проте наші європейські друзі, які не хочуть відступати від власних процедур ухвалення рішень, діють набагато повільніше, ніж відбуваються зміни в громадській думці. Про них ідеться в іншому документі до цієї конференції, Мюнхенському індексу безпеки. Ось кілька показників з нього. «Минулого року Росія все ще була найбільшою небезпекою для п'яти країн G7, але лише громадяни Великої Британії та Японії вважають її такою. Водночас громадяни Німеччини зараз поставили Росію лише на сьоме місце (після

масової міграції, ісламського тероризму та інших загроз), а італійці – на 12-те. Вочевидь, дедалі більше європейців гадають, що Путін на країни НАТО не нападе», – наголосив Ю. Васильченко (URL: <https://www.depo.ua/ukr/politics/strategiya-i-zbroya-bez-perepon-na-yaki-pitannya-ne-vidpovila-myunkhenska-konferentsiya-202402191456979>. 2024. 19.02).

За його словами, це якась дезорієнтація в баченні майбутнього. Так, ми почули обіцянки допомоги, про необхідність виведення України та ще кількох країн Європи із «сірої» зони, себто, про їхнє просування до повноправного членства, навіть про вступ до НАТО. Але не зараз. Лише кілька заяв на конференції зацікавили своїми сенсами.

Разом з тим Ю. Васильченко робить висновки за підсумками конференції. Він вважає, що попри «втому від України» і в Мюнхені, і в Парижі, куди В. Зеленський заїхав по дорозі, звучали заяви про підтримку та багато обіцянок стосовно військової допомоги. Також із Німеччиною і Францією було підписано безпекові угоди. Тобто картинка виглядає наче й непогано, експерти очікували гіршого, адже до Мюнхену приїхало багато представників Глобального Півдня, які могли кардинально змінити порядок денний засідання.

Натомість, на думку політичного оглядача, наші партнери демонструють готовність посилювати допомогу українцям, прискорювати євроінтеграційні процеси, проте перебувають у розгубленості перед новими викликами, що постали. Вони намагаються поєднати непоєднуване: закрити «сірі» зони у Європі, але при цьому не поступатися правилами інтеграції у ЄС, які існують для всіх. Через що втрачається час.

Проте, як зазначає політичний оглядач, американці поступаються лідерством. Підставити плече готова Європа, але вона все одно робитиме це, оглядаючись на США та на перебіг передвиборчої кампанії за океаном. «Схоже на те, що ні в США, ні у ЄС, ні в НАТО немає чіткого бачення майбутнього. Є загальні фрази “Україна не повинна програти”, “Росія має відповісти за злочини”, “Росія має заплатити за війну” і т. д.», – підкреслив Ю. Васильченко.

За його словами, усе ж таки важливо, що тривають дискусії щодо подальшої підтримки зброєю, якою та коли. Тобто тенденція дозованого надання зброї, щоб не допустити «надмірної ескалації», не змінилася. Прикладом є О. Шольц з німецькими «Таурусами», давати які він не поспішає. Каже, що «всьому свій час». Те ж стосується відповідальності Росії за війну. Досі не лише не почався трибунал над нею, а й навіть щодо його формату немає спільного знаменника. На стадії дебатів і питання репарацій за рахунок заморожених російських грошей.

У цілому ж експерти сходяться на думці, що якихось узагальнених підсумків немає, і ніколи не було. У Мюнхені, як і в Давосі не ухвалюють спільних резолюцій. Оцінювати цю конференцію, на думку експертів, можна по темах, які на ній обговорювалися, по резонансних заявах світових лідерів,

які брали участь у цій конференції, а також по реакції міжнародних ЗМІ на дискусії, які відбувалися цього разу в Мюнхені. Вони ж обнадійливі.

Н. Тарасенко, наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Безпекові угоди України з країнами-партнерами: зміст і значення в оцінках експертів

Із середини лютого набуває розвитку процес підписання Україною угод про безпекову співпрацю із західними партнерами. Першу безпекову угоду Україна уклала з Великою Британією 12 січня 2024 р. Далі, 16 лютого, подібні документи підписали Німеччина та Франція, 23 лютого до них приєдналася Данія, 24 лютого – Канада й Італія. Ще ряд держав ведуть перемовини щодо підписання аналогічних угод найближчим часом. Це довгострокові домовленості, які передбачають оборонне, безпекове та політичне співробітництво, проведення Україною ряду реформ задля наближення до стандартів Європи, допомогу нашій країні ефективніше боротися з ворогом у нинішній війні та співпрацю на випадок повторного збройного нападу в майбутньому.

Питання гарантій безпеки для України з боку західних партнерів артикулюється в українських політичних колах з початку повномасштабної війни. Весною 2022 р. за дорученням Президента В. Зеленського було створено Міжнародну робочу групу з питань гарантій безпеки, яку очолили експерти НАТО А. Фог Расмуссен і глава Офісу Президента України А. Єрмак. У вересні 2022 р. робоча група презентувала рекомендації щодо безпекових гарантій для України, які містили заклик до створення Київського безпекового договору – спільного документа про стратегічне партнерство, що об'єднає Україну та держави-гаранти.

Запропоновані рекомендації передбачали надання:

- ресурсів для України на утримання потужних ЗСУ, здатних протистояти збройним силам та іншим воєнізованим формуванням Росії;
- багаторічних стабільних інвестицій в оборонно-промислову базу України, масштабоване передання зброї. Розвідувальна підтримка з боку союзників, інтенсивні тренувальні місії та спільні навчання під егідою ЄС і НАТО;
- гарантій безпеки, що окреслюють ряд зобов'язань, узятих групою гарантів разом з Україною. Вони повинні бути політично та юридично обов'язковими для виконання (URL: https://lb.ua/society/2022/09/13/529249_op_predstavili_rekomendatsii_shchodo.html).

У липні 2023 р. на спільній пресконференції з Генеральним секретарем Північноатлантичного Альянсу Є. Столтенбергом за результатами Вільнюського саміту НАТО Президент В. Зеленський заявив, що Україна потребує отримання безпекових гарантій перед тим, як вона стане членом

Альянсу. Ці гарантії мають бути не «замість НАТО», а на шляху до нього, наголосив він. Президент зазначив, що на сьогодні реальних юридичних гарантій безпеки від партнерів держава не має, тож це може стати першим юридичним документом. Потім Україна може отримати окремі гарантії з окремими країнами-гарантами. У цих документах пропишуть конкретні речі, яких Україні не вистачає, наприклад ППО, авіації, – і підписанти гарантій працюватимуть над тим, аби закрити ці потреби. До цього документа можуть долучитися не лише члени G7, а й інші країни, хоча від початку документ орієнтований саме на «Велику сімку».

На полях Вільнюського саміту НАТО 12 липня 2023 р. президенти Європейської ради, Європейської комісії та представники країн «Групи семи» підписали декларацію про довгострокові гарантії безпеки та економічну підтримку України. У декларації зазначалося, що кожен з її підписантів працюватиме з Україною над конкретними двосторонніми довгостроковими зобов'язаннями та домовленостями у сфері безпеки, спрямованими на:

- забезпечення стійких сил, здатних захищати Україну зараз і стримувати російську агресію в майбутньому, шляхом продовження надання: допомоги у сфері безпеки та сучасного військового обладнання з пріоритетом на протиповітряну оборону, далекобійну артилерію і вогневі засоби дальньої дії, бронетехніку та інші ключові засоби, такі як бойова авіація, а також шляхом сприяння підвищенню рівня оперативної сумісності з євроатлантичними партнерами; підтримки подальшого розвитку оборонно-промислової бази України; тренування та навчання українських збройних сил; обмін розвідданими та співробітництво; підтримки ініціатив з кіберзахисту, безпеки та стійкості, у тому числі для протидії гібридним загрозам;

- зміцнення економічної стабільності та стійкості України, у тому числі через зусилля з реконструкції і відновлення, з метою створення умов, сприятливих для просування економічного процвітання України, включаючи її енергетичну безпеку.

- надання технічної та фінансової підтримки для задоволення нагальних потреб України, спричинених війною з Росією, а також для того, щоб Україна могла продовжувати впроваджувати ефективний порядок денний реформ, який підтримуватиме належне врядування, необхідне для просування на шляху до євроатлантичних прагнень (URL: https://lb.ua/world/2023/07/12/564925_g7_pidpisala_deklaratsiyu_pro.html).

Першими підписантами Спільної декларації про підтримку України стали самі ж засновники ініціативи: Канада, Франція, Німеччина, Італія, Японія, Велика Британія та Сполучені Штати Америки. У другий день Вільнюського саміту до країн «Групи семи» приєдналася Скандинавські країни: Данія, Фінляндія, Ісландія, Норвегія та Швеція. Вони оголосили, що долучаться до G7 у питанні гарантій безпеки для України.

Згодом свою підтримку висловили й країни Балтії. Прем'єр-міністри Латвії, Литви та Естонії 17 серпня в спільній заяві офіційно повідомили, що підтримують Декларацію. Далі список поповнили Балкани: Греція, Північна Македонія, Болгарія, Чорногорія та частково визнане Косово. Після них свою підтримку висловили Бельгія, Чехія, Ірландія, Люксембург, Нідерланди, Португалія, Румунія, Словенія, Іспанія та Кіпр.

Наступним кроком на шляху досягнення безпекових гарантій стало укладення двосторонніх безпекових угод між Україною та окремими країнами-гарантами. Першу Угоду про співробітництво у сфері безпеки 12 січня 2024 р. Україна підписала з Великою Британією. Сторони уклали Угоду про співробітництво у сфері безпеки між Україною і Сполученим королівством Великої Британії та Північної Ірландії. Вона діятиме 10 років і може бути продовженою.

Головний меседж цієї Угоди полягає в зобов'язанні Великої Британії підтримувати нашу країну «стільки, скільки буде потрібно, щоб Україна могла ефективно захищатися», надавати їй всеосяжну допомогу для захисту та відновлення територіальної цілісності в міжнародно визнаних кордонах з 1991 р. Велика Британія взяла на себе зобов'язання зміцнювати обороноздатність України, запроваджувати санкції проти країни-агресора в разі «будь-якої військової ескалації та/або нової агресії з боку РФ», розвивати український морський флот, співпрацювати у сферах розвідки та кібербезпеки, взаємодіяти у сфері ОПК, притягувати РФ до відповідальності за злочини в Україні, відновлювати українську економіку, підтримувати реформи й реінтеграцію окупованих територій тощо. За оцінками оглядачів та експертів, британська Угода про співробітництво в безпековій сфері встановила високу планку для інших партнерів з «Великої сімки», які, плануючи укласти подібну угоду, тепер змушені оглядатися на українсько-британський документ (URL: <https://zn.ua/ukr/WORLD/shcho-naspravdiharantuje-ukrajini-nova-uhoda-z-britanijeju.html>).

Зокрема, українсько-британська Угода про співробітництво в безпековій сфері істотно вплинула на зміст подібних угод з Німеччиною і Францією, які було укладено 16 лютого під час візитів Президента України В. Зеленського до Берліну та Парижу. Так, за інформацією ЗМІ, на початковому етапі переговорів Берлін пропонував Києву назвати документ спільною декларацією. Як зазначено на сайті ООН, «цей термін часто навмисно обирають, аби продемонструвати, що сторони не мають намірів встановлювати юридичні зобов'язання, а лише прагнуть декларувати певні сподівання». Однак для Києва, де не забувають уроку «гарантій» Будапештського меморандуму, це від самого початку було неприйнятним, і, зважаючи на Лондон і Париж, Берлін поступився.

Угода про безпекову співпрацю та довгострокову підтримку між Україною та Німеччиною, підписана Президентом В. Зеленським і канцлером О. Шольцом, розрахована на 10 років і передбачає, зокрема, підтримку України на 7,1 млрд євро на 2024 р. Документ визначає пріоритетні сфери

двостороннього співробітництва в безпековій сфері – військовій, політичній, фінансовій, гуманітарній. «Німеччина має намір надавати непохитну підтримку Україні стільки, скільки буде потрібно, аби допомогти Україні захистити себе, відновити територіальну цілісність у межах її міжнародно визнаних кордонів» (URL: <https://www.president.gov.ua/news/ugoda-pro-spivrobotnictvo-u-sferi-bezpeki-ta-dovgostrokovu-p-88985>).

Основою довгострокових безпекових зобов'язань, які бере на себе Франція відповідно до укладеної Угоди, є три пункти:

- надання всебічної допомоги Україні для захисту та відновлення її територіальної цілісності у її міжнародно визнаних кордонах, а також економічного відновлення та відбудови;

- запобігання, активне стримування й заходи, які мають бути вжиті стосовно будь-якої нової агресії з боку Росії;

- підтримка інтеграції України до європейських і євроатлантичних інституцій, зокрема шляхом підтримки вступу України до ЄС та оперативної сумісності з НАТО.

Договір про співпрацю у сфері безпеки з Францією встановлює фінансування на військові потреби України обсягом близько 3 млрд євро у 2024 р. (URL: <https://president.gov.ua/news/ugoda-pro-spivrobotnictvo-u-sferi-bezpeki-mizh-ukrayinoyu-ta-89005>).

Аналізуючи документи, підписані Києвом з Лондоном, Парижем і Берліном, оглядач відділу міжнародної політики ZN.UA В. Кравченко зазначає, що хоча вони й не ідентичні, проте мають спільні положення. Основні з них такі.

По-перше, угоди починають діяти від моменту підписання. Термін їхньої дії – 10 років з подальшою пролонгацією. Водночас угоди передбачають розроблення двосторонніх документів відповідно до зазначених у тексті сфер співробітництва.

По-друге, надання всебічної, зокрема військової, підтримки Україні, щоб наша країна могла захистити себе та відновити територіальну цілісність у межах кордонів, міжнародно визнаних з 1991 р.

По-третє, участь у відновленні української економіки та сприяння нашій країні в реінтеграції окупованих територій.

По-четверте, проведення консультацій упродовж 24 год у разі повторного вторгнення Росії та обіцянка надати нашій країні швидко, постійну й тривалу «допомогу в безпековій сфері, сучасну військову техніку в усіх необхідних сферах, а також економічну допомогу». Утім, конкретні терміни цих поставок в угодах не зазначено.

По-п'яте, підтримка української економіки та фіксація виділення коштів на військову допомогу Україні впродовж дії угод із зазначенням конкретних сум на 2024 р. Так, Велика Британія зобов'язується виділити цього року допомогу в розмірі 2,5 млрд фунтів стерлінгів, Франція – до 3 млрд євро, а Німеччина – 7,1 млрд євро.

По-шосте, підтримка реформ і закріплення зобов'язання України здійснювати ці перетворення.

По-сьоме, взаємодія з Україною у сфері ОПК і залучення до цієї сфери британських, французьких і німецьких інвестицій.

По-восьме, співробітництво в питаннях компенсації збитків через російську агресію та притягнення Росії до відповідальності за злочин агресії проти України.

По-дев'яте, посилення санкційного тиску на Росію, а також боротьба з обходом санкцій.

По-десяте, співробітництво в сфері розвідок і кібербезпеки.

По-одинадцять, взаємодія в протидії російським маніпуляціям, дезінформації та пропаганді.

По-дванадцять, сприяння захисту критичної інфраструктури України.

Спільним для трьох угод є й те, що документи не передбачають відправлення британських, французьких чи німецьких військ в Україну (URL: <https://zn.ua/ukr/WORLD/uhodi-z-frantsijeju-ta-nimechchinoju-shcho-voni-oznachajut-dlja-ukrajini.html>).

Спільним негативним моментом зазначених угод є те, що жодна з них не передбачає механізму ратифікації. Як підкреслює редактор «Європейської правди» С. Сидоренко, відсутність ратифікації не робить угоду менш чинною. Це – так само зобов'язуючий документ. Але його політична важливість дещо підважена. Наприклад, якщо у Франції після чергових виборів радикально зміниться уряд, президент та конфігурація парламенту, то нова влада зможе легко сказати, що вона нічого нікому не винна. Це – виклик, який треба усвідомлювати.

Утім, одне з джерел ЄП стверджує, що це сталося через США. Мовляв, Вашингтон наполіг на тому, щоб ратифікації безпекових угод не було, розуміючи, що не проведе їх через Конгрес. В ОПУ ці деталі не коментують, але визнають, що питання справді в партнерах (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2024/02/19/7179958>).

«На нинішньому етапі у країнах G7 немає єдності щодо ратифікації, тому ми не робимо ратифікацію із жодною з країн. Бо тут “всі або ніхто”. Коли ця єдність з'явиться – ми будемо раді до цього повернутися. Я підкреслю, що угода – це живий механізм. Ми вже говоримо з партнерами про те, щоб уточнити механізм реагування в разі майбутньої агресії. І також ми говоримо з усіма партнерами про те, щоб повернутися до ратифікації на цьому етапі», – зазначив заступник керівника Офісу Президента І. Жовква (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2024/02/19/7179958>).

У безпекових угодах є також помітні відмінності. Стосуються вони насамперед Угоди України з Німеччиною: українсько-німецький документ є найобережнішим. На відміну від конкретних формулювань українсько-британської та українсько-французької угод, у яких ідеться про «безпекові зобов'язання», німці ретельно уникали цього словосполучення, натомість використовуючи абстрактніше формулювання «безпекові домовленості».

В українсько-німецькій Угоді також немає зобов'язання Берліну щодо підтримки вступу України до НАТО. Натомість німецька сторона вирішила використовувати розмиті формулювання про «поліпшення оперативної сумісності з євроатлантичними партнерами» або про те, що «всеосяжна реформа необхідна для євроатлантичних прагнень України».

Угода з Францією (аналогічно до британської Угоди)	Угода з Німеччиною
підтверджуючи мету вступу України до Європейського Союзу і той факт, що безпека України є невід'ємною складовою безпеки Європи та євроатлантичного регіону.	(Шлях реформ) є ключовим у контексті її європейських прагнень та прагнень до НАТО.
Франція підтверджує, що майбутній вступ України до НАТО зробив би корисний внесок у мир і стабільність у Європі. Учасники координуватимуть та посилюватимуть спільні зусилля для підтримки вступу України до НАТО.	(пункт відсутній)
(основною складовою Угоди є) підтримка інтеграції України до європейських і євроатлантичних інституцій, зокрема шляхом підтримки вступу України до ЄС та оперативної сумісності з НАТО.	(пункт відсутній)
(Франція) підтримуватиме зусилля України щодо інтеграції її оборонної промисловості в систему безпеки й оборони НАТО і ЄС.	(пункт відсутній)
(Франція допомагатиме) розвитку майбутніх Сил оборони, дедалі більш взаємосумісних з НАТО та які сприятимуть внеску в сили НАТО. Це включає розвиток сучасного оборонного сектору в Україні та шлях до майбутнього в НАТО.	Навчання відбуватиметься в тісній співпраці з партнерами з ЄС і НАТО та відповідно до чинного національного законодавства.
Ця Угода не перешкоджає шляху України до майбутнього членства у Євроатлантичному співтоваристві.	Учасники мають намір залишати цю Угоду чинною, доки Україна продовжуватиме свій шлях до майбутнього членства у Євроатлантичній спільноті.

Зрештою, німецька сторона зробила кілька важливих застережень. По-перше, «Німеччина нагадує, що національні бюджетні асигнування застосовуються та потребують чіткого дозволу німецького бундестагу». По-друге, Берлін наголосив на тому, що «будь-яка військова підтримка буде зв'язана угодами про кінцеве використання. Учасники поділяють думку про необхідність уникати незаконного перенаправлення військової продукції».

Сильною стороною Угоди з Берліном є фіксація надання Україні цього року 7,1 млрд євро. Крім того, якщо Велика Британія бере на себе зобов'язання розвивати український морський флот, то Німеччина претендує на провідну роль у коаліції можливостей «Інтегрована протиповітряна та протиракетна оборона». Крім того, Берлін детально записав в Угоді, що докладатиме зусилля та ресурси в розмінування, а також зробив одним з пріоритетів ядерну безпеку. Ще німецька Угода виявилася амбітнішою в зобов'язаннях підтримувати Україну у створенні «трибуналу для Путіна». Німеччина погодилася задекларувати, що вона «поділяє переконання (України) щодо необхідності забезпечення відповідальності за злочин агресії проти України та створення трибуналу для забезпечення ефективної відповідальності» (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2024/02/19/7179958>).

Водночас великим плюсом Угоди з Францією, яка за своїм змістом не поступається Угоді з Великою Британією, є зобов'язання Парижу послідовно надавати «сучасне військове обладнання в сухопутній, повітряній, морській, космічній та кіберсфері, надаючи пріоритет, але не обмежуючись, протиповітряній обороні, артилерії, далекобійним засобам ураження, бронетехніці, можливостям повітряних сил та іншим критично важливим можливостям».

І якщо Німеччина (так само, як і Велика Британія) у питанні захисту критичної інфраструктури наголошує на навчанні українських фахівців у межах міжнародних програм і сприянні отриманню сучасних технологічних рішень, то Франція готова на більше. Українсько-французька Угода передбачає, що Париж «сприятиме розвитку можливостей захисту критичної інфраструктури України, зокрема військовими засобами, надаючи пріоритет, але не обмежуючись сучасними засобами протиповітряної оборони».

Коментуючи підписані з німцями та французами угоди, Президент України В. Зеленський назвав їх дуже сильними й амбіційними, канцлер Німеччини О. Шольц – «історичним кроком», а Президент Франції Е. Макрон – обов'язковими та конкретними.

Під час пресконференції з німецьким канцлером О. Шольцом у Берліні В. Зеленський заявив, що Угода про співробітництво у сфері безпеки з Німеччиною є одним з найпотужніших документів в українській історії. «Наша безпекова Угода – це безпрецедентний двосторонній документ. Це відображення не лише досягнутого між нами рівня взаємовідносин, а й фундаментальної ролі Німеччини для збереження нормальності у Європі та

світі», – наголосив Президент України (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2024/02/16/7179788>).

Водночас В. Зеленський висловив подяку політичному керівництву Великої Британії, яка першою запустила процес підписання безпекових угод про співробітництво з Україною. Глава держави також повідомив, що на сьогодні Україну в цьому плані підтримують уже понад 20 країн, з ними проводяться переговори треки.

Угоду про співробітництво у сфері безпеки з Францією Президент України назвав «амбітною та предметною». В. Зеленський висловив вдячність Е. Макрону за те, що домовленості між двома країнами завжди працюють і завжди надихають. «Україна та Франція вміють разом додавати сили і нашому захисту, і нашим народам, і всій нашій Європі. Ми підготували й підписали амбітну безпекову угоду. Не про всі її деталі можемо сьогодні відкрито говорити. Але це те, що справді стверджує: у цієї війни, яку Путін розв'язав проти України та всієї Європи, точно немає майбутнього. Майбутнє є в наших народів, у нашої спільної безпеки, у справедливого миру, на який усі у Європі заслуговують», – зазначив Президент України під час зустрічі з представниками ЗМІ за результатами переговорів (URL: <https://forbes.ua/news/ukraina-ta-frantsiya-pidpisali-ugodu-pro-spivrobitnistvo-u-sferi-bezpeki-17022024-19292>).

Президент Франції Е. Макрон зі свого боку зауважив, що французька допомога має посилити оборонну спроможність України. За його словами, двостороння Угода про співробітництво у сфері безпеки буде чинною доти, поки Україна не вступить до НАТО. «Франція планує продовжити підтримку України щодо постачання військової техніки, кооперації оборонної промисловості, навчання, розвідки, допомоги цивільному сектору. Ми готові посилити нашу оборонно-промислову та технологічну базу на користь європейської оборони», – зазначив він. Крім того, французький лідер підтримав ідею стосовно випуску єврооблігацій для мобілізації оборонної промисловості.

За словами Е. Макрона, усі двосторонні угоди України доповнюють одна одну та саме в цій взаємодоповнюваності вони є корисними для держави. Президент Франції також висловив сподівання, що американський Конгрес чітко висловить свою позицію та покаже, що він «на боці України та на боці її європейських союзників». Але війна точиться на європейській землі, тож саме європейці повинні докласти зусиль, аби за жодних обставин не допустити перемоги Росії. «Ми будемо адаптуватися до всіх сценаріїв, тому що майбутнє Європи не може залежати від американських виборів», – підсумував Е. Макрон.

В. Зеленський наголосив, що угоди у сфері безпеки та військової допомоги, укладені з Німеччиною і Францією, а також ті, що перебувають на етапі підготовки, не є альтернативою військовій допомозі з боку США. «Три угоди є сьогодні у нас. Була розмова ще з кількома країнами, узгоджено ще кілька угод, і ми будемо нарощувати гарантії безпеки. Я не вважаю, що це

альтернатива допомоги Сполучених Штатів. Я вважаю, що це дуже важлива, абсолютно інша, додаткова потужна допомога Україні, на яку можуть розраховувати українці – не на рік, не на два – на 10 років», – зазначив В. Зеленський в інтерв'ю за підсумками Мюнхенської конференції з безпеки.

Він при цьому зазначив, що якщо угоди укладено на 10-річний термін, «це не означає, що 10 років буде війна, це говорить про те, що ці країни з нами, це гарантії безпеки, якщо агресія відновиться навіть після закінчення війни».

Глава держави також зауважив, що «поки що немає гарантій безпеки від Сполучених Штатів Америки», але висловив оптимізм щодо їхніх перспектив. «Команди вже працюють, два етапи переговорів уже були. Бачу в цьому найближчим часом позитив», – зазначив В. Зеленський (URL: <https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/bezpekovi-ugodi-ne-ye-alternativouu-dopomozhi-ssha-zayaviv-zelenskiy-novini-ukrajini-50393835.html>).

Слідом за угодами, підписаними з Німеччиною та Францією, 23 лютого Україна уклала Угоду про співробітництво у сфері безпеки з Данією. Це перша угода такого роду між Україною та країною, яка не входить до G7. За словами Прем'єр-міністра Данії М. Фредеріксен, Угода передбачає, що Данія зобов'язується підтримувати Україну як у військовій, так і в цивільній сферах протягом наступних 10 років. Допомога фінансуватиметься з данського фонду підтримки України, який сьогодні оцінюється у 69,1 млрд данських крон (10 млрд дол. США) (URL: <https://www.dw.com/uk/dania-uklala-z-ukrainou-bezpekovu-ugodu-j-ogolosila-novij-paket-dopomogi/a-68339656>).

«Це найсерйозніша ситуація у сфері політики безпеки із часів закінчення холодної війни. І данський уряд не може не підкреслити, наскільки важливо, щоб Україна отримала необхідний їй військовий потенціал. Якщо ми не будемо стояти разом, Україна не встоїть, і тоді потенційно не встоїть і Європа», – наголосила очільниця данського уряду (URL: <https://rubryka.com/2024/02/22/daniya-garantiyi-bezpeky>).

Серед іншого, зобов'язання Данії у сфері безпеки містять навчання українських військовослужбовців. «Це також є передвісником набагато тіснішої співпраці між Данією та Україною, яка, серед іншого, містить співпрацю у сфері кібербезпеки та розвідки», – заявив міністр оборони Данії Т. Л. Поульсен у своїй заяві.

Угода допоможе підтримати здатність України захистити країну від Росії, а також стримати майбутні російські напади. Згідно з її умовами, Україна зобов'язується впроваджувати необхідні реформи, спрямовані на розвиток демократії та боротьбу з корупцією, щоб прокласти шлях до майбутнього членства у ЄС і НАТО. «Цими зобов'язаннями ми посилаємо дуже чіткий і недвозначний сигнал міжнародній спільноті, що ми повністю підтримуємо Україну, в тому числі і в довгостроковій перспективі», – вважає Прем'єр-міністр Данії М. Фредеріксен. Вона також висловила впевненість, що ще більше країн наслідуватимуть цей приклад (URL:

https://24tv.ua/garantiyi-bezpeki-daniya-ogolosila-pro-pidpisannya-bezpekovich_n2500098).

Також у день підписання Угоди данський уряд погодив наступний пакет військової допомоги Україні на суму 1,7 млрд крон (247,4 млн дол.). До цього пакета мають увійти системи протиповітряної оборони, дрони та 15 тис. артилерійських снарядів, пояснила М. Фредеріксен. Вона також уточнила, що вже влітку цього року Данія передасть Україні перший бойовий літак F-16.

Варто зауважити, що згідно з останніми даними Інституту світової економіки Німеччини, Данія є четвертим найбільшим донором військової допомоги Україні. Загалом з початку війни Росії проти України данська підтримка України становить близько 4,5 млрд євро у вигляді військової допомоги та близько 411 млн євро у вигляді фінансування на цивільні потреби. З цивільної підтримки близько 317 млн євро було надано у вигляді грантів, а близько 94 млн євро було виділено на гарантії та гарантійні схеми (URL: <https://www.dw.com/uk/dania-uklala-z-ukrainou-bezpekovu-ugodu-j-ogolosila-novij-paket-dopomogi/a-68339656>).

У другу річницю повномасштабного вторгнення Росії 24 лютого Україна підписала ще дві безпекові угоди – з Канадою та Італією. Глави урядів цих країн особисто прибули до Києва в день других роковин з початку російської агресії.

«Ми з Прем'єр-міністром Канади Д. Трюдо підписали Угоду про співробітництво у сфері безпеки між Україною та Канадою. Документ передбачає виділення Канадою у 2024 р. понад 3 млрд канадських доларів макрофінансової та оборонної допомоги Україні», – повідомив Президент України В. Зеленський у своєму телеграм-каналі. Він також подякував Д. Трюдо і всім канадцам за те, що вони разом з Україною з першого дня повномасштабної війни.

Повний текст угоди з Канадою оприлюднено на сайті Президента України (URL: <https://www.president.gov.ua/news/ugoda-pro-spivrobitnictvo-u-sferi-bezpeki-mizh-ukrayinouu-ta-89233>). Угода фіксує механізм 24-годинного екстреного реагування в разі повторної військової агресії проти України та передбачає допомогу нашій країні в зміцненні власних спроможностей для належного реагування на можливу ескалацію агресії з боку РФ. Документ також підтверджує підтримку з боку Канади майбутнього членства України в НАТО, зокрема шляхом сприяння українським реформам та сумісності Сил безпеки й оборони України з Альянсом.

Водночас у пресслужбі Президента повідомили, що підписана лідерами Угода про співробітництво у сфері безпеки між Україною та Канадою започатковує стратегічне безпекове партнерство між країнами, яке визначає сфери для посилення двосторонньої співпраці в різних галузях, включно з обороною, стабільністю й стійкістю. Зазначається, що під час зустрічі В. Зеленський і Д. Трюдо також обговорили надання нових систем ППО, виробництво й передання в межах багаторічної програми допомоги Україні

бронетехніки, необхідної для захисту українських воїнів та їх медичної евакуації (URL: <https://www.slovoidilo.ua/2024/02/24/novyna/bezpeka/zelenskyj-rozpoviv-skilky-dopomohy-czohorich-kanada-planuye-vydilyty-ukrayiny>).

Безпекова угода з Італією, текст якої також опубліковано на сайті Президента України, закріплює основні компоненти безпекових зобов'язань з боку Італії, зокрема щодо довгострокової військової та фінансової допомоги впродовж її дії. Вона визначає пріоритетні сфери двосторонньої безпекової співпраці між Україною та Італією у військовій і невійськовій сферах, зокрема в політичній, фінансовій, гуманітарній та у сфері реформ (URL: <https://www.president.gov.ua/news/ugoda-pro-spivrobotnictvo-u-sferi-bezpeki-mizh-ukrayinoyu-ta-89245>).

Італійська Республіка вже продовжила на 2024 р. дію відповідного законодавства, яке дозволяє подальшу військову підтримку та надаватиме допомогу Україні протягом десяти років дії цієї Угоди, зазначається в повідомленні.

Крім того, Італія й далі робитиме свій внесок у місію ЄС із надання військової допомоги Україні шляхом проведення підготовки військовослужбовців і продовжуватиме партнерство з Одесою та областю з метою надання підтримки, відбудови, посилення стійкості та проведення реформ.

Окремі блоки документа окреслюють співпрацю в питаннях санкційного тиску на агресора та притягнення РФ до відповідальності. Також документ підтверджує підтримку з боку Італії майбутнього членства України в НАТО, зокрема шляхом підтримки українських реформ і сумісності Сил безпеки й оборони України з Альянсом, фіксує механізм 24-годинного екстреного реагування в разі повторної військової агресії проти України.

«Маємо безпекову угоду з Італією. Підкреслюємо ключові аспекти взаємодії на європейському і євроатлантичному рівнях, в оборонній сфері. Цінуємо рішення Італії продовжити надання підтримки Україні, нашому народу, нашим воїнам до кінця 2024 р. та впродовж дії цієї Угоди. Вдячний, що питання безпеки будуть надалі в пріоритеті діяльності спільноти найбільших демократів Групи семи», – додав глава Української держави. В. Зеленський зазначив, що цей документ є важливим кроком у зміцненні взаємовідносин між двома країнами. Лідери також обговорили подальшу підтримку України в контексті головування Італії в G7, включаючи підтримку обороноздатності та відбудови держави (URL: <https://glavred.net/ukraine/ukraina-podpisala-istoricheskie-soglasheniya-o-garantiyah-bezopasnosti-s-kanadoy-i-italiey-10544663.html>).

Прем'єр-міністр Італії, яка на сьогодні головує у G7 на ротаційній основі, провела 24 лютого відеозустріч лідерів G7. До учасників саміту звернувся Президент України В. Зеленський, якого запросили приєднатися до зустрічі. Він подякував партнерам за підтримку та додав: «Ви дуже добре знаєте, що нам потрібно, щоб захистити наше небо, щоб зміцнити нашу армію на землі. І ви знаєте все, що нам потрібно для підтримки та

продовження наших успіхів на морі. І ви чудово знаєте, що нам потрібно все це вчасно. Ми розраховуємо на вас» (URL: <https://www.dw.com/uk/g7-provela-zustric-z-kieva/a-68362635>).

Угоди з Канадою та Італією чинні протягом 10 років з дати підписання та передбачають можливість перегляду партнерами в разі вступу України до НАТО до завершення їх дії.

Отже, Україна підписала двосторонні безпекові зобов'язання з Великою Британією, Німеччиною, Францією, Данією, Канадою та Італією. Тривають переговори із США, Японією, Польщею, Нідерландами, країнами Скандинавії. Експерти стверджують, що ці документи ніяк не замінюють гарантії безпеки, які Україна може отримати, вступивши в НАТО. Утім, попри відсутність фундаментальних речей, у цих угодах вбачають також і позитив.

Насамперед експерти відзначають, що після підписання безпекових угод Україні більше не доведеться просити про допомогу та зброю. Київ має отримувати це автоматично як у разі нової агресії, так і під час нинішнього повномасштабного вторгнення Росії в Україну. Абстрактна фраза, яку останнім часом постійно повторюють західні лідери про допомогу Україні «стільки, скільки буде потрібно», тепер набула конкретики. Уже на папері зафіксовано суми, період і види допомоги. Також закріплено механізм екстреного реагування впродовж 24 год і надання Україні додаткової невідкладної допомоги у випадку майбутньої агресії (URL: <https://www.dw.com/uk/politician-tramplin-bez-garantij-so-daut-ukraini-novi-bezpekovi-ugodi/a-68327429>).

Деякі оглядачі проводять паралелі з Будапештським меморандумом 1994 р., у якому Україна зобов'язалася позбутися ядерної зброї взамін на гарантії територіальної цілісності з боку США, Великої Британії та Росії і який зрештою не захистив Україну від нападу РФ та його наслідків. Утім, більшість експертів вважають, що безпекові угоди, на відміну від Будапештського меморандуму, виписані краще, містять більше конкретики та справді значно підсилюють Україну.

«Це не п'ята стаття договору НАТО, але це свого роду перехідний стан і корисний політичний трамплін для країни. Чи була така ситуація у нас в лютому 2022 р.? Ні, ми мучилися, чи надати Україні протитанкові ракети, не кажучи вже про танки та винищувачі F-16. У разі повторного вторгнення в Україну в майбутньому ці угоди поставлять нас у зовсім інші умови одразу в перший день цього вторгнення», – пояснив британський військовий аналітик Ш. Джоші. За його словами, ці угоди допоможуть забезпечити своєрідний місток між ситуацією сьогодні, де Україна в стані війни і вступ в НАТО є малоймовірним, та майбутнім, де це можливо (URL: <https://www.dw.com/uk/politician-tramplin-bez-garantij-so-daut-ukraini-novi-bezpekovi-ugodi/a-68327429>).

Український політолог Д. Васильєв зазначає, що двосторонні безпекові угоди, які Київ підписує з країнами-союзниками в межах Вільнюської

декларації G7, даватимуть дуже чіткий сигнал Росії про те, що країни ЄС та НАТО об'єднуються, щоб бути коаліцією допомоги Україні, і що вони готові допомагати Україні оборонятися. Однак він зауважує, що жоден із цих документів не матиме тієї сили, яку матиме п'ята стаття Статуту НАТО. «Головне, що потрібно Україні після підписання цих документів, цього політичного жесту лідерів країн і країн європейського та євроатлантичного співтовариства, щоб вони підтримали Україну найближчим часом у процесі приєднання як до Євросоюзу, так і, найголовніше, до НАТО», – наголосив він (URL: <https://uatv.ua/uk/zhodna-z-dvostoronnih-bezpekovyh-ugod-nematyme-dlya-ukrayiny-tiyeyi-syly-yak-5-ta-stattya-statutu-nato-dumka>).

Аналітик Стокгольмського центру досліджень Східної Європи, німецький політолог А. Умланд вважає, що угоди про співпрацю у сфері безпеки з країнами НАТО наближають Україну до Альянсу і відіграють важливу роль на етапі очікування вступу України до НАТО. «Я розглядаю всі ці договори, як маленькі кроки до вступу в НАТО. Тому що це буде інтенсифікація двосторонніх відносин із членами Альянсу, що, у свою чергу, наближатиме Україну до НАТО та робитиме рішення про її вступ України менш революційним», – зазначає А. Умланд (URL: <https://uatv.ua/uk/dvostoronni-ugody-z-krayinamy-nato-tse-kroky-do-vstupu-ukrayiny-v-alyans-nimetskyj-politolog>).

«Я бачу прогрес у підписанні цих угод та аплодую всім, хто це зробив. Але єдиною реальною гарантією безпеки у Європі є членство в НАТО. Настав час для США й Німеччини, які мають найбільший вплив у цій дискусії про те, чи надати запрошення Україні на ювілейному 75-му саміті НАТО цього літа», – заявив колишній посол США в РФ М. Макфол. За його словами, запрошення – це лише початок того, що стане довгим процесом, який може тривати роками. Але анонсувати початок процесу в липні означало б надіслати потужний сигнал як Росії, так і українським солдатам на полі бою.

По суті, для України підписання подібних документів означає впевненість у завтрашньому дні. Кожна сфера допомоги – чи то дипломатична, чи то економічна, чи то військова – має свої конкретні завдання, зазначає політолог В. Фесенко. «Це постачання Україні зброї та боєприпасів – перше і найголовніше. Друге – макроекономічна і фінансова підтримка України, третє – сприяння оборонній індустрії України, розвиток оборонної промисловості України, щоб Україна сама, більшою мірою, могла себе забезпечувати зброєю і боєприпасами, зокрема за західними технологіями. А також санкції проти країни-агресора», – пояснив політолог (URL: <https://uatv.ua/uk/ukrayina-gotuye-novi-bezpekovi-ugody-iz-soyuznykamy-osnovni-polozhennya-v-analizi-pidpysanyh>).

«Розглядаються й інші форми підтримки, зокрема йдеться про сприяння Україні в процесі реформ: економічних, соціальних, правових, політичних. Що дуже важливо, зокрема в договорах з Великою Британією та Францією, – наголошується, що ці країни сприятимуть Україні в процесі

євроатлантичної інтеграції», – зазначив В. Фесенко. При цьому, за його словами, важливо розуміти, що угоди, які офіційний Київ підписує зі своїми союзниками, – це перспектива глобальної безпеки України в найближчі 10 років.

Політолог С. Таран однозначним позитивом усіх варіантів угод називає те, що сторони бачать їх як тимчасові – до часу вступу України в НАТО. Оскільки лише НАТО може бути справжнім міжнародним гарантом української безпеки. Тому українська сторона мала би також домогтися від «гарантів» конкретних термінів, коли повноцінний вступ до НАТО нарешті буде можливий, вважає С. Таран (URL: <https://prm.ua/harantii-bezpeky-shcho-ne-tak-z-uhodamy-iaki-pidpysuie-ukraina>).

Сказати однозначно, що безпекові угоди, уже підписані та ті, що будуть укладені, мають позитивне або негативне значення, – неможливо. Залежно від погляду, це напівпорожня або напівповна склянка, коментує ексміністр закордонних справ України, дипломат П. Клімкін. Він вважає, що в них є кілька важливих позитивних аспектів, але є й ряд моментів, чому ці угоди не є відповіддю на виклики, які стоять перед Україною.

«По-перше, це найбільш комплексні безпекові домовленості, які є у нас з часу Незалежності. Те, що повномасштабне вторгнення призвело до їх можливості – само собою дійсно нова реальність, це справді якісний крок. По-друге, угоди хоча й не гарантують продовження допомоги, але створюють рамку для того, щоб допомога продовжувалася. Ми б хотіли вірити в наших партнерів, проте бачимо, що відбувається в Штатах, розуміємо, що може змінитися політична реальність у країнах Європи. Ці угоди забезпечують певну проєкцію допомоги нам у майбутньому. Третій важливий момент – у нас створюється мережа таких угод, жива взаємодоповнювальна реальність, оскільки наші партнери мають координуватися та балансувати ці документи», – пояснює дипломат (URL: <https://espreso.tv/poyasnuemo-e-pozitiv-ale-e-y-superproblemi-shcho-naspravdi-oznachayut-bezpekovi-ugodi-dlya-ukraini>).

Водночас П. Клімкін наводить три суперпроблемні та фундаментальні аспекти в безпекових угодах. Перший важливий нюанс – ідеться про безпекові зобов'язання, але не безпекові гарантії. У нинішніх умовах, коли діє російський режим, Україні все одно потрібно працювати над безпековими гарантіями. Так, під час війни партнери не нададуть їх, але українцям не треба полишати дискусію, при тому вона має бути не емоційною, а раціональною та структурованою, чому ці гарантії для нас так само потрібні Заходу. Модель безпеки для України – це модель безпеки для Заходу.

Ще один момент – ці домовленості не ратифікуються парламентами тих держав, що підписують. Це означає, зауважує дипломат, що вони є політичними домовленостями, усе в них прописане потребує подальших політичних рішень. Можливо, ці рішення прийматимуться нинішніми лідерами, можливо, іншими парламентами.

Третій нюанс, за словами П. Клімкіна, це те, що, на відміну від ізраїльської моделі, у нас не прописано концепцію так званої якісної військової переваги. Тобто Америка допомагає Ізраїлю тримати якісну військову перевагу та допомагає йому так, щоб ця перевага далі дотримувалася, а в наших угодах немає концепції бодай достатнього втримування, достатньої нашої військової якості для того, щоб ми могли разом з нашими партнерами визначити, що нам потрібно і коли нам дають.

«Фактично цієї концепції немає, і нам можуть давати відповідно до політичних рішень те, що вони можуть давати, і коли вони можуть, а не відповідно до певного погодженого спільного стратегічного рівня, щоб зробити нас або частиною концепції стратегічного стримування Росії, або дати нам достатній рівень для стратегічного стримування», – додає дипломат.

Позитивно, що мережа цих домовленостей охоплюватиме значну частину Заходу, не лише країни G7, говорить П. Клімкін. «Насправді це важлива позитивна історія, вона нам допомагає, але не дає відповіді на фундаментальні виклики нашої безпеки. Якщо в нас питають, чи створює для нас це кращу реальність? Так, однозначно, і це важливо. Чи створює це для нас безпечну реальність? Однозначно ні», – резюмує експерт закордонних справ, дипломат П. Клімкін.

Про те, що безпекові угоди насправді не містять реальних гарантій безпеки, говорять також аналітики Київського безпекового форуму (КБФ) – міжнародної платформи з обговорення проблем війни та миру, національної і світової безпеки, заснованої Фондом А. Яценюка «Відкрий Україну» (URL: <https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/bezpekovi-ugodi-z-velikoyu-britaniyeyu-franciyeyu-ta-nimechchinyu-ne-mistyat-garantiy-eksperti-50394772.html>).

На думку експертів КБФ, ці угоди варто розглядати як важливі політичні документи про наміри, оскільки набуття ними чинності не передбачає ратифікації в парламентах, що нагадує характер Будапештського меморандуму. Тих гарантій безпеки, які б визначали колективну відсіч ворогу, ці документи не містять, вважають у КБФ. У разі нової агресії проти України партнери зобов'язуються провести консультації протягом 24 год для визначення подальших кроків. Серед таких кроків фігурує надання Україні швидкої та тривалої допомоги у сфері безпеки, сучасної військової техніки відповідно до потреб, економічної допомоги, накладення на РФ економічних витрат. Тобто майбутню підтримку планується здійснювати в нинішній спосіб.

Експерти КБФ звертають увагу й на той факт, що, хоча документи розраховані на 10 років і їхньою метою є підтримка й посилення військового потенціалу України задля відновлення територіальної цілісності держави та протистояння можливим новим нападам, питання, які стосуються фінансування, обмежені лише 2024 р. Жодних гарантій того, що вони виконуватимуться хоча б на тому ж рівні й наступними урядами країн-підписантів, немає.

Але назвати угоди зовнішньополітичними провалами чи абстрактними деклараціями, на погляд експертів КБФ, було б некоректно та неправильно. В умовах невизначеності перспектив вступу України до НАТО до завершення війни, враховуючи тенденції до посилення праворадикальних і популістських сил у Європі та США, навіть такі документи щодо довгострокової військової, політичної й економічної підтримки України є важливими.

Важливим є і визначення мети угод – відновлення територіальної цілісності України в міжнародно визнаних кордонах 1991 р. Такий наголос свідчить про незмінну позицію наших партнерів і відсутність намірів досягати миру в обмін на відмову України від тимчасово окупованих територій.

Отже, Україна підписала угоди про співробітництво у сфері безпеки з шістьма країнами – Великою Британією, Німеччиною, Францією, Данією, Канадою та Італією. Угоди про безпекове співробітництво є рамковими домовленостями, які укладено на розвиток Спільної декларації про підтримку України, схваленої Групою семи на полях саміту НАТО у Вільнюсі в липні 2023 р. Вони окреслюють безпекове співробітництво в дипломатичній, економічній і військовій сферах, визначають спосіб і міру допомоги Україні в нинішній війні та в разі нової агресії. Досягнуті домовленості дадуть змогу отримати більше ресурсів та зброї, а також запускати спільні оборонні виробництва. Рівень деталізації та конкретне наповнення різних аспектів угод відрізняється залежно від країни-підписанта, однак усі вони передбачають кілька однакових принципових речей – в усіх документах ідеться про військову підтримку, але найголовніше – там чітко вказано факт територіальної цілісності України в межах 1991 р. До того ж ідеться не лише про визнання кордонів цього року, а про те, що країни готові надавати допомогу Україні для їх відновлення. Укладені угоди фактично доповнюють одна одну, фіксують довгострокову підтримку України у її екзистенційному протистоянні з Росією, дають нашій країні змогу провести реформи, вибудувати ефективну економіку, створити сучасні збройні сили.

Експерти стверджують, що ці документи не замінюють гарантії безпеки, які Україна може отримати, вступивши в НАТО, однак вони відіграють важливу роль на етапі очікування набуття членства в Альянсі. Угоди, аналогічні до вже укладених, нині розробляють ще з декількома країнами, їх буде підписано найближчим часом.

С. Горова, ст. наук. співроб. ФПУ НБУВ

Реакція світу на смерть О. Навального в оцінках експертів і політиків

Російський опозиціонер О. Навальний помер у виправній колонії № 3 у Ямало-Ненецькому автономному окрузі. Про це вранці 16 лютого повідомило місцеве управління Федеральної служби виконання покарань. У

короткому повідомленні йдеться про те, що смерть настала під час прогулянки, причини невідомі. Однак західні та українські політики одразу заговорили, що це є фактично політичним вбивством і відповідальність покладають особисто на Путіна.

Президент США Д. Байден скликав пресконференцію в Білому домі після повідомлень з Росії. Він висловив співчуття родині О. Навального та заявив, що «не здивований і водночас обурений новиною». Нагадав, що О. Навального отруїли та утримували у в'язниці за сфабрикованими злочинами, але це не завадило йому бути потужним голосом правди. «Путін націлювався не тільки на громадян інших країн, як ми бачили з того, що зараз відбувається в Україні. Він також вчиняє жахливі злочини проти свого власного народу», – зазначив Д. Байден, наголосивши, що Путін відповідальний за смерть О. Навального.

Під час пресконференції щодо подій у Росії Д. Байден укотре закликав Конгрес терміново схвалити додаткову допомогу Україні та розкритикував палату представників за те, що конгресмени пішли у двотижневу відпустку.

При цьому треба нагадати, що після зустрічі з Путіним у Женеві у 2021 р. Президент США Д. Байден поінформував, що пригрозив тому “руйнівними наслідками” в разі смерті О. Навального у в'язниці. Однак під час нещодавньої пресконференції на запитання журналіста, чи будуть обіцяні руйнівні наслідки, Президент США відповів: «Це було три роки тому. З того часу вони зазнали чортової купи наслідків».

Відповідно, в експертних колах активно коментували тему можливих санкцій у бік Росії. Так, фахівець із європейської політики та викладач Королівського коледжу Лондона А. Кларксон вважає, що смерть О. Навального в російській в'язниці могла б істотно вплинути на відносини Москви з країнами Євросоюзу ще нещодавно. «Років п'ять тому це могло б спонукати Євросоюз на відмову від спроб діалогу та переходу до більш жорстких санкцій та ворожнечі. Але всі ці мости вже спалили», – зазначив А. Кларксон. Після майже двох років російської війни в Україні відносини Кремля та країн ЄС (за винятком Угорщини) зіпсовано безповоротно. За словами експерта, європейські країни повільно, але стабільно нарощують виробництво боєприпасів для української армії та обговорюють, як Європа зможе продовжувати підтримувати Київ без участі Америки. «Не можу уявити, що європейці можуть ще зробити», – заявив А. Кларксон.

З 2022 р. за кількістю торгових, фінансових і персональних санкцій Росія обійшла колишніх лідерів – Іран та Північну Корею. Захід та його союзники відрізали її від кредитів, інвестицій та технологій, закрили свої ринки для російського експорту, заморозили російські валютні резерви та тепер обговорюють, чи можна передати їх Україні. У Росії припинили працювати сотні іноземних компаній. Яхти, особняки та рахунки російських чиновників та олігархів було заморожено.

А. Кларксон припускає, що повний розрив із Заходом міг розв'язати руки російській владі для посилення репресій на адресу своїх опонентів у

країні. «Це нагадує, як деякі режими на Близькому Сході на кшталт Хафеза аль-Асада в Сирії або С. Хуссейна в Іраку посилювали переслідування опозиції, коли відносини з Європою, особливо з Америкою псувалися» (URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c84nkn9pk3jo>. 2024. 17.02).

Коментуючи ситуацію, доцент російської політики Університетського коледжу Лондона Б. Нобл також заявив, що на сьогодні важко уявити більш серйозні санкції, ніж ті, що вже запровадили через війну в Україні. Експерт очікує на безліч жорстких висловлювань з європейських столиць і, можливо, нових символічних санкцій: «Важливо, щоб західні країни зробили жорсткі заяви й хоча б на словах закликали Кремль до відповідальності, навіть якщо Навального вже не врятувати» (URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c84nkn9pk3jo>. 2024. 17.02).

І, дійсно, такі заяви вже прозвучали. Першим серед очільників іноземних держав на смерть О. Навального відреагував Президент Латвії Е. Рінкевичс. «Що б ви не думали про О. Навального як політика, його жорстоко вбив Кремль. Це факт, і він багато говорить про справжню природу нинішнього режиму в Росії», – написав Е. Рінкевичс у соцмережі «X».

Величезною трагедією назвав смерть російського опозиціонера Прем'єр-міністр Великої Британії Р. Сунак. «Як найзатятіший захисник російської демократії О. Навальний протягом усього свого життя демонстрував неймовірну мужність», – ідеться в його повідомленні в соцмережі «X».

Канцлер Німеччини О. Шольц заявив, що О. Навальний «заплатив своїм життям за мужність повернутися до Росії».

Смерть О. Навального назвала «похмурим нагадуванням про те, що таке Путін і його режим» голова Єврокомісії У. фон дер Ляен. Вона закликала об'єднатися в боротьбі за свободу й безпеку тих, хто наслідують виступати проти автократії.

Генсекретар НАТО Є. Столтенберг заявив, що потрібно встановити всі факти щодо смерті О. Навального й Росія повинна відповісти на всі серйозні запитання про її обставини (URL: <https://tsn.ua/svit/yogo-zhorstoko-vbiv-kreml-reakciya-svitovih-lideriv-na-smert-navalnogo-2515450.html><https://tsn.ua/svit/yogo-zhorstoko-vbiv-kreml-reakciya-svitovih-lideriv-na-smert-navalnogo-2515450.html>. 2024. 16.02).

Президент України В. Зеленський так само заявив, що О. Навальний очевидно був убитий Путіним. «Як і тисячі інших закатованих, замучених через одну цю істоту. Путіну все одно, хто загине, аби тільки він зберіг свої позиції. І саме тому він не має зберегти нічого. Путін усе повинен програти, все повинен втратити й відповідати за скоєне», – наголосив В. Зеленський (URL: <https://babel.ua/news/103979-lideri-krajn-zahodu-odnostayno-poklali-vidpovidalnist-za-smert-navalnogo-na-rezhim-putina><https://babel.ua/news/103979-lideri-krajn-zahodu-odnostayno-poklali-vidpovidalnist-za-smert-navalnogo-na-rezhim-putina> 2024. 16.02).

При цьому в пам'ять про російського опозиціонера О. Навального в різних містах Росії люди почали приносити квіти до пам'ятників, пов'язаних з політичними репресіями, щоб висловити своє співчуття у зв'язку зі смертю головного конкурента Путіна. Також росіяни виходили на мітинги. Протестувальники намалювали плакати, на яких питають «Хто наступний?» та кажуть «Досить боятися!» (URL: <https://glavcom.ua/world/world-politics/dosit-bojatisja-u-riznikh-mistakh-rosiji-pochalis-mitinh--986364.html>. 2024. 16.02).

У свою чергу, відповідь на реакцію світових лідерів озвучили і в Росії. Так, пресекретар лідера Росії Песков звинуватив Захід у «шалених заявах» з приводу вбивства опозиціонера та акцентував, що жодних доказів проти Росії немає. «Заяви західних країн абсолютно очевидні. Немає заяви медиків, немає інформації від судмедекспертів, немає інформації остаточної від ФСВП, немає ніякої інформації про причини смерті. І йдуть такі заяви. Очевидно, що вони абсолютно шалені. Ми вважаємо абсолютно неприпустимими такі заяви. Вони неприйнятні. Так ми до них і ставимося», – зазначив Песков.

Миттєва реакція лідерів країн НАТО на смерть О. Навального у вигляді прямих звинувачень Росії є самовикривальна. Так вважає офіційна речниця МЗС Росії Захарова. Вона заявила: «Судмедекспертизи ще немає, а висновки Заходу вже готові».

Звертає на себе увагу й те, що в Кремлі прагнули мінімізувати шкідливий для свого іміджу вплив смерті О. Навального, передусім надаючи їй щобільшої буденності. Так, інформують ЗМІ, у Раді Федерації заявили про «нешасний випадок».

Водночас російська пропаганда почала перекладати відповідальність за смерть опозиціонера на «колективний Захід». Кремль обрав тактику інформаційних атак, які б пропорційно до західних звинувачень викривали нібито зацікавленість Заходу в смерті Навального. Наприклад, депутат Держдуми М. Делягін звинуватив у вбивстві «західну спецуру», додавши, що О. Навальний міг бути сакральною жертвою, необхідною, аби «вкрасти» заморожені російські активи (URL: <https://t.me/delyagin/30103> 2024. 16.02). Очільник Держдуми В. Валодін прямо звинуватив Генсека НАТО, керівництво США, О. Шольца, Р. Сунака, В. Зеленського у вбивстві (URL: https://t.me/vv_volodin/759. 2024. 16.02), говорячи про те, що Вашингтону та Брюсселю вигідна смерть опозиціонера, оскільки вони нібито програють війну в Україні, тому намагаються втримати владу.

При цьому російські опозиційні кола звинуватили у вбивстві О. Навального Путіна. Вони заявили, що смерть політика стала великою втратою для руху спротиву. Водночас у своїх висловлюваннях більшість «лібералів» не згадали про війну в Україні.

Дружина О. Навального Юлія заявила, що разом з іншими членами ФБК (Фонду боротьби з корупцією), зокрема Л. Волковим і М. Певчих, продовжить діяльність чоловіка та розпочне власну політичну кар'єру. Вона

зустрілася 19 лютого з головою Європейського Союзу Ш. Мішелем, аби обговорити «розвиток демократії в Росії». Натомість голова європейської дипломатії Ж. Боррель заявив, що ЄС назве на честь О. Навального новий пакет санкцій за порушення прав людини (URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2024/02/20/7442767>. 2024. 20.02).

При цьому особливо привертає увагу те, що, як повідомив у мережі представник ГУР Міноборони України А. Юсов, після смерті у в'язниці О. Навального в Кремлі та спецслужбах Росії взялися обговорювати подальші дії щодо інших опозиціонерів. Зокрема, активно обговорюється діяльність М. Ходорковського. «Після вбивства у в'язниці О. Навального в Москві, за наявними даними, усі вихідні проводилися наради в адміністрації президента та російському гестапо (спецслужбах РФ) щодо подальших дій стосовно інших російських опозиціонерів», – ідеться в заяві представника української військової розвідки.

Він додав, що в західних країнах О. Навальний сприймався як одна з центральних фігур опозиції кремлівському режиму. Тепер, за словами А. Юсова, перед черговими виборами президента РФ режим шукає способи протидії тим політичним фігурам, які розкривають нелегітимність і нікчемність перепризначення Путіна на посаду. «Зокрема, активно обговорюється діяльність М. Ходорковського, який продовжує уособлювати помітний політичний та медійний ресурс, критичний до російської влади воєнних злочинців», – уточнив представник ГУР.

Він додав, що в РФ також дискутуються можливі методи продовження «зачистки» впливових осіб у середовищі російської опозиції в інших країнах та наслідки проведення активних заходів на території країн вільного світу (URL: <https://tsn.ua/svit/pislya-vbivstva-navalnogo-v-rosiyi-vzvalisya-zahodorkovskogo-detali-vid-gur-2517244.html>. 2024. 19.02).

Ситуація в цілому активно коментується і в експертних колах. Так, коментатори вказують на те, що смерть О. Навального може вплинути й на внутрішньополітичні дебати у Європі, де багато ультраправих партій і рухів солідарні в протистоянні керівництву Євросоюзу, але займають різні позиції стосовно Росії. «Два ключові проросійські рухи – “Альтернатива для Німеччини” та австрійська FPÖ (Партія свободи)», – зазначає фахівець із європейської політики і викладач Королівського коледжу Лондону А. Кларксон. І якщо «Альтернатива для Німеччини» має серйозні проблеми після ряду скандалів, то ультраправа Партія свободи, згідно з рядом соціопитувань, лідирує напередодні виборів до австрійського парламенту, які пройдуть цієї осені.

Політолог вбачає в цьому найсерйозніший виклик для європейської єдності щодо підтримки України та протистояння Росії – більш серйозний, ніж, наприклад, Прем'єр-міністр Угорщини В. Орбан, чію опозицію керівництво ЄС уже звикло долати. При цьому смерть О. Навального – незручний факт: політикам, які симпатизують країні, де у в'язниці щойно

помер головний опозиціонер, важче буде міркувати про перетворення Австрії та Німеччини на диктатуру.

Смерть О. Навального може вплинути й на дискусії під час передвиборчої кампанії в США, де в листопаді обирають президента, вважає професор Колумбійського університету, фахівець із пострадянських країн Т. Фрай. Вона «стане серйозною перешкодою для спроб команди Трампа нормалізувати Росію», вважає Т. Фрай. За його словами, Д. Трампу буде важче переконати американське суспільство та вашингтонські еліти в необхідності м'якшої позиції стосовно Кремля.

Т. Фрай вважає, що події можуть спонукати республіканців в Конгресі затвердити новий пакет допомоги Україні після майже двох місяців дискусій.

Спочатку республіканці говорили, що насамперед мають плани зупинити рекордний потік мігрантів через власний кордон, а потім уже допомагати іншим країнам. Але коли демократи погодилися на компроміс, Д. Трамп закликав свою партію не йти на угоду. Він також виступив проти безоплатної допомоги, говорячи, що підтримка іноземних держав може бути лише у форматі кредитів. Тепер доля допомоги Україні залежить від того, чи наважаться конгресмени-республіканці не послухатися лідера партії.

«Підтримка України залишається досить популярною в Сполучених Штатах Америки. Лише інтервенція Д. Трампа заважає Конгресу ухвалити новий пакет допомоги. Якби не позиція Д. Трампа, я думаю, пакет уже затвердили б в обох палатах Конгресу», – зазначає Т. Фрай. Політолог наголошує, що верхівка республіканської партії розходиться з Д. Трампом у позиції щодо Росії. Але замість того щоб виносити сміття з хати, високопосадовці-республіканці намагаються згладити ці розбіжності. На тлі смерті О. Навального в російській в'язниці, на думку Т. Фрая, робити це буде набагато складніше (URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c84nkn9pk3jo> 2024. 17.02).

Російський журналіст і публіцист М. Зигарь зазначив, що О. Навальний був символом майбутнього Росії, а нині став «месією». Тепер росіяни мають взірць для наслідування.

При цьому деякі експерти вказують на можливість активного народного протесту. Так, професор економіки паризької Школи політичних наук та колишній член Ради з питань науки та освіти при президенті Росії С. Гурієв говорив про те, що зародки таких протестів уже є – це «протести рідних мобілізованих на війну в Україні». Хоча, на думку експерта, смерть О. Навального може, навпаки, залякати людей. «Події, пов'язані з повстанням Є. Пригожина були доволі неочікуваними. Люди зрозуміли, що це доволі небезпечно, а після сьогоднішніх подій і поготів. Повставати проти Путіна фізично небезпечно», – заявив С. Гурієв (URL: <https://www.holosameryky.com/a/navalnyi-vijna-ukrajina/7490844.html>. 2024. 17.02).

Політолог А. Галлямов також висловив думку, що, «з одного боку, бажання голосувати за Путіна в людей тепер буде ще менше, з іншого – активно діяти проти стане ще страшніше».

Якою б не була причина смерті О. Навального, вона створює проблему для Путіна та держави, вважає Т. Станова, експерт з Кремля та аналітик Російського євразійського центру Карнегі. «О. Навальний став видатною історичною фігурою, яка втілює непохитну політичну позицію проти Путіна і представляє найбільш істотну альтернативу путінському режиму з 2000 р. Його неперевірене визнання, значущість для еліт та участь у внутрішній політиці відрізняли його від будь-якого іншого опозиціонера, закріпивши за ним статус видатного політика, – написала Т. Станова в мережі “X”. – І це створює серйозну політичну проблему для режиму – йому доведеться мати справу зі спадщиною О. Навального».

Але те як Кремль намагатиметься розв’язати цю проблему, передбачити нескладно, додає експерт. «Я не сумніваюся, що дуже скоро ми станемо свідками великої хвилі репресій проти прихильників О. Навального, рейдів після обурень у соціальних мережах, кримінальних справ та арештів», – вважає Т. Станова (URL: <https://rus.azattyq.org/a/navalny-death-change-ukraine-crackdown-dissent-election-analysis/32823586.html> 2024. 17.02).

Багато спостерігачів дали чітко зрозуміти, що, незалежно від того чи принесе смерть О. Навального будь-які зміни, вона стане однією з похмурих ознак темних часів.

Смерть О. Навального в колонії спровокувала також реакцію західних медіа. Як приклад можна вказати на повідомлення видання «NBC News» про те, що О. Навальний, який раніше пережив декілька спроб отруєння, помер «після багаторічної боротьби з офіційною корупцією та урядом президента Путіна».

У редакції The New York Times написали, що смерть О. Навального означає позбавлення Росії «найвидатнішого голосу опозиції».

У CNN зазначили, що саме цей політик «становив одну з найсерйозніших загроз для Путіна за час його правління».

Reuters написали, що «різномірідна російська опозиція втратила свого найсміливішого та харизматичного лідера саме тоді, коли Путін готується до виборів».

The Guardian вказує на те, що «прихильники та союзники були приголомшені новиною про його смерть, і багато хто тицьнув пальцем прямо на Кремль». У редакції також додають, що О. Навальний «роками залишався головним болем Кремля», а Путін є «російським лідером, який керував найдовше з часів Й. Сталіна та може випередити його, якщо знову балотуватиметься на посаду в 2030 р.».

Х. Грозєв, розслідувач Bellingcat, який, зокрема, розслідував отруєння російського політика, відреагував так: «Сьогодні Путін нарешті вбив Навального» (URL: <https://ms.detector.media/propaganda-ta-vplivi/post/34231/2024-02-17-smert-inoagenta-reaktsiya-agitpropu-ta-rosiyskykh->

korystuvachiv-sotsmerezh-na-novyny-pro-smert-u-kolonii-oleksiya-navalnogo/https://ms.detector.media/propaganda-ta-vplivi/post/34231/2024-02-17-smert-inoagenta-reaktsiya-agitpropu-ta-rosiyskykh-korystuvachiv-sotsmerezh-na-novyny-pro-smert-u-kolonii-oleksiya-navalnogo 2024. 17.02).

При цьому один з провідних оглядачів видання «The Washington Post» М. Бут наголошує, що сьогодні Захід мало що може зробити для змін безпосередньо в Росії, де панує жорстокий режим силовиків з Путіним на чолі. У 2021 р., коли Д. Байден попереджав Путіна про наслідки смерті О. Навального у в'язниці, він не уявляв собі багаторічної великої війни та каскаду санкцій.

«Однак після російського вторгнення в Україну в 2022 р. Захід уже вичерпав санкції проти Росії або ж наблизився до цього. Російській економіці це шкодить, але її тримають на плаву продажі нафти до Китаю, Індії та Туреччини. Сполучені Штати Америки можуть реально зробити на фронті санкцій небагато без більшої співпраці з боку цих країн», – зауважує М. Бут (URL: <https://www.washingtonpost.com/opinions/2024/02/16/navalny-putin-republicans-ukraine-aid>. 2024. 16.02).

Однак експерт зауважив, що є речі, якими США можуть привернути до себе увагу Путіна та відповісти на вбивство його політичного критика. Це – надіслати Україні приблизно 300 млрд дол. заморожених російських активів, що зберігаються на Заході, і передати Україні пакет у 60 млрд дол., затверджений голосуванням обох партій у сенаті.

При цьому варто зазначити, що в Україні ставлення до О. Навального було неоднозначним. Адже за поглядами він був ліберальним російським націоналістом і переймався насамперед інтересами своєї держави всупереч українським інтересам. Тож, з одного боку, О. Навальному в Україні часто згадували його слова, що «Крим – не бутерброд із ковбасою, щоб його туди-сюди повертати», а з іншого – саме він у 2014 р. підтримав Революцію гідності, закликав західні країни накладити санкції на великих російських бізнесменів, а після 24 лютого 2022 р. звернувся із в'язниці до росіян із закликом виходити на протест проти російської агресії.

Війну проти України він називав несправедливою, заявляв, що очікує неминучої поразки Росії, пропонував визнати територію України в кордонах 1991 р. та платити їй компенсацію за агресію. Після початку повномасштабного вторгнення в Україну О. Навальний змінив свою позицію також і щодо Криму.

Водночас він не був згоден з тезою, що у всіх росіян імперська свідомість і називав таку думку нісенітницею. Тож, хоча О. Навальний протистояв авторитарній владі, він просував свої ідеї у формі, близькій та зрозумілій російському безпосередньо електорату.

При цьому звертає на себе увагу наступне:

1. На виборах президента Росії, які відбудуться 15–17 березня, на думку аналітиків, Кремль хоче, щоб Путін переміг з таким відривом, який продемонструє росіянам та усьому світу, що альтернативи йому немає (URL:

<https://rus.azattyq.org/a/navalny-death-change-ukraine-crackdown-dissent-election-analysis/32823586.html>. 2024. 17.02).

Це бажання стало ще очевиднішим, коли Б. Надєждіна, єдиного потенційного кандидата, який критикує війну проти України, не було допущено до голосування. Його відсіяли, незважаючи на те що росіяни вишиковувалися в довгі черги по всій країні та за її межами, щоб підтримати його кампанію зі збору підписів.

Нещодавно О. Навальний, якого не допустили до голосування як кандидата на виборах у 2018 р., підтримав ініціативу, яка закликає росіян прийти на свої виборчі дільниці о 12 год дня в останній день голосування на акцію протесту. Ініціатива отримала назву «Опівдні проти Путіна». Відповідно, деякі аналітики та критики Кремля пов'язали його смерть безпосередньо з виборами, на яких Путін планує йти на новий шестирічний термін.

2. Після вбивства Б. Немцова у 2015 р. ще кілька років проводилися тисячні «Марші Немцова», на яких посеред Москви несли й українські знамена. 17 лютого на мітинги, присвячені пам'яті загибелі О. Навального, вийшло приблизно 200 активістів у 21 російському місті. Отже, на те, що смерть О. Навального стане «чорною міткою» та буде початком революції або мітингів, які призведуть до дестабілізації всередині країни, розраховувати не доводиться.

3. Смерть О. Навального – аргумент для додаткового санкційного тиску на Москву з огляду на те, що тепер потрібно не лише зупинити війну Росії проти України, а й допомогти Росії припинити існувати у її нинішньому вигляді. Найважчою санкцією могло б бути повне ембарго на міжнародну торгівлю російськими товарами, насамперед енергетичною сировиною, яку Росія досі продає таким великим клієнтам, як Китаю, Індії, Туреччині, Бразилії.

Україна також може зробити запит на додаткове постачання озброєнь. Захід тепер має всі геополітичні причини піти на ескалацію й надати для потреб ЗСУ ті види зброї, які дадуть змогу наносити більш потужні удари проти Росії, зокрема по військових та інфраструктурних об'єктах на її суверенній території.

Проте такі стратегії є частиною довготривалого планування західних урядів та політиків. Захід відмовився від швидких рішень після невдач українського контрнаступу у 2023 р. та після того, як Росія продемонструвала своє вміння оминати санкції, зокрема в справі продажу нафти понад встановлене обмеження у 60 дол. за барель.

Вірогідність нової ліванської війни: сценарії та експертні оцінки

Останнім часом світові медіа активно обговорюють питання щодо можливості поглиблення й поширення ізраїльсько-палестинської кризи на весь Близький Схід. Першим етапом цього може стати третя війна в Лівані.

У червні 1982 р. приводом для першої ізраїльсько-ліванської війни стала спроба вбивства палестинськими терористами ізраїльського посла Ш. Аргова в Лондоні. Метою війни була ліквідація інфраструктури Організації Визволення Палестини (ОВП) у Лівані. Після арабсько-ізраїльської війни 1948 року велика кількість баз ОВП знаходилася в Йорданії в таборах біженців. Звідти палестинські партизани регулярно проводили теракти на території Ізраїлю, через що Йорданія зазнавала ударів у відповідь з боку Армії оборони Ізраїлю (ЦАХАЛ). У вересні 1970 р. бойовики ОВП взяли участь у спробі повалення влади правителя Йорданії – короля Хусейна. Проти палестинців виступила йорданська армія. Водночас на допомогу ОВП прийшли загони сирійських збройних сил. Регулярним йорданським військам вдалося не допустити трансформації конфлікту в громадянську війну. Проте бойові дії з локалізації повстання тривали до середини липня наступного року. Під час подій, які в арабській історіографії отримали назву «Чорний вересень», загинуло близько 5000 бойовиків ОВП. Значними були втрати й серед мирних палестинців (URL: <https://www.cia.gov/static/Black-September-Jordan.pdf>).

З огляду на це, у 1982 р. ізраїльський Кабінет міністрів спершу дозволив ЦАХАЛ лише обмежене вторгнення на територію Лівану. Однак, незважаючи на це, міністр оборони А. Шарон і начальник штабу Р. Ейтан розширили операцію вглиб країни. Це призвело до окупації Бейрута, який став першою арабською столицею, що впала перед ізраїльською армією. Спочатку деякі шіїтські та християнські групи в Південному Лівані вітали ізраїльтян, адже раніше стикалися з поганим поводженням з боку ОВП. Проте з часом невдоволення ізраїльською окупацією зростало, особливо серед шіїтської громади, яка поступово радикалізувалася під впливом Ірану (URL: <https://plomin.club/black-september-the-month-that-became-a-terrorist>). У серпні 1982 р. ОВП здійснила евакуацію з Лівану до Тунісу. Після цього було вбито Б. Жмайєля – новообраного президента Лівану. Останній, як вважалося, був не проти визнати Ізраїль і підписати мирний договір. Після його смерті християнські сили фалангістів вчинили різанину в двох таборах палестинських біженців. Результатом стали масові протести в Ізраїлі. У 1983 р. ізраїльське публічне розслідування опосередковано визнало А. Шарона особисто відповідальним за масові вбивства, порекомендувавши йому більше ніколи не обіймати посаду міністра оборони, хоча це і не завадило йому стати прем'єр-міністром. Угода від 17 травня 1983 р. між Ізраїлем і Ліваном була кроком до виведення ізраїльських військ, яке відбувалося поетапно до

1985 р. Ізраїль продовжував операції проти ОВП і до травня 2000 р. на півдні країни зберігав присутність підрозділів ЦАХАЛ, підтримуючи армію Південного Лівану (URL: <https://history-maps.com/uk/story/History-of-Israel/event/First-Lebanon-War>).

У відповідь на окупацію Ізраїлем цієї території у 1982 р. місцеві мусульмани-шиїти створили релігійно-політичну організацію під назвою «Хезболла» (Партія Аллаха). «Хезболла» стала проксі-силою Корпусу Вартових Ісламської Революції. Станом на сьогодні ця радикальна організація має розгалужену мережу й несе відповідальність за велику кількість гучних терористичних атак у різних регіонах світу. За даними Держдепу США, Іран надає «Хезболлі» більшу частину фінансування, зброї та вибухівки, а також політичну, дипломатичну та організаційну допомогу. «Хезболла» також отримує додаткові гроші завдяки контрабанді товарів, підробки документів, торгівлі наркотиками, імміграційному та банківському шахрайству. Оскільки «Хезболла» відокремлена від ліванських військових, вона може атакувати ізраїльські та американські об'єкти, не провокуючи реакції, які може викликати напад з боку державних воєнізованих структур. Поступово з воєнізованого угруповання «Хезболла» перетворилася на активного учасника суспільного життя в Лівані, і з 2005 р. політичне крило організації засідає в парламенті країни. «Хезболла» має власні лікарні, телеканали, школи та молодіжні програми (URL: <https://www.unian.net/world/agressivnaya-ugroza-что-takoe-hezbollah-i-vstupit-li-ona-v-voynu-protiv-izrailya-12422961.html>).

Друга ліванська війна почалася в липні 2006 р., як військова операція у відповідь на загибель двох ізраїльських солдат запасу, що стали жертвами нападу «Хезболли». Поступово операція ЦАХАЛ переросла в масштабний збройний конфлікт за участю загонів «Хезболли». Завершенням війни вважається прийняття резолюції 1701 Радою Безпеки ООН про припинення вогню в серпні 2006 р. Внаслідок війни в південному Лівані «Хезболла» зазнала значних втрат. З того часу між Ізраїлем та «Хезболлою» встановилася негласна взаємовигідна домовленість: бойовики не завдають ударів по Ізраїлю, Ізраїль не б'є по Лівану. Після війни 2006 р. «Хезболла» істотно наростила свій арсенал, а її бійці здобули військовий досвід на війні в Сирії на боці режиму Б. Асада (URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c72qyn39ge3o>).

У жовтні 2023 р. під час нападу ХАМАС на Ізраїль, який підтримала «Хезболла», ситуація кардинально змінилася. Домовленість між «Хезболлою» та Ізраїлем припинила існувати. Після ракетного обстрілу «Хезболлою» ізраїльської території перестрілки «Хезболли» та ізраїльських військових вздовж ізраїльсько-ліванського кордону тривають вже понад чотири місяці. Другого січня на півдні столиці Лівану, міста Бейрут, внаслідок вибуху загинув заступник з політичних питань «Хезболли» шейх Салех аль-Арурі та двоє лідерів бригад військового крила ХАМАС – «Бригади аль-Кассам». У відповідь «Хезболла» заявила про атаку

безпілотниками на ключовий центр ізраїльського командування (військову базу в Фаті), проте Ізраїль повідомив, що руйнувань і поранених немає. Тринадцятого лютого знову було зафіксовано два пуски ракет із Лівану в напрямку ізраїльського Хар-Дова. Ізраїль не забарився з відповіддю. Винищувачі ЦАХАЛ завдали удару по військовому посту в районі Раміє, на схід від Бейруту, а також по додатковому військовому посту в Рас-аль-Фарі, звідки раніше здійснювалися пуски ракет у бік території Ізраїлю (URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/news/2024/02/14/7441771>).

Через посилення конфлікту між Ізраїлем та ХАМАС в експертів виникають побоювання, що ескалація напруженості на кордоні з Ліваном може призвести до її трансформації на регіональний конфлікт. «Якщо Ліван вступить у війну, на ньому все не закінчиться, весь регіон порине в стан хаосу... Однак у питанні про втягування Лівану в конфлікт м'яч на боці Ізраїлю: війна розгориться, якщо він продовжить порушувати наші кордони та завдавати ударів», – коментуючи ситуацію на Близькому Сході, заявив прем'єр-міністр Лівану Н. Мікаті в інтерв'ю для телеканалу «Sky News Arabia».

Водночас 14-й канал ізраїльського ТБ, із посиланням на АМАН (служба військової розвідки країни) повідомляв про те, що «... існує реальна небезпека спалаху на північному кордоні у вересні». Ідеться про «Інцидент “Мегідо-2”», який, на думку ізраїльтян, намагається запустити лідер «Хезболли» Х. Насралла, що може призвести до третьої ліванської війни. Для цього «Хезболла» використовує безпілотні літальні апарати, пошкодження загороджувальних споруд, зрив інженерних робіт ЦАХАЛ, спроби крадіжки відеокамер та технологічного обладнання ізраїльських військових, патрулювання бойовиками з дивізії «Радуан» за кілька метрів від паркану, розміщення в цьому районі спостерігачів та розвідників «Хезболли», загроз UNIFIL тощо (URL: <https://www.now14.co.il>).

У відповідь на зростання загрози з боку «Хезболли», яку Іран використовує як свою проксі-силу, Ізраїль вимушений розробляти відповідні сценарії протидії. Так, 9 грудня 2023 р. радник з питань національної безпеки Ц. Ханегбі попередив, що після поразки ХАМАС Армія оборони Ізраїлю, ймовірно, розпочне війну вже проти ліванського угруповання, яке має чималий арсенал різноманітних засобів ураження, що постійно застосовуються проти ізраїльських кібуців і міст на південь від ізраїльсько-ліванського кордону. Десятого грудня проєкт «SINTdefender» з посиланням на власні джерела повідомив про ультиматум Бейруту від Єрусалиму: або «Хезболла» відводить свої сили від кордону за річку Литанію – на позиції, визначені резолюцією № 1701 Ради Безпеки ООН, або ЦАХАЛ через 48 год починає наземну операцію. Міністр військового кабінету Ізраїлю Б. Ганц під час зустрічі з держсекретарем США Е. Блінкеном 11 грудня зазначив, що агресія «Хезболли» вимагатиме «жорсткої відповіді» його країни. Або «міжнародне співтовариство» повинно докладати більше зусиль, щоб Ліван «припинив агресію» у прикордонних районах. Те, що, не дивлячись на

згадані заяви, ЦАХАЛ до сих пір не почав повномасштабну наземну операцію в Лівані може свідчити про спроби Ізраїлю і Лівану за участю США та Євросоюзу шляхом переговорів запобігти подальшому поширенню конфлікту в Близькосхідному регіоні. На такий варіант також вказує висловлювання Ц. Ханегбі про те, що Ізраїль не хотів би воювати одночасно на два фронти, про що він поінформував США. До того ж 13 грудня ізраїльська телерадіокомпанія «KAN News» повідомила, що Єрусалим нібито близький до досягнення «дипломатичного рішення» про повернення «Хезболли» на певні позиції. Дипломатичне рішення обговорювалося з європейськими партнерами, зокрема Великобританією та Францією і, за даними телеканалу, йшлося про посилення миротворчої місії ООН UNIFIL, що діє на півдні Лівану. Зокрема, французький проект мирного договору для Ізраїлю та Лівану містив заклик щодо відведення військ, зокрема й елітних підрозділів угруповання «Хезболла», на 10 км углиб території Лівану (URL: <https://www.reuters.com/world/france-proposes-hezbollah-withdrawal-border-talks-israel-lebanon-truce-2024-02-12>).

Власні сценарії розвитку подій на Близькому Сході розробляє доктор Е. Ейлам із Центру стратегічних досліджень при Бар-Іланському університеті. На його погляд, починаючи з часів війни 2006 р., Ізраїль вважав за краще стримувати «Хезболлу», а не боротися з нею безпосередньо. Через це угруповання вже стало досить сильним і війна може розпочатися будь-якої миті. Проте, починаючи з 2012 р., ізраїльські ВПС здійснили сотні бойових вильотів до Сирії, щоб зупинити постачання новітньої іранської зброї «Хезболлі». Відповідно до стратегічного плану ЦАХАЛ від 2018 р., у разі наступної війни між Ізраїлем та «Хезболлою» ЦАХАЛ повинен завдати потужного удару, щоб здобути швидку перемогу. Однак, на думку аналітика, досягти цього буде непросто. «Хезболла» немає єдиного командного центру, який можна знищити й у такий спосіб принести Ізраїлю швидку перемогу. Організація також має досить велику підтримку з боку шіїтської громади в Лівані. У ЦАХАЛ набагато більше зброї та сил, але на озброєнні «Хезболли» до 150 тис. ракет і реактивних снарядів, які можуть бути випущені з тисячі систем залпового вогню. Весь Ізраїль знаходиться в межах ураження цими ракетами. Величезна кількість ракет означає, що такі системи ППО, як «Залізний купол», зможуть перехопити лише деякі з них. Авіація готується до виконання тисяч бойових вильотів, спрямованих на знищення ракетних установок. Але ВПС не зможе виконати цю місію самостійно, особливо якщо ракети вразять аеродроми. Отже, «єдиний ефективний спосіб повністю зупинити ракетні обстріли – почати широкомасштабне вторгнення вглиб Лівану», – вважає експерт. У 2006 р. Ізраїль вагався і не хотів проводити великомасштабний наземний наступ, побоюючись зазнати тяжких втрат. У наступній війні концепція має бути протилежною. «Інакше кажучи, скорочення ізраїльських втрат як на лінії фронту в Лівані, так і в тилу Ізраїлю вимагає розпочати війну з великомасштабного наземного удару», – зазначає доктор Е. Ейлам. Сучасна концепція ЦАХАЛ полягає в тому, що вороги

Ізраїлю не повинні більше розраховувати на те, що ізраїльська армія побоюється великих втрат і завжди поклатиметься на авіацію. З іншого боку, ЦАХАЛ не повинен розпочинати наземний наступ лише для того, щоб довести свою готовність до ризику. Якщо виникне обмежена конфронтація і обидві сторони виявлять готовність покласти їй кінець найближчим часом, то відправка наземних підрозділів до Лівану може безглуздо продовжити війну. На думку аналітика, кращим сценарієм буде масоване використання повітряно-десантних військ, які могли б проникнути вглиб Лівану на десятки кілометрів. Вони не повинні досягти Бейрута, як у 1982 р., але можуть просунути далі, ніж у 2006 р. Для десантування з повітря можуть бути використані елітні підрозділи, але війська не повинні залишатися там на тривалий час. Мета полягає в тому, щоб знищити ракети «Хезболли» й піти. Це схоже на масштабний рейд, а не на традиційну сухопутну операцію. Водночас десантні війська мають бути підтримані спеціальними бронетанковими підрозділами, озброєні сучасними танками «Меркава-3» та «Меркава-4» і важкими бронетранспортерами («Ахзарит» та «Намір»). Складна мережа С4І (командування, управління, зв'язок, комп'ютери та розвідка) також можуть бути задіяні, але війська на полі бою не повинні залежати від неї. «Хезболла» навмисно приховує свої ракети в житлових районах. Ізраїльський удар по ракетах неминуче призведе до супутніх збитків, про що уряд Лівану неодноразово попереджався. Водночас випереджальний удар з боку Ізраїлю малоімовірний, хоча така акція була би вкрай ефективною для того, щоб застати «Хезболлу» зненацька (URL: <https://detaly.co.il/tretya-livanskaya-vojna-nachnetsya-moshhnym-nazemnym-udarom>).

У своєму аналізі ситуації, що склалася, директор Центру близькосхідних досліджень І. Семиволос також пропонує декілька сценаріїв подальшого розвитку подій.

Сценарій перший – малоімовірний. «Хезболла» погоджується вивести свої війська. «Ізраїль банкує. Ультиматум реалізувався без війни. Ліванський уряд у черговій кризі, до чого йому не звикати. Авторитет “Хезболли” різко падає. Шійтський коридор – важливе досягнення Ірану останні десять років - під загрозою. Але великої війни нема. Тегеран засмучений».

Сценарій другий – реалістичний. «Хезболла» ігнорує ультиматум і готується до відбиття ізраїльської атаки. «Тут навряд чи Ізраїль може посилатися на право самооборони, бо робить агресію проти сусідньої країни. Усі встають на вуха. Араби пишуть гнівні петиції, Франція тривожиться, США тисне на Ізраїль. Все залежить від швидкості. Для того, щоб подолати ешелоновану оборону, Ізраїль застосовує масове бомбардування. За “Хезболлу” заступається Сирія (“Хезболла” в найкритичніший момент

врятувала режим Б. Асада). Вступаються всі шиїтські рухи та експедиційний корпус Аль-Кудс¹. Іран поки що не вступає безпосередньо, але готовий».

Сценарій третій – катастрофічний. Імовірність нижча за середню. Все розвивається як у другому сценарії, але вступає Іран. «Як? Хто його знає. Виявіть свою фантазію. Ракети, дрони, мобілізація – усе на захист наших² завоювань. Як поведеться РФ? Кине іранців – це з ймовірністю 90 %, але трохи залишається шансів, що заступиться. Тегеран форсовано робить бомбу. Шансів на невтручання у конфлікт США дедалі менше. Сиплеться Ліван, а потім Сирія. Приймаються стратегічні рішення щодо Ірану. Шиїтський коридор зникає як роса на сонці. Корпус Вартових Ісламської Революції втрачає підтримку в Ірані, там безладдя. Велика регіональна війна з світовою перспективою» (URL: <https://nv.ua/opinion/izrail-livan-voyna-ekspert-rasskazalo-riskah-nachala-mirovoy-voyny-na-blizhnem-vostoke-50375884.html>).

Коментуючи запропоновані сценарії, експерт із міжнародних питань В. Гірман так само, як І. Семиволос, не виключає, що «Хезболла» може повторити долю ХАМАС, тобто Кремль традиційно здійснить чергову політичну зраду. Росії це може бути вигідно, тому що війна ЦАХАЛ проти ліванських бойовиків спричинить проблеми з постачанням нафти, і це призведе до її подорожчання. Водночас експерт вважає дуже сумнівним, що проіранська «Хезболла» на тлі потужної антиізраїльської інформаційної кампанії, дослухається до ізраїльського ультиматуму. У такому разі Ізраїлю, як він уже попереджав, не залишиться нічого іншого, окрім повноцінної наземної операції з метою нівелювання загрози з боку «Хезболли». Як це було, наприклад, у 1982 р. під час операції «Мир для Галілеї», або у 2006 р. під час Другої ліванської війни. До того ж формат UNIFIL може не стати переконливим аргументом для «Хезболли». На сьогодні таким аргументом вже не стали місії UNIFIL у багатьох гарячих точках планети, наприклад, у Малі (MINUSMA), районі Голанських висот (UNTSO), на кордоні Судану та Південного Судану (UNISFA) (URL: <https://newssky.com.ua/tretya-lyvanskaya-voyna-zachem-putyn-slyl-hamas>).

Експерти громадської політичної організації «The Brookings Institution», так само як і В. Гірман, мають великий сумнів, що «Хезболла», яка здебільшого фінансується Іраном, зможе відмовитися від ролі одного з системоутворюючих елементів «Вісі опору», яку Тегеран формує на Близькому Сході. З іншого боку – треба враховувати, що, крім силового захисту, «Хезболла» значною мірою перебрала на себе й функцію соціальної підтримки шиїтської громади Лівану. Однак на сьогодні через перманентну соціально-економічну кризу в країні та неспроможність «Хезболли» розв'язати нагальні проблеми місцевих шиїтів, соціальна база «Хезболли» суттєво зменшується й фрагментується, а це змушує її керівництво дедалі

¹ Деякі експерти на кшталт М. Вейсі вважають «Аль-Кудс» підрозділом спецоперацій Корпусу вартових ісламської революції (URL: <https://www.svoboda.org/a/30370948.html>).

² Тут ідеться про «власні», тобто іранські завоювання (Прим. авт.).

більше звертати увагу на мирні способи розв'язання міжнародних проблем (URL: <https://www.brookings.edu/articles/hezbollah-and-the-axis-of-resistance-in-2024>).

Отже, з огляду на сказане вище, можна припустити, що початок третьої ліванської війни означатиме набуття конфліктом у Секторі Газа статусу регіонального, з туманними перспективами завершення в найближчі місяці. Такий розвиток подій означатиме, що фінансова і збройна допомога Ізраїлю з боку США об'єктивно зростатиме, а це негативно позначиться на російсько-українському фронті. Водночас не варто сприймати можливість початку нової ліванської війни як безальтернативну даність. Ідеться про небажання Ізраїлю (від якого, насамперед, залежить початок війни) вести бойові дії одразу на два фронти (на півночі проти «Хезболли» та на півдні проти ХАМАС, спротив якого вже фактично застопорив сухопутну операцію ЦАХАЛ). Крім того, дії керівництва самої «Хезболли» можуть свідчити про певну імітаційну спрямованість. Сьогодні вона виявляє певну активність на кордоні з Ізраїлем і періодично здійснює обстріли суміжної території. Однак бойові загони організації не починають повномасштабних бойових дій проти ЦАХАЛ. Поки що найбільша активність «Хезболли» спостерігається в політичних заявах її лідерів. Також треба звертати увагу на політико-дипломатичну активність США та ЄС щодо недопущення поширення чергового ізраїльсько-палестинського конфлікту на регіональний рівень.

Економічний ракурс

С. Кулицький, ст. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Розвиток макроекономічної ситуації в Україні наприкінці другої річниці повномасштабного воєнного вторгнення Росії

На початок 2024 р. повномасштабна воєнна агресія Росії залишається найпотужнішим зовнішнім чинником впливу на розвиток української економіки. Проте дворічний перебіг подій на театрі російсько-української війни спричинив доволі суттєві зміни в макроекономічній ситуації в Україні. Спочатку українська економіка пережила шок від вторгнення російських військ, але поступово адаптувалася до нових надзвичайних умов свого функціонування. Ця адаптація значною мірою була пов'язана з певною стабілізацією чинників, що впливали на здійснення економічної діяльності й відбувалась вона за кількома наступними напрямками.

По-перше, після деокупації північних областей України, майже всієї Харківщини та Правобережжя Херсонщини лінія російсько-українського фронту в середині листопада 2022 р. в основному стабілізувалась. У 2023 р. росіяни також змінили стратегію своїх повітряних атак. Вони відмовилися від спроб тотального знищення української енергетики та зосередили свої

повітряні атаки насамперед на прилеглих до лінії фронту регіонах. Попри те, що 2023 р. починався під знаком вельми оптимістичних очікувань в Україні та у державах-партнерах щодо майбутнього контрнаступу Сил безпеки й оборони України, стабільність лінії російсько-українського фронту в цілому позитивно вплинула на функціонування української економіки. Адже при цьому збільшилася територія України, на якій стала можливою відносно безпечна економічна діяльність. Звичайно, як для умов повномасштабної війни.

По-друге, з кінця 2022 р. значно сповільнилася динаміка чисельності вимушено переміщених осіб (ВПО) / біженців як у межах України, так і за кордони нашої держави. Багато людей повернулося на деокуповані території України та почали налагоджувати там своє життя. Це позитивно позначилося на умовах планування та організації суб'єктами підприємництва своєї діяльності як щодо попиту на їх продукцію, так і щодо забезпечення робочою силою, позитивно вплинуло на діяльність українського бізнесу загалом.

По-третє, наприкінці 2022 р. і протягом 2023 р. на макроекономічному рівні в Україні більш-менш визначились обсяги і стабілізувалася структура попиту населення, підприємств і держави на товари і послуги. Українські підприємці поступово налагодили систему ділових зв'язків, яка стала краще пристосованою до умов повномасштабної війни.

По-четверте, з кінця 2022 р. і протягом 2023 р. Україна значно поліпшила логістику потоків експортно-імпортних товарів. Як наголошується в документах Національного банку України (НБУ), «... вже в серпні 2023 року Україні за вагомої підтримки сил оборони України та міжнародних партнерів вдалося налагодити новий морський шлях Чорним морем визначеними маршрутами. З моменту його створення обсяги відвантажень морем зростали щомісяця. Якщо у вересні 2023 р. було відвантажено 250 тис. т продукції, то вже в грудні 2023 р. – майже 7 млн т, що перевищило показники найпродуктивніших місяців роботи “зернового коридору”. Крім того, на відміну від “зернового коридору” цим шляхом перевозяться не лише продовольчі товари, а й продукція гірничо-металургійного комплексу (ГМК) та хімічної промисловості. Тож окремі українські товари, зокрема руда і метали, частково повернулися на традиційні ринки. Також у межах цього шляху здійснювалися пробні поставки імпортних товарів». Водночас Україна (державна та суб'єкти підприємництва) налагодила альтернативні маршрути транспортування експорту-імпорту товарів через територію європейських країн. Хоча при цьому українська зовнішня торгівля у 2023 р. почала зазнавати значних збитків через блокування різними групами тамтешніх протестувальників (автоперевізниками, фермерами тощо) прикордонних пунктів пропуску з сусідніми європейськими країнами, насамперед з Польщею.

По-п'яте, восени 2022 р. після значної девальвації обмінний курс гривні став стабільнішим і зазнавав загалом незначних коливань, тож і більш прогнозованими для їхніх учасників стали фінансово-економічні умови

здійснення зовнішньоекономічних операцій. Загалом під впливом дії перелічених вище чинників у 2023 р. українська економіка почала зростати.

Як зазначено в «Інфляційному звіті. Січень 2024 року», підготовленому Національним банком України (НБУ), «... у 2023 році економіка повернулася до зростання». При цьому повідомляється, що економіка відновлювалася впродовж усього минулого року «завдяки високій адаптивності бізнесу та населення до умов війни та м'якій фіскальній політиці, що підтримувалася масштабним міжнародним фінансуванням. У IV кварталі зростання реального ВВП перевищило очікування передусім за рахунок вищих врожаїв пізніх культур і розбудови альтернативних експортних шляхів. Це стало підставою і для поліпшення оцінки зростання реального ВВП (валового внутрішнього продукту) загалом за 2023 рік – до 5,7 %».

При цьому в «Інфляційному звіті. Січень 2024 року» НБУ наголошується, що «у IV кварталі 2023 року зростання реального ВВП перевершило очікування завдяки вищому врожаю пізніх сільськогосподарських культур, розбудові альтернативних експортних шляхів та стабільній ситуації в енергетиці ... У IV кварталі 2023 р. реальний ВВП, за оцінками НБУ, зріс на 6,5 % р/р (у розрахунку рік до року – ред.). Зростання відновилося за переважною більшістю видів економічної діяльності. Відновлення було швидшим, ніж передбачав попередній прогноз НБУ. Цьому сприяли передусім більші врожаї пізніх культур, а також вища стійкість населення та бізнесу до кризових умов».

Також фахівці НБУ наголосили, що в Україні «яскравим проявом адаптивності економічних агентів до війни стала ситуація в енергетиці наприкінці 2023 року. Інтенсифікація обстрілів, глибина руйнувань об'єктів енергетики минулої зими та збільшення навантаження через холодну погоду очікувано призвели до дефіциту електроенергії. Проте він виявився ситуативним та локальним. За оцінками НБУ, дефіцит електроенергії у IV кварталі становив лише близько 3 %, що менше за попередні очікування. Крім того, він був переважно локальним та майже повністю компенсувався імпортом е/е, тож не мав додаткового негативного впливу на економічну активність. Це позитивно вплинуло на роботу як промислових підприємств, зокрема дало змогу підтримувати стабільні обсяги металургійного виробництва, так і сектору послуг. Водночас підготовка до опалювального сезону з урахуванням ризиків обстрілів стимулювала зростання добувної промисловості, зокрема добування газу та вугілля».

При цьому, як зазначається в матеріалах Національного банку, «активна розбудова альтернативних шляхів вплинула насамперед на відновлення експортних поставок продовольчих товарів. Налагодження перевезень автомобільним і залізничним транспортом забезпечувало додатний внесок у зміну експорту продовольчих товарів протягом повномасштабної війни. Розбудова і відновлення морських шляхів найбільше позначилися саме на експорті продовольства. Протягом липня 2022 – червня 2023 р. 75 % агротоварів постачалося через дунайські порти та “зерновий

коридор». У результаті втрати експорту агропродукції з початку вторгнення були меншими порівняно з експортом інших товарів, зокрема продукції гірничо-металургійного комплексу.

Збільшення перевезень автомобільним транспортом також підтримувало відновлення експорту та було одним із чинників збереження високого рівня імпорту товарів у 2022 році та його зростання у 2023 році. Саме автоперевезення відіграли найбільшу роль у транспортуванні бензину та дизпалива у 2022 році в умовах надвисокого попиту на них через зруйновані окупантами виробничі потужності та складські запаси нафтопродуктів. Також зростає роль автомобільного транспорту в імпорті промислових та продовольчих товарів».

Загалом українська економіка традиційно є глибоко інтегрованою до системи міжнародного поділу праці. Однак із початком повномасштабної воєнної агресії Росії залежність не лише вітчизняної економіки, а й національної безпеки України в цілому від здійснення експортно-імпортних операцій, особливо в деяких секторах промисловості, стала критичною. Утім, протягом 2022–2023 рр., після стрімкого скорочення обсягів української зовнішньої торгівлі в перші місяці повномасштабного російського воєнного вторгнення, в Україні ситуація з експортом-імпортом товарів і послуг, у тому числі й завдяки допомозі міжнародних партнерів, почала помітно поліпшуватися. Водночас під впливом бойових дій на театрі російсько-української війни в цей же період відбулися великі зміни в обсягах та структурі української зовнішньої торгівлі.

Загалом, за даними НБУ, за підсумками 2023 р. український експорт товарів і послуг зменшився на 11,6 % (у 2022 р. на 29,4 %), тоді як їх імпорт товарів і послуг в Україну збільшився на 6,4 % (у 2022 р. скоротився на 1,1 %). При цьому експорт товарів з України за 2023 р. «зменшився на 15,7 % (у 2022 році – на 35,2 %) і становив 34,5 млрд дол. США». Основним чинником цього процесу «стало скорочення експорту чорних та кольорових металів на 34,2 % (у 2022 році – на 62,6 %) і мінеральних продуктів (у тому числі руд) на 45,3 % (у 2022 році – на 47,8 %). Експорт продовольчих товарів зменшився на 6,5 % (у 2022 році – на 15,6 %), насамперед через скорочення експорту насіння олійних на 25,3 % (у 2022 році збільшився в 1,5 раза) та зернових на 9,2 % (у 2022 році скоротився на 26,2 %).

У результаті, за даними Державної митної служби, у 2023 р. до трійки найбільш експортованих з України товарів увійшли: продовольчі товари – 21,8 млрд дол. США (60,6 % від сукупного обсягу експортованих товарів), метали та вироби з них – 3,9 млрд дол. США (10,8 %) і машини, устаткування та транспорт – 2,9 млрд дол. США (8,1 % від сукупного обсягу експортованих товарів).

З іншого боку, як зазначено в матеріалах НБУ, імпорт товарів в Україну за 2023 р. зріс на 13,9 % (у 2022 р. він скоротився на 20,4 %). Обсяги імпорту становили 63,3 млрд дол. США. При цьому енергетичний імпорт зменшився на 18,3 % (у 2022 р. на 8,8 %), водночас неенергетичний імпорт

збільшився на 23,4 % (у 2022 р. скоротився на 23,2 %). Зокрема, імпорт продукції машинобудування в Україну зріс на 31,4 %. А за даними Державної митної служби, в загальних обсягах вартості ввезених у січні–грудні 2023 р. товарів – 65 % склали такі категорії товарів: машини, устаткування та транспорт – 19,8 млрд дол. США (31,3 % від сукупного обсягу імпортованих товарів), продукція хімічної промисловості – 11 млрд дол. (17,4 %), паливно-енергетичні товари – 10,3 млрд дол. США (16,3 % від сукупного обсягу імпортованих товарів). При цьому, як наголошується в документах Національного банку України, «низька диверсифікація транспортних шляхів для імпорту призвела до значного його скорочення під впливом блокади західних кордонів. За даними системи «ЄЧерга», більше половини автомобільних міжнародних перевезень проходить через кордон із Польщею. Саме тому блокада вантажопотоків із польського боку кордону з 6 листопада 2023 року мала відчутний вплив на обсяги зовнішньої торгівлі... У результаті висока частка автомобільних перевезень в імпорті призвела до більших його втрат порівняно з експортом».

За інформацією НБУ, у 2023 р. дефіцит України у «торгівлі послугами скоротився до 8,9 млрд дол. США (у 2022 р. він складав 11,1 млрд дол. США) насамперед за рахунок скорочення імпорту (на 8,5 %), водночас експорт послуг був майже на рівні 2022 року (скоротився лише на 1,3 %). Імпорт послуг скоротився за рахунок витрат подорожуючих і короткострокових мігрантів (в основному українських біженців – ред.) на 10,3 % – до 17,7 млрд дол. США, фінансових (на 29,5 %) та державних (на 36,4 %) послуг». Зазначені вище зміни у вітчизняній зовнішній торгівлі вплинули на структурні зрушення параметрів платіжного балансу України. На цьому питанні ми зупинимось далі.

Також під впливом повномасштабної воєнної агресії Росії надзвичайно великих потрясінь зазнав і ринок праці, функціонування якого багато в чому визначає розвиток макроекономічної ситуації в Україні. У перші місяці від початку повномасштабної російсько-української війни, в наслідок переміщення у межах України та закордон кількох мільйонів громадян нашої держави, пропозиція робочої сили й навіть зайнятість населення в Україні стрімко скоротилась. У 2022 р. це стало додатковим чинником скорочення виробництва товарів і послуг у вітчизняній економіці. Однак згодом, після досягнення у 2022р. силами безпеки та оборони України значних успіхів у відбитті російської агресії, ситуація на вітчизняному ринку праці стабілізувалась і поступово поліпшилась.

У результаті, за інформацією ЗМІ, з посиланням на дані агрегатора з пошуку роботи «Work.ua», у III кварталі 2023 р. кількість активних шукачів роботи в Україні поступово скорочувалася. При цьому кількість нових вакансій зростала. Бізнес, який пристосувався до умов війни і нарощував обсяги виробництва, почав створювати більше робочих місць. Однак через скорочення кількості шукачів роботи ці місця стало складніше заповнювати. Як зазначалося на сайті «Work.ua», «хоча говорити про подолання дефіциту

кадрів ще дуже рано, це дає підґрунтя для стриманого оптимізму на майбутнє» (URL: <https://www.work.ua/articles/analytics/3211>).

Проте вже в другій половині 2023 р. ситуація на українському ринку робочої сили за напрямками професійної діяльності, що потребують спеціальних знань та високої кваліфікації часто була складнішою, ніж коли потреби в таких знаннях та кваліфікації для шукачів роботи немає. Як наголосив завідувач відділу дослідження ризиків у сфері зайнятості населення Інституту демографії та соціальних досліджень ім. Птухи НАН України О. Цимбал, «у фізичному вимірі у нас достатньо населення, а ось у кваліфікаційному є питання, оскільки серед людей, які шукають роботу, досить високий прошарок тих, які не мають формально визначеної кваліфікації» (URL: <https://agroportal.ua/news/ukraina/chez-10-rokiv-rinok-praci-v-ukrajini-skorotitsya-v-pivtora-razi>).

Наведене вище свідчить, по-перше, що за умов повномасштабної війни попит на робочу силу відрізняється від відносно мирного періоду диференційовано залежно від напрямів спеціалізації працівників. По-друге, кон'юнктура українського ринку праці протягом 2023 р. поступово адаптувалася до відносно стабільних характеру ведення війни та лінії російсько-українського фронту. Загалом наприкінці 2023 р. при поступовому зростанні зайнятості та збільшенні попиту на робочу силу відчувалася нестача саме кваліфікованих кадрів. Водночас певна макроекономічна стабільність і надалі підтримувала бізнес-активність та зайнятість (Детальніше див. «Україна : події, факти, коментарі». 2022. № 5. С. 65–76; 2023. № 22. С. 35–43; № 23–24. С. 36–49).

Водночас стабілізація умов підприємницької діяльності в Україні минулого року позитивно позначилась на інфляційних процесах в економіці. Як наголошують фахівці НБУ, попри продовження російської агресії, у 2023 р. інфляційний тиск на економічну діяльність суттєво знизився. У листопаді 2023р. інфляція сповільнилася до 5,1 % у річному вимірі та залишалася на цьому ж рівні в грудні 2023 р. «Послабленню цінового тиску значною мірою сприяли високі врожаї та зниження світових цін на енергоносії. Важливу роль відігравав мораторій на підвищення тарифів на окремі житлово-комунальні послуги. Водночас сповільнення базової інфляції до 4,9 % за підсумками року свідчить і про вагомий вплив послідовної монетарної політики НБУ, зокрема заходів із забезпечення курсової стійкості та привабливості гривневих активів. Вони сприяли поліпшенню курсових та інфляційних очікувань». При цьому «споживча інфляція наприкінці 2023 року надалі знижувалася завдяки значній пропозиції продуктів харчування та поліпшенню очікувань в умовах збереження курсової стійкості».

За інформацією НБУ, «дефіцит поточного рахунку платіжного балансу у 2023 році становив 9,8 млрд дол. США (5,5 % від ВВП) порівняно з профіцитом у 8,0 млрд дол. США (5,0 % від ВВП) у 2022 році. Дефіцит сформувався через: суттєве розширення від'ємного сальдо торгівлі товарами

– як за рахунок зниження експорту, так і збільшення імпорту; скорочення грантової допомоги від іноземних партнерів; розширення виплат за інвестиційними доходами. Без урахування реінвестованих доходів та грантів від міжнародних партнерів дефіцит становив 18,4 млрд дол. США (у 2022 році – 6,3 млрд дол. США)».

Разом з тим «профіцит балансу первинних доходів у 2023 році скоротився до 5,5 млрд дол. США (порівняно з 8,5 млрд дол. США у 2022 році), що зумовлювалося як збільшенням виплат доходів від інвестицій (у 1,5 раза), так і зменшенням надходжень за статтею “оплата праці” (на 10,3 %). Обсяг реінвестованих доходів становив 3,2 млрд дол. США, що в 9,7 раза більше, ніж у 2022 р. Профіцит балансу вторинних доходів зменшився до 22,5 млрд дол. США (у 2022 році – 25,2 млрд дол. США), що зумовлювалося скороченням надходження грантів (11,8 млрд дол. США порівняно з 14,6 млрд дол. США) та гуманітарної допомоги (2,9 млрд дол. США порівняно з 3,8 млрд дол. США у 2022 р.) від міжнародних партнерів».

Щодо обсягів приватних грошових переказів з-за кордону, то вони «у 2023 році зменшилися на 7,8 % та становили 11,6 млрд дол. США. Заробітна плата, яку українці отримують із-за кордону, скоротилася незначно – на 2,7 %; водночас інші приватні перекази, які надійшли через офіційні канали, зменшилися на 20,4 %. Загалом офіційними каналами надіслано на 12,7 % переказів менше, ніж у 2022 році, тоді як потік через неформальні канали скоротився лише на 1,3 % порівняно з 2022 роком». Такі зміни в обсягах надходження в Україну приватних грошових переказів з-за кордону у 2023 р. є наслідком багатомільйонної міграції українських біженців від війни до інших країн світу.

Прикметно також, що «чистий приплив прямих іноземних інвестицій у 2023 році оцінено в 4,2 млрд дол. США (у тому числі реінвестування доходів 10–3,2 млрд дол. США). За 2022 р. чистий приплив становив 213 млн дол. США (у тому числі реінвестування доходів – 327 млн дол. США)». Також «у цілому чистий відплив за операціями приватного сектору становив 6,8 млрд дол. США (у 2022 р. – 24,2 млрд дол. США)». Очевидно, що збільшення надходжень прямих іноземних інвестицій в Україну та зменшення чистого відпливу коштів з України за операціями приватного сектору є наслідком успіхів Збройних сил України (разом з іншими підрозділами сил безпеки і оборони) у відбитті російської агресії у 2022–2023 рр. та позитивних очікувань на 2023 р. в Україні та її міжнародних партнерів.

«У цілому за 2023 рік зведений платіжний баланс сформувався з профіцитом у 9,5 млрд дол. США (у 2022 році дефіцит становив 2,9 млрд дол. США). Чисті залучення від МВФ у цілому за рік становили 1,9 млрд дол. США (у 2022 році – 632 млн дол. США)... Станом на 01 січня 2024 року обсяг міжнародних резервів становив 40,5 млрд дол. США (у 2023 році зросли на 42 %), що забезпечує фінансування імпорту майбутнього періоду протягом 5,4 місяця».

Таким чином, проведений вище аналіз показує, що українська економіка пережила шок від вторгнення російських військ, проте поступово адаптувалася до нових надзвичайних умов свого функціонування. Ця адаптація була пов'язана з певною стабілізацією згадуваних вище чинників, що впливали на здійснення економічної діяльності, особливо ситуації на російсько-українському фронті. Стабілізація умов економічної діяльності в Україні позитивно вплинула на очікування бізнесу та населення. Зокрема, результати опитування підприємств у IV кварталі 2023 р., проведені фахівцями НБУ, «свідчать про збереження позитивних очікувань бізнесу щодо ділової активності в наступні 12 місяців, хоча й нижчими темпами. Незважаючи на безпекові ризики та логістичні труднощі з перетином кордону, респонденти прогнозують відчутніше зростання обсягів виробництва товарів та послуг в Україні, а також позитивно налаштовані щодо розвитку власних підприємств. Одночасно поліпшились інфляційні очікування. Курсові очікування незначно посилюються». У результаті зазначених вище змін у 2023 р. економіка України повернулася до зростання.

Вочевидь такі позитивні зміни в умовах і результатах економічної діяльності в Україні лягли в основу низки прогнозів розвитку вітчизняної економіки на коротко- і середньострокову перспективу. Зокрема, в основу базового сценарію макроекономічного прогнозу Національного банку України закладено припущення про отримання достатнього обсягу міжнародного фінансування та зниження безпекових ризиків із 2024 р. Як зазначено в уже згадуваному вище «Інфляційному звіті. Січень 2024 року», підготовленого Національним банком, попри війну, економічне зростання в Україні триватиме й надалі. У 2024 р. реальний ВВП зросте на 3,6 % передусім завдяки збереженню високих бюджетних витрат на тлі очікуваних обсягів міжнародної допомоги на достатньому рівні. Проте темпи економічного зростання будуть нижчими, ніж у 2023 р., «у зв'язку з очікуваним зменшенням врожаїв та посиленням диспропорцій на ринку праці в умовах війни». НБУ, згідно з базовим сценарієм, прогнозує зростання української економіки і надалі. Так, реальний валовий внутрішній продукт в Україні за підсумками 2025 р. зросте на 5,8 %, а за підсумками 2026 р. на 4,5 %.

Також прогнозується зниження середньорічної інфляції в Україні. Якщо у 2023 р. середньорічний індекс споживчих цін становив 12,8 %, то у 2024 р. він прогнозується на рівні 7,0 %, у 2025 р. – на рівні 6,8 %, а у 2026 р. – на рівні 5,4 %. Хоча при цьому динаміка грудневого індексу споживчих цін у цей же період матиме дещо інший, місцями хвилеподібний, характер. Так, якщо індекс споживчих цін у грудні 2023 р. становив 5,1 %, то у 2024 р. він прогнозується на рівні 8,6 %, у 2025 р. – на рівні 5,8 %, а у 2026 р. – на рівні 5,0 %. Ця різниця в характері динаміки показників інфляції пов'язана як з доволі сприятливими умовами економічної діяльності в Україні у 2023 р., так і з методикою обчислення індексу споживчих цін, зокрема зі змінами бази порівняння від року до року.

Зростання вітчизняної економіки пов'язане також зі змінами на ринку праці. Наприкінці минулого року оглядачі ЗМІ зазначали, що в підготовлених кабінетом міністрів прогнозах основних макропоказників економічного і соціального розвитку України на 2024–2026 рр. передбачено зростання заробітних плат приблизно на третину, при одночасному зменшенні рівня безробіття та зниженні інфляції. Зокрема, «згідно з прогнозом, середньомісячна заробітна плата працівників в Україні складатиме: 21 809 грн – у 2024 р.; 25 732 грн – у 2025 р. та 30 260 грн – у 2026 р. Одночасно в країні зростатиме кількість зайнятих економічною діяльністю осіб у віці 15–70 років, а рівень безробіття населення знижуватиметься (URL: <https://ua.korrespondent.net/articles/4650195-zarplatni-ochikuvannia-ta-sytuatsiia-na-rynku-pratsi>).

Згідно з базовим сценарієм макроекономічного прогнозу Національного банку України очікується поступове зростання прогнозних показників реальної заробітної плати та зниження прогнозних показників рівня безробіття в Україні. Так, у 2023 р. реальна заробітна плата, за оцінкою НБУ, зросла на 3,5 %, а у 2024 р. її зростання прогнозується на рівні 8,7 %, у 2025 р. – на рівні 4,9 %, а у 2026 р. – на рівні 2,7 %. Що ж стосується безробіття, то у 2023 р. воно було на рівні 19,0 %. У 2024 р. прогнозується на рівні 16,2 %, у 2025 р. – на рівні 13,9 %, у 2026 р. – на рівні 12,2 %. Водночас безпекові ризики залишатимуться в Україні високими щонайменше до кінця 2024 р. і впливатимуть на відновлення пропозиції робочої сили на вітчизняному ринку праці. Тому, за оцінкою НБУ, «повернення мігрантів упродовж прогнозного періоду буде повільнішим, ніж очікувалося раніше. Так, упродовж 2024 року повернеться близько 100 тис. мігрантів, а у 2025 році – орієнтовно 700 тис. осіб» (URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/IR_2023-Q4.pdf?v=6).

У цьому контексті варто звернутися до макроекономічних прогнозів незалежних аналітиків та експертів, які в основному виходять із тих же припущень, що і фахівці Національного банку та Кабінету Міністрів України. Зокрема, «відповідно до очікувань більшості аналітиків, економіка продовжить зростати і у 2024 р. – за умови, що триватимуть міжнародна фінансова підтримка та робота морського коридору. Щоправда, темпи зростання ВВП, імовірно, уповільняться». Тому конкретні показники у цих прогнозах часто доволі близькі до аналогічних показників базового сценарію прогнозу НБУ. Як зазначив економіст Blinov Forecasting О. Блінов, «на 2024 рік прогноую сповільнення динаміки реального ВВП до 3 % за базовим сценарієм. На жаль, первинний імпульс відновлення вщухає, а додаткових стимулів для зростання на горизонті 2024 року небагато. Існують навіть ризики погіршення прогнозу в разі проблем з надходженням зовнішнього фінансування державних видатків». «На відміну від прогнозів на 2023 рік, аналітики не сумніваються в тому, чи буде зростати економіка у 2024 році. Наразі вони закладають помірні темпи зростання ВВП – 3–5 %. Щоправда, навіть такі скромні цифри будуть можливі лише у разі, якщо не реалізується

жоден ризик для економіки». При цьому аналітики очікують незначного зростання інфляції: в основному, до 8–10 %, і лише дехто – до 13 %. Така інфляція, на їхню думку, виглядає контрольованою та помірною, особливо якщо порівнювати з 2022 р. (URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2024/01/3/708327>).

Зі свого боку голова департаменту макроекономічних досліджень групи «ICU» В. Ваврищук зазначив: «Ми очікуємо, що у 2024 році з'явиться низка нових викликів, чи не найбільший із яких – це ризики, пов'язані з обсягами та стійкістю зовнішньої фінансової підтримки України. Наразі ризики суттєвого скорочення фінансової допомоги невисокі, і ми очікуємо, що Україна отримає принаймні \$28–30 млрд». За його словами, це обсяги підтримки, необхідні для збалансування зовнішніх рахунків до кінця 2024 р.

Утім, як зазначається у ЗМІ, «приблизно з осені 2023 р. Україна та світ почали переформатування під реальності затяжної війни, яку розпочала Росія. У 2024 році проявляться перші результати цих процесів. Та викликів для України протягом 2024 року буде більше, ніж можливостей». Так, «на Заході – це калейдоскоп виборів: президентські – на Тайвані і в Словаччині, дев'ять парламентських – у Європі, місцеві – у Німеччині та Польщі, вибори до Європарламенту та президента США, передвиборчий рік у Великій Британії. Для України це означатиме ще більшу боротьбу за увагу. Природно на виборах політики концентруватимуться на внутрішніх проблемах, які найбільше турбують населення. І менше – на міжнародних справах... Другий виборчий виклик – зростання у всій Європі крайніх правих сил, які часто є проросійськими та ізоляціоністськими. Популістський вітер на виборах у Європі роздмухуватиме і Росія... Через Трампа хвилюються не тільки в Україні» (URL: <https://www.liga.net/ua/politics/articles/ukraina-v-2024-choho-chekaty-na-fronti-v-ekonomitsi-ta-politytsi>).

До цього ще варто додати проблеми, які постають нині перед українською зовнішньою торгівлею. Утім, ці питання потребують окремого дослідження.

У такий спосіб розвиток макроекономічної ситуації в Україні у 2024–2025 рр. залежатиме від характеру та тривалості російсько-української війни та стійкості міжнародної фінансової допомоги. А деякі тривожні сигнали про такі загрози, здається, вже є. Адже не випадково ЗМІ повідомили, що Кабінет Міністрів України схвалив рішення про індексацію пенсій з 1 березня 2024 р. на 7,9 %, тоді як у серпні, подаючи проект бюджету Пенсійного фонду на 2024 р., попередньо повідомляли про індексацію пенсій на 13 %. Тому, у разі порушення припущень, що покладені в основу розглянутого вище базового сценарію прогнозу Національного банку України, можна очікувати на погіршення макроекономічної ситуації в Україні. Зокрема, може підвищитися рівень інфляції та безробіття, зменшитися проти раніше прогнозованого рівня зростання реальної заробітної плати. А в разі переходу України до так званої військової економіки зміни макроекономічної ситуації можуть бути ще радикальнішими *(При підготовці цієї праці було використано*

інформацію з таких джерел: Національний банк України. Офіційне інтернет-представництво (<http://www.bank.gov.ua>); Державна митна служба України (<https://customs.gov.ua>); Державна служба статистики України (<http://www.ukrstat.gov.ua>); Економічна правда (<https://www.epravda.com.ua>). – 2024. – 3.01; Кореспондент.net (<https://ua.korrespondent.net>). – 2023. – 22.12; Liga.net (<https://www.liga.net>). – 2023. – 29.12; Укрінформ (<https://www.ukrinform.ua>). – 2024. – 17.01; Цензор.net (<https://censor.net.ua>). – 2024. – 16, 23.02; AgroPortal (<https://agroportal.ua>). – 2023. – 26.11; Obozrevatel (<https://www.obozrevatel.com>). – 2023. – 15.02; Work.ua (<https://www.work.ua/articles/analytics/3211>).

Наука – суспільству

Основні напрями діяльності НАН України

Під головуванням президента Національної академії наук України академіка А. Загороднього 21 лютого відбулося чергове засідання Президії НАН України.

На початку засідання в. о. директора Інституту радіофізики та електроніки ім. О. Я. Усикова НАН України доктору фізико-математичних наук Ю. Логвінову було вручено Грамоту Верховної Ради України за вагомий особистий внесок у соціально-економічний і культурно-освітній розвиток держави, сумлінну працю, високий професіоналізм, активну громадську позицію та волонтерську діяльність.

Далі було заслухано дві наукові доповіді.

Доповідь «Магнітне поле Землі: екологічний аспект» виголосив завідувач відділу геомагнетизму Інституту геофізики ім. С. І. Субботіна НАН України доктор геологічних наук М. Орлюк. Він повідомив про результати досліджень науковцями просторово-часової структури природного та техногенного магнітного поля України. Оцінювання екології довкілля території України є надзвичайно актуальним завданням у зв'язку з суттєвим впливом на зміни природних і техногенних факторів, до яких належать магнітні чинники, пов'язані із забрудненням території, зокрема й через бойові дії.

У обговоренні доповіді взяли участь радник при дирекції Карпатського відділення Інституту геофізики ім. С. І. Субботіна НАН України член-кореспондент НАН України В. Максимчук, доцент кафедри геоінформатики Навчально-наукового інституту «Інститут геології» Київського національного університету ім. Тараса Шевченка доктор геологічних наук О. Меншов і академік-секретар Відділення наук про Землю НАН України академік НАН України О. Пономаренко.

Другу доповідь «Теплові електростанції як елементи системи регулювання режимів в енергетичній системі України» представив завідувач лабораторії паливних проблем енергетики Інституту теплоенергетичних технологій НАН України доктор технічних наук М. Чернявський. Він проінформував про внесок науковців Інституту в розв'язання актуальних і стратегічно важливих науково-технічних проблем із забезпечення безперебійної роботи теплових електростанцій (ТЕС) для покриття енергодефіциту та регулювання режимів роботи в Об'єднаній енергетичній системі (ОЕС) України.

В обговоренні доповіді виступили член дирекції ПАТ «Центренерго» Є. Гаркавий, завідувач відділу теплофізики енергоефективних теплотехнологій Інституту технічної теплофізики НАН України член-кореспондент НАН України Н. Фіалко, академік-секретар Відділення фізико-технічних проблем енергетики НАН України академік НАН України О. Кириленко й директор Фізико-механічного інституту ім. Г. В. Карпенка НАН України академік НАН України З. Назарчук.

Учасники засідання відзначили високу актуальність та вагомість наукових результатів, представлених у доповідях. Кожна з них викликала активний інтерес та жваву дискусію.

Насамкінець було розглянуто декілька кадрових та поточних питань.

Так, академік НАН України А. Загородній ознайомив учасників засідання з результатами оцінювання ефективності діяльності наукових установ НАН України у 2023 р.

Віцепрезидент НАН України член-кореспондент НАН України О. Рафальський наголосив на деяких питаннях реалізації програми постдокторальних досліджень у Національній академії наук України.

Академік-секретар Відділення інформатики НАН України академік НАН України О. Хіміч виступив з інформацією про утворення Координаційної наукової ради НАН України з питань штучного інтелекту (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 21.02*).

Президент НАН України академік А. Загородній узяв участь у зустрічі президентів академій наук держав-членів Організації Чорноморського економічного співробітництва та ректорів провідних університетів Турецької Республіки.

Президент Національної академії наук України академік А. Загородній взяв участь у роботі першої зустрічі президентів академій наук держав-членів Організації Чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС) та ректорів провідних університетів Турецької Республіки, яка відбулася 14–15 лютого 2024 р. у Стамбулі за ініціативи Парламентської асамблеї Чорноморського економічного співробітництва (ПАЧЕС).

У заході взяли участь представники академій наук Азербайджану, Болгарії, Грузії, Молдови, Північної Македонії, Румунії, Туреччини, України, а також Мережі Чорноморських університетів.

З вітальними словами до учасників зустрічі звернулися Генеральний секретар Парламентської асамблеї Організації Чорноморського економічного співробітництва А. Гаджиєв, віцепрезидент ПАЧЕС, голова турецької делегації в ПАЧЕС Ф. Дьонмез та перший заступник Генерального секретаря Постійного міжнародного секретаріату ОЧЕС посол М. С. Кавакчі, які відзначили ключову роль науки, досліджень та інновацій у поступальному розвитку Чорноморського регіону.

Учасники зустрічі повідомили колег про поточну діяльність своїх установ та під час конструктивної дискусії обмінялися думками щодо широкого кола питань співпраці в галузі науки та технологій між країнами Чорноморського регіону.

Очільник НАН України поінформував учасників зібрання про виклики та проблеми, що постали перед академічною спільнотою внаслідок повномасштабного російського вторгнення, а також про заходи, яких вживає академія для їх подолання. Зокрема, він зупинився на діяльності координаційної групи високого рівня з підтримки і розвитку української науки, створеної за ініціативи Польської академії наук у червні 2022 р.

Академік А. Загородній відзначив чітку позицію усіх академій наук держав-членів ОЧЕС та провідних турецьких університетів щодо війни в Україні та непохитну підтримку української наукової спільноти, а також запевнив, що НАН України високо цінує зусилля зарубіжних колег, спрямовані на подальший розвиток і поглиблення взаємовигідної співпраці в сфері науки і технологій.

Президент НАН України закликав академії наук держав-членів ОЧЕС та провідні турецькі університети продовжувати докладати всіх зусиль заради сталого миру, заснованого на незалежності, суверенітеті та територіальній цілісності України.

Він також висловив упевненість, що подальша співпраця академій наук держав-членів ОЧЕС стане прикладом реалізації взаємовигідного партнерства наукових та дослідницьких установ, допоможе об'єднати зусилля вчених різних напрямів у розв'язанні важливих актуальних завдань сьогодення, сприятиме створенню конкурентоздатних технологій і продукції світового рівня, просуванню новітніх технологій у практику діяльності виробничих структур.

А. Загородній зазначив, що сьогодні як ніколи є важливою роль академій наук у встановленні та забезпеченні миру і спокою у світі. Саме академії наук, на його переконання, мають доносити світу істину про те, що у війні немає справжніх переможців, є лише втрати, які позначаються на багатьох поколіннях з обох боків.

На полях зустрічі президент НАН України провів перемовини з Генеральним секретарем Парламентської Асамблеї ОЧЕС А. Гаджиєвим,

президентом Турецької академії наук М. Шекером та представниками Національної академії наук Грузії – президентом Р. Метревелі та віце-президентом Р. Хуродзе.

До зустрічі президентів академії наук держав-членів ОЧЕС долучився також президент Національного центру «Мала академія наук України» академік НАН України С. Довгий, який повідомив учасникам заходу про пріоритети діяльності Малої академії наук України, підготовку обдарованих дітей і молоді в умовах російської агресії.

За результатами зустрічі відзначено стійку динаміку взаємодії, спрямовану на якомога повніше розкриття переваг держав-членів ОЧЕС у рамках багатосторонньої співпраці та науково-технічного розвитку, а також ухвалено рішення про проведення наступної зустрічі у 2025 р. у Стамбулі під патронатом Стамбульського університету та Мережі Чорноморських університетів (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>)* – 2024. – 20.02).

Сучасні дослідження та розробки академічної науки

Інститут мікробіології і вірусології ім. Д. К. Заболотного НАН України представив свої розробки на міжнародній виставці в Києві.

У Києві 14–16 лютого тривала міжнародна виставка «АгроВесна 2024. Фрукти. Овочі. Логістика», спрямована на просування сучасних технологій у сільському господарстві. Інститут мікробіології і вірусології ім. Д. К. Заболотного НАН України на цьому заході експонував свої розробки – мікробні технології для агропромислового комплексу, що зацікавили виробників з України, Польщі, Німеччини та США.

«Родзинкою» інститутського стенду стала його науково-популярна частина, яка привернула увагу і юних, і дорослих відвідувачів виставки – школярів, студентів, викладачів, виробників, блогерів. Учені інституту демонстрували лабораторний ферментер у дії, зразки різних штамів мікроорганізмів, відомих у харчовій промисловості, аграрній сфері, а також ілюстрацію грибостійкості матеріалів і антифунгальної (протигрибкової) активності деяких речовин.

Другий напрям представляли власне наукові розробки для рослинництва, тваринництва та біоремедіації ґрунтів (тобто їх відновлення за допомогою живих організмів і продуктів їхньої життєдіяльності), унаочнені як у рекламних матеріалах, так і як мікробні препарати, готові для використання на агроринку. Ця частина стенду найбільше зацікавила фермерів і виробників органічної продукції.

Крім того, під час презентації розробок інституту можна було скуштувати буряковий напій, корисний і смачний продукт функціонального харчування та капусту, сквашену селекціонованими пробіотичними лактобактеріями з антиоксидантною дією. Особливо привабливою для

крафтових виробників, переробних господарств та інших відвідувачів частиною презентації стали сухі закваски для виготовлення ферментованих продуктів здорового харчування.

Інститут мікробіології і вірусології ім. Д. К. Заболотного НАН України відкритий до співпраці з усіма зацікавленими особами й організаціями (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>)*). – 2024. – 21.02).

Результати конкурсу проєктів науково-дослідних робіт спільних колективів науковців Київського національного університету ім. Т. Шевченка та Національної академії наук України

Відповідно до Положення про проведення Конкурсу проєктів науково-дослідних робіт спільних колективів науковців Київського національного університету ім. Т. Шевченка та Національної академії наук України, затвердженого розпорядженням Президії НАН України від 29.11.2021 № 621, та розпорядження Президії НАН України від 13.11.2023 № 538 Державною організацією «Відділення цільової підготовки Київського національного університету ім. Т. Шевченка при НАН України» (ВЦП КНУ) було проведено конкурс проєктів науково-дослідних робіт спільних колективів науковців Київського національного університету ім. Т. Шевченка та Національної академії наук України на 2024–2025 рр. за напрямками: математика та кібернетика, фізика і астрономія, біологія та медична наука.

До участі в заявленому конкурсі надійшло 19 проєктів науково-дослідних робіт із таким розподілом за напрямками: математика та кібернетика – 5; фізика та астрономія – 10; біологія та медична наука – 4. За результатами проведеної секціями НАН України експертизи вчена рада ВЦП КНУ відібрала 7 проєктів – переможців конкурсу для їх фінансування (протокол засідання вченої ради від 02.02.2024 № 1–24).

З огляду на зазначене та відповідно до Порядку формування тематики та контролю за виконанням наукових досліджень в Національній академії наук України, затвердженого постановою Президії НАН України від 19.12.2018 № 339 (зі змінами), а також беручи до уваги рішення Експертної ради з питань оцінювання тем фундаментальних науково-дослідних робіт при НАН України від 07.02.2024 № 1, ВЦП КНУ затверджено такий перелік проєктів переможців конкурсу на фінансування у 2024–2025 рр. за рахунок коштів відомчого замовлення НАН України.

За напрямом «Математика та кібернетика»:

1. «Якісний аналіз та керування в нелінійних інтегро-диференціальних рівняннях із імпульсними та стохастичними збуреннями». Термін виконання: початок – I кв. 2024 р., закінчення – IV кв. 2025 р.;

2. «Нові субградієнтні та екстраградієнтні методи для негладких задач регресії». Термін виконання: початок – I кв. 2024 р., закінчення – IV кв. 2025 р.;

за напрямом «Фізика і астрономія»:

3. «Новітні вуглець-полімерні композитні матеріали з підвищеними характеристиками електромагнітного поглинання». Термін виконання: початок – I кв. 2024 р., закінчення – IV кв. 2025 р.;

4. «Багатошарові структури з гетеропереходами з органічним полімерним напівпровідником та тиловими рефлекторами на основі кремнієвих фотонних кристалів для фотоелектричних перетворювачів сонячної енергії». Термін виконання: початок – I кв. 2024 р., закінчення – IV кв. 2025 р.;

5. «Топологічні дефекти і конденсати в системах сильновзаємодійних частинок в екстремальних умовах». Термін виконання: початок – I кв. 2024 р., закінчення – IV кв. 2025 р.;

за напрямом «Біологія та медична наука»:

6. «Дослідження неензиматичної активації протромбіну». Термін виконання: початок – I кв. 2024 р., закінчення – IV кв. 2025 р.;

7. «Розробка технологічних засад отримання біодизелю з олії карінати (*Brassica carinata*) шляхом ліпазної трансестерифікації». Термін виконання: початок – I кв. 2024 р., закінчення – IV кв. 2025 р. (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 20.02*).

Палеорнітолог Л. Горобець – про історію виникнення видів тварин на території України

Статтю вченого «Коли на території України вперше побачили білку, таргана чи колорадського жука?» опубліковано на освітньому порталі «КУНШТ».

Автор зауважує: «Історію видів подають однобоко, зазвичай вказуючи, коли востаннє бачили певний вид. Без складних логічних умовиводів очевидно: щоб зникнути, спершу необхідно з'явитись».

Час появи виду на планеті можна вказати лише приблизно. Природа не робить стрибків, як казав Дарвін. Еволюційний процес, внаслідок якого один вид змінюється на інший, відбувається поступово. Кожне наступне покоління на крихту відрізняється від попереднього. Лише після зміни багатьох поколінь можна констатувати появу нового виду. І шукати в довгій вервечці предків та нащадків “першого” (“першого вовка”, “першого дуба”, “першого мухомора” тощо) – справа невдячна. Можна лише встановити часовий проміжок, впродовж якого утворився новий вид. Однак якщо вас цікавить питання появи виду в певній частині світу, то в багатьох випадках наука спроможна дати відповідь.

Не будемо шукати далеких земель чи екзотичних видів. Погляньмо на добре відомі види тварин, які бігають, стрибають, плавають чи літають в Україні. У кожного з них, навіть найбільш звичного, був час першої появи на землях, які охоплюють кордони нашої держави.

Чимало хто з'явився тут задовго до появи людей. Найдавніша історія – у деяких риб. Сом, судак, краснопірка плавали в Східній Європі ще наприкінці епохи міоцену, 7–5 мільйонів тому. За тих давніх часів не існувало ще навіть Дніпра, Бугу та Дністра! А сом був. До того ж не якийсь далекий предок, а той вид, що й сьогодні. Якби він сьогодні трапився на гачок рибалці, той не помітив би різниці.

Більшість сучасних видів тварин не можуть похизуватися такою давньою історією, як риби. Але є чимало істот, які з'явилися в Україні задовго до приходу кроманьйонців, отже, за мірками людської історії, “були тут завжди”. Це зокрема вовки, лисиці, ведмеді, кабани, лосі, зубри, сарни, куріпки, перепілки, крижні та багато інших. Проте не всі. У відомій із дитячого садочка тріаді вітчизняної фауни “зайчик, білочка, їжачок”, зайці та їжаки замешкували Східну Європу до появи кроманьйонців, білки пристрибали пізніше.

Перші представники виду “білка звичайна” з'явилися приблизно 500–200 тис. років тому в теплих регіонах Європи. Це була епоха зледеніння, але льодовики час від часу відступали, натомість поширювались ліси, а з ними – й білки. Подекуди вони наближались до південних схилів Карпат, до території сучасних Румунії та Угорщини. Та навряд чи до кінця так званого Льодовикового періоду проникали в Україну. На території нашої держави із відкладів тих часів знайдено рештки полівок, хом'ячків, ховрахів та іншої дрібноти, але не білок. Скорше за все, вони так і не дістались до України.

Приблизно 11,6 тис. років тому потепліло, і білки заповзались опановувати помірні та північні широти Європи. Відносно швидко, за одне-два тисячоліття, вони здолали шлях від Іспанії до Норвегії та Фінляндії.

Ймовірно, приблизно о тій порі з'явилися і на території України. Щоправда, на території нашої держави викопні рештки білки звичайної знайдено лише в одному місці – Дівочих Скелях (Тернопільська область). Вік цього місцерозташування відомий доволі приблизно – 12–7 тисяч років тому. Згодом, коли на білок стали полювати, знахідки їхніх решток стали частішими. Найдавнішу впольовану білку на території України виявили в неолітичному поселенні Сурський острів (Дніпропетровська область), вік якого близько 7500 років.

Приблизно о тій же порі в Україну причалапала черепаха болотяна. Як і білки, черепахи перебули холодні часи на Півдні Європи. Наприкінці епохи мезоліту, 7600–8500 років тому, на острові Ігрен (нині м. Дніпро) люди споживали черепах.

Більш загадковий шлях ще одного середземноморського виду – виноградного равлика. Вони з'явилися на території України досить давно – можливо, ще за часів мамутів – але, як то в равликів заведено, не поспішали. Навіть після завершення “Льодовикового періоду” виноградні равлики відсиджувались на теплому південному узбережжі Криму. Їхні мушлі знайшли на тамтешніх стоянках людей часів пізнього мезоліту. Вважається, що далі на північ виноградний равлик потрапив відносно

нещодавно за сприяння людей. Проте знахідки мушель в Черкаській області в скіфському поселенні віком 2500 років дають підстави для сумнівів у традиційній гіпотезі. Можливо, равлики самостійно доповзли з Криму принаймні до широти Черкащини. Принаймні важко уявити, щоб їх туди довели скіфи на баских конях.

Зате інший відомий молюск, рапана, достеменно побачив узбережжя України завдяки людям. Попри те, що рапани є одним із неофіційних символів чорноморських курортів, батьківщиною виду є Східна Азія. Вони потрапили в Україну з баластними водами суден у 1947 р. Неприродне поширення видів має негативні наслідки для екосистем. У Чорному морі рапани дали хлосту місцевим мешканцям, насамперед молюскам. Рапани хижакі, які полюють на двостулкових молюсків (годі чекати, щоб хижий равлик ганявся за іншими жертвами, окрім молюсків). За пів століття рапани майже повністю знищили чорноморські популяції устриць та суттєво зменшили чисельність мідій.

Завдяки людській діяльності (із баластними водами або через недбальство акваріуміста) в фауні України з'явилися прісноводні медузи – краспедакусти. Уперше їх виявили в 1979 р. у водоймах-охолоджувачах ЧАЕС. Незабаром краспедакусти поширилися по інших річках України. Вони відомі й невідомі водночас. Раз на декілька років, коли в медуз спалах чисельності, в інтернеті з'являються новини на зразок “У Дніпрі виявлено медуз!”. До осені про них забувають, щоб через рік-два знову повідомити про “сенсацію”. Краспедакусти занадто маленькі (до двох сантиметрів діаметром), аби становити для людей бодай якусь небезпеку, їх шкода в іншому. Вони поїдають дрібний планктон – кормову базу молоді риб – і вже принаймні тому є небажаними гостями в річках України.

Деякі види не лише поширюються світом завдяки людській діяльності, а ще й тяжіють жити поблизу людей. Колорадські жуки є однією із найвідоміших комах України. З'явилися вони не так давно – вперше їх помітили у Львівській області в 1949 році, до центральних областей доповзли на початку 1960-х. Сьогодні живі покоління, які застали часи, коли колорадський жук був невідомим в Україні.

Ще ближче до людей оселились тарган рудий та пацюк сірий. Якщо у вашому домі немає ні тих, ні других, це привід порадіти. У моєму дитинстві, що припало на кінець ХХ століття, тарган рудий був справжньою напастю в Києві та інших містах. Сьогодні їх чисельність суттєво менша, але декому вони досі дошкуляють. Незалежно від того, чи живуть у вашому домі таргани або пацюки, щоб впізнати ці види, не потрібно глибокого знання зоології. Втім, колись вони були за дивовижу.

Достеменно невідомо, коли саме тарган потрапив до Європи. Перші згадки датовані Німеччиною часів Семирічної війни 1756–1763 років. Вчені припускають, що на територію Східної Європи (зокрема України) таргани проникли раніше – можливо навіть на декілька століть. Отож, козаки цілком могли нарікати на тарганів, а ось в часи Русі їх і зазором не бачили.

Щодо пацюків, то першим у Європі з'явився не звичний нам пацюк сірий, а його родич – пацюк чорний. Ймовірно, цей вид добіг до Середземномор'я приблизно 2,5 тисячі років тому, звідки продовжив розселення, зокрема в наші краї. Сірий пацюк – той самий, що звичний нині, прибіг до Європи значно пізніше, у XVIII ст. Основна хвиля розселення сірого пацюка по Україні припадає на 1816–1938 рр.

Поширення видів за сприяння людини привертає увагу з двох причин. По-перше, з допомогою людей вид долає далекі відстані та з'являється в краях, де виглядає екзотично. По-друге, вид-вселенець може завдати шкоди екосистемі. Тому від природоохоронців лунають заклики протидії поширенню чужорідних видів, у цивілізованих державах застосовують певні заходи. Однак врахуємо: здатність розширювати ареал властива всім живим істотам. У деяких випадках проникнення відбувається без прямої участі людини. Так упродовж XX–XXI ст. територія України стала домівкою для шакала, фламінго та низки інших видів. На відміну від поширення за сприяння людини, це природний процес. Втім, поява будь-якого нового виду – це завжди виклик для екосистем. Як показує приклад Болгарії, поширення фламінго тішить людей (птахи, безумовно, прекрасні), але призводить до суттєвих змін у середовищі. Щоб оцінити ситуацію та прогнозувати наслідки, необхідні тривалі та масштабні дослідження “історії природи”» (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 19.02*).

Упродовж червня – жовтня 2023 р. Львівська національна наукова бібліотека (ЛННБ) України ім. В. Стефаника за підтримки Українського культурного фонду зреалізувала проєкт «Книжкова спадщина Наукового товариства імені Шевченка (1874–1913): цифрова колекція», удоступнивши користувачам цінні й рідкісні видання, які є носіями важливих культурних сенсів, успадкованих від попередніх поколінь. Страхові електронні копії не лише убезпечать оригінали від пошкоджень під час читання, а й сприятимуть збереженості акумульованого на їхніх сторінках джерелознавчого «контенту» до історії української науки, культури й літератури, що особливо актуально з огляду на загрози, спричинені повномасштабною російською збройною агресією.

Проєкт репрезентує унікальний фонд ЛННБ України ім. В. Стефаника, котра як спадкоємниця Бібліотеки Наукового товариства ім. Шевченка (НТШ) володіє найповнішою збіркою друкованої продукції Товариства. Додатковим стимулом для реалізації проєкту послужив 150-літній ювілей НТШ, що його в Україні торік відзначили на державному рівні.

У проєкті було задіяно 17 працівників із різних структурних підрозділів бібліотеки: відділу бібліотекознавства, відділу каталогізації та організації електронного каталогу, відділу інформаційного та комп'ютерного забезпечення, відділу організації фонду та книговидачі, відділу формування

інформаційних ресурсів, відділу бухгалтерського обліку та звітності. Керувала проектом завідувачка відділу бібліотекознавства ЛННБ України ім. В. Стефаніка кандидатка наук із соціальних комунікацій В. Мудроха. Поточний, проміжний і фінальний моніторинг забезпечував генеральний директор бібліотеки кандидат педагогічних наук В. Ферштей.

Загалом виконавці проекту оцифрували 500 видань, випущених у друкарні НТШ протягом 1874–1913 рр. (у перші два періоди діяльності Товариства). Книжки відібрано з огляду на їхню наукову, художню, історичну, джерелознавчу, ужиткову, мистецьку цінність, примірникові особливості, фізичний стан. Серед них представлені видання різної тематичної та типологічної належності, зокрема наукові, літературно-художні, довідкові, бібліографічні, ужиткові, відбитки із періодичних і продовжуваних збірників.

Страхові копії видань у форматі tiff збережено на сервері ЛННБ України ім. В. Стефаніка. Графічні файли, конвертовані у pdf-документи меншого розміру, оприлюднено у відкритому доступі в межах колекції «Книжкова спадщина Наукового товариства імені Шевченка».

Для кожного видання укладено бібліографічний запис, який охоплює комплекс метаданих: назву, підзаголовкові дані, надзаголовкові дані (відомості про відповідальність), повторність видання, місце видання, видавництво, друкарню, серію, обсяг, примірникові особливості (належність до колекцій), індекс Універсальної десятикової класифікації, предметні рубрики, що вказують на тематику видання, певною мірою розкривають його зміст тощо. До запису доєднано повнотекстову цифрову копію друкованого видання та подано покликання на URL-адресу.

Увійшовши до цифрової колекції, користувач може побачити бібліографічні записи всіх оцифрованих книг або, задавши відповідні параметри пошуку, оглянути видання певного автора, тематики, року випуску, серії тощо. Доступні різні способи перегляду цифрової копії видання.

Оцифровані примірники з фондів ЛННБ України ім. В. Стефаніка мають унікальні властивості, зокрема автографи, екслібриси, маргіналії та інші власницькі елементи, які не лише засвідчують історію побутування примірника, а й підсилюють його артефактну цінність. Кожну п'яту книжку, презентовану в цифровій колекції, успадковано від Бібліотеки НТШ й відповідно марковано різними видами шрифтових штемпельних екслібрисів. На верхніх форзацах книжок збереглися друковані екслібриси з текстом у складеній рамці «З Бібліотеки Наукового товариства ім. Шевченка у Львові. Ч[исло]», а на оправах – наліпки із зубчатими краями зі схожим текстом.

Штампи засвідчують походження книжок і з громадських бібліотек Оссолінських, Народного дому, Студіону, Монастиря отців Василіян у Жовкві, Товариства «Просвіти», фундації Баворовських тощо, і з приватних книгозбірень Олександра та Володимира Барвінських, Михайла Возняка, Михайла Грушевського, Володимира Дорошенка, Івана Кривецького,

Володимира Левицького, Омеляна Огоновського, Стефана Томашівського й інших знаних письменників, дослідників, культурних і політичних діячів. Окрім штампів, на власників вказують власноруч вписані імена та прізвища на обкладинці, форзацах, титульній та інших сторінках: «З книжок Левка Кістяківського», «Богдан Бачинський», «Осип Марков», «Ольга Рошкевич» (на форзаці альманаху «Дністрянка»), «П[етро] Войтович», «В[асиль] Щурат» тощо.

Читачі цифрової колекції «Книжкова спадщина Наукового товариства імені Шевченка (1874–1913)» можуть відчитати низку дарчих написів, зокрема Івана Верхратського Олександрові Барвінському, Петра Карманського Михайлу Вознякові, Івана Кревецького Іларіонові Свенціцькому, Степана Томашівського Михайлові Грушевському, Івана Франка Федору Гартнерові.

Окремі книжки зберегли свідчення перебування у відділі спеціального зберігання, створеному 1940 року, щоб обмежити доступ до літератури, яка не відповідала ідеологічним установкам окупаційної радянської влади. На обкладинках, титулах або форзацах можна відчитати «вироки» книжкам («нац[ионалистическая]», «католич[еская]», «устарев[шая]», «макулатур[ная]») або номери і дати затвердження проскрипційних списків, за якими цензори вилучали видання.

Згідно з контент-планом у межах проєкту поширено понад 70 повідомлень у соціальних мережах і месенджерах. Дописи в інстаграм висвітлювали конкретну книжку, наголошуючи на її особливостях (перше видання, прижиттєвий друк, цензурований примірник, примірник із дарчим написом, збереженою видавничою палітуркою тощо). Повідомлення у телеграм популяризували діяльність НТШ, розкривали історію його структурних підрозділів, презентували видання, об'єднані певною темою, персоналією, серією. Фейсбук слугував інформуванню про перебіг проєкту, його проміжні результати.

Досвідом участі у реалізації проєкту його виконавці поділилися на професійних майданчиках під час конференцій, воркшопів, круглих столів, а також у низці наукових публікацій, зокрема англомовних – у фахових виданнях, індексованих у наукометричній базі даних Scopus.

Восени 2023 р. у виставковій залі бібліотеки було розгорнуто книжкову виставку, яка репрезентувала друковані видання, оцифровані в межах проєкту. На виставці експонувалися:

- статuti й інші нормативні друки, що регламентували діяльність НТШ;
- видання, що відображали видавничий, книготорговельний, бібліотечний та інші напрями роботи товариства;
- наукові видання з історії, філології, етнографії, права, статистики, медицини, природознавства й інших дисциплін;
- поодинокі навчальні, популярні, довідкові й духовно-просвітницькі книжки.

Центральне місце в експозиції посіли видання «Руської історичної бібліотеки», «Пам'ятки українсько-руської мови і літератури», «Жерела до історії України», «Українсько-руський архів» тощо. На виставці експонувались і художні книжки: видання різножанрових ліро-епічних, прозових і драматичних творів, авторських збірок поезій, афоризмів, оповідань, новел і «образків», колективних альманахів й антологій («Перший вінок», «Левада»), вибраних і «повних критичних» зібрань творів Бориса Грінченка, Степана Руданського, Юрія Федьковича, Тараса Шевченка. Окремий блок репрезентували перші та прижиттєві видання творів Петра Карманського, Михайла Кононенка, Михайла Коцюбинського, Пантелеймона Куліша, Івана Нечуя-Левицького, Лесі Українки, Івана Франка, Андрія Чайковського й інших українських письменників.

Цифрову колекцію презентували в ЛННБ України ім. В. Стефаника 26 жовтня минулого року. Виконавці проекту висвітлили основні етапи його реалізації та головні результати. В обговоренні взяли участь заступник завідувача кафедри інформаційних систем і мереж Національного університету «Львівська політехніка» доктор наук із соціальних комунікацій Н. Кунанець, голова НТШ, директор Інституту прикладних проблем механіки і математики ім. Я. С. Підстригача НАН України академік НАН України Р. Кушнір, доцент кафедри інформаційної, бібліотечної та архівної справи Української академії друкарства кандидатка філологічних наук О. Антоник та інші гості заходу.

Як наголошували доповідачі, цифрова колекція «Книжкова спадщина Наукового товариства імені Шевченка» розвиває український сегмент у віртуальному інформаційному просторі, доповнює вже наявні цифрові збірки на сайтах ЛННБ України ім. В. Стефаника й інших бібліотек України та світу, дарує друге життя культурному продуктові, створеному на межі ХІХ–ХХ століть, і запроваджує його в найширший суспільний, фаховий, науковий, освітній обіг у межах не лише західного регіону, а й усієї Української держави.

Реалізацію проекту «Книжкова спадщина Наукового товариства імені Шевченка (1874–1913): цифрова колекція» супроводжував інформаційний резонанс у загальноукраїнських (газети «Україна молода», «День») і регіональних (інформаційно-аналітична агенція «Galinfo», портал «Zaxid.net», сайт західної редакції телеканалу «Еспресо-ТВ», газета «Ратуша») громадсько-політичних медіях.

Важливим каналом комунікації стали інтернет-ресурси, сфокусовані на книжковій або культурно-мистецькій проблематиці. Йдеться про український видавничий портал «Книгобачення», сайт «Критика: міжнародний огляд книжок та ідей», портал про культуру читання і мистецтво книговидавництва «Читомо», «Українську літературну газету», інтернет-газету «Збруч» (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 19.02).*

Інтерв'ю з етнологом Л. Горошко-Погорецькою про прояви уваги, традиції та правила українців у ХІХ–ХХ ст.

На медійній платформі «Elle» учена ділиться звичаяма та традиціями залицяння наших предків.

Закоханість справді підштовхує людей до шляхетних дій. І хоч не всі писали пісні чи вдавалися до відчайдушних кроків, прояви уваги та залицяння чітко простежувалися в традиційній культурі. Як це було в українців у ХІХ–ХХ століттях? Пояснює кандидатка історичних наук та старша наукова співробітниця Інституту народознавства НАН України Л. Горошко-Погорецька.

«“Ніч яка, Господи! Місячна, зоряна: Ясно, хоч голки збирай...”», – писав Михайло Старицький. Український діяч виховувався в родині Лисенків, звик до міського життя, проте одного разу повернувся додому на Полтавщину. Кажуть, що тоді на вечорницях він зустрів дівчину Степаниду – закохався в неї та вирішив зізнатися у своїх почуттях. А поки чекав на обраницю, вигадав рядки до композиції “Ніч яка місячна”. І хоч обраниця Михайла Старицького вже була заручена, пісня діяча стала надзвичайно популярною в Україні.

Українська молодь спілкувалася обмежено: на вулиці, вечорницях, базарних днях чи ярмарках, які відбувалися один-два рази на рік. Коли хлопець та дівчина були в церкві, вони могли глянути одне на одного, а потім – перекинутися словами. Проте в деяких місцевостях України були власні правила – наприклад, вважалося, якщо пара про щось розмовляє поблизу церкви, то вона вже має одружуватися.

Допомогти дівчині – наприклад, запропонувати понести її відро – це вже один зі способів залицяння. Прохання про те, щоб напиться води, теж вважалося проявом уваги. Часто це робили біля криниць – місця пліток та обміну новинами. Саме так парубки закликали дівчину до розмови».

«Навіть напування хлопцеві коня, окрім свого лінійного значення, мало еротичний підтекст. Такий символ, який ми бачимо на ілюстраціях, завуальовано означав статеві стосунки», – зауважує Л. Горошко-Погорецька.

«Якщо хлопцеві сподобалася дівчина, він її проводжав після вечорниць. Це був спосіб побути й поговорити з нею. Тоді не можна було просто зайти до хати – хіба хлопець справді мав серйозні наміри. Щоб викликати дівчину з дому, парубки вдавалися до різних способів – гупали у вікно чи шукали дітей, які могли сказати обраниці, щоб вона виходила.

Часом тато міг прислати сина з певним дорученням до батьків молодії. Дівчина потім проводжала хлопця до виходу – у народі це називали “запирати двері”. Проте пара могла затриматися і поговорити декілька хвилин чи навіть пів години. Якщо батькам сподобався хлопець, то вони дозволяли таке спілкування. Якщо ні, то хтось ставав під дверима і починав кашляти – це означало, що дівчині пора йти до хати.

Хлопець міг декілька разів проводити дівчину додому – тож з часом він заходив до хати обраниці, вітався з її батьками та просив, щоб вони пустили її на танці. Коли мати вважала, що такий парубок підходить доньці, то подавала чоловікові знак. І вже батько дівчини казав – нехай пара йде на танці, проте хлопець має привести свою обраницю до хати. Відповідати могли по-іншому. Батько дозволяв доньці йти на вечорниці з хлопцем, проте натякав, що їй треба швидше повернутися, адже вранці “треба гнати корову”. У такому випадку дівчина розуміла, що парубок не сподобався батькам, тож і їй краще з ним не затримуватися.

Подарунки вважалися вже більш очевидними знаками уваги. Хлопці готували для дівчат хустинку, сережки чи перстень, а дівчата для хлопців – хустку. Симпатію також проявляли за допомогою писанок. Дівчина обдаровувала хлопця на Великдень. Є згадки про те, що парубок у відповідь мав запросити її на танець.

У святах простежувалися традиції, пов’язані із залицяннями, – і найбільше їх було саме в купальській обрядовості. Коли дівчина пускала на воду вінок, то хлопець чатував, щоб вихопити його. Проте про свої почуття можна було заявляти ще з Щедрого вечора. Парубок розпочинав маланкувати з хати вподобаної дівчини. Водночас Великдень асоціювався не тільки з даруванням писанок, а і з обливанням. Хлопці приходили до дівчини й просили дозволу в батьків, щоб її облили. Тоді в сім’ї могли сподіватися на весілля. Інакше – якщо дівчину не облили – казали, що вона ще не скоро вийде заміж. Якщо хлопець не дотримувався обряду, то йому теж не пророкували шлюб найближчим часом. Проте традиції обливання іноді відрізнялися залежно від регіону України. Наприклад, деякі дівчата могли відкуповуватися від обливання писанками.

Палітра залицянь дуже широка, і способи проявити увагу часто були саме невербальними. Це ж не просто про те, щоб сказати: “Я тебе люблю”. Тим паче у кожній громаді склалися власні правила», – коментує кандидатка історичних наук.

Дівчата теж виказували свою прихильність, і робили це дуже ненав’язливо. «Проте вони могли й самі свататися до хлопців», – зауважує Л. Горошко-Погорецька. Та якщо дівчину вважали надто язикатою, їй могли влаштувати обструкцію. Наприклад, взяти посеред танцю, а потім кинути. Врятувати дівчину від сорому на все село могла хіба інша людина, яка б продовжила з нею танцювати.

«Однак в українській культурі керувалися не тільки коханням чи почуттями. Уже до шлюбу ставилися більш прагматично – враховували майновий стан одне одного, спроможність працювати та побажання батьків. Дівчина часто не знала хлопця, який до неї прийшов свататись, та й парубок нерідко стояв перед хатою і чекав, чи віддадуть за нього обраницю, чи ні. Тільки пізніше він заходив та знайомився з нею. Уже потім, за всіма українськими традиціями, наречені справляли весілля»

Науковці НАНУ наближають українські залізниці до європейських стандартів.

Залізнична галузь є однією з основних галузей української економіки, що наповнюють національний бюджет. Стратегічна мета подальшого розвитку цієї галузі – оновити рухомий склад залізниць та інфраструктуру, щоб задовольнити потреби економіки України. Науковці Інституту технічної механіки Національної академії наук України і Державного космічного агентства України (ІТМ) з перших років існування цієї установи, тобто вже понад пів століття, вивчають процеси, які відбуваються у системі «поїзд – залізнична колія» загалом, а також в окремих підсистемах цієї системи. Нині цим напрямом опікується відділ статистичної динаміки і динаміки багатовимірних механічних систем ІТМ. Його фахівці мають великий досвід розроблення науково обґрунтованих рішень у галузі динаміки складних об'єктів. У відділі, серед іншого, створили ефективні методики дослідження стаціонарних і нестаціонарних випадкових коливань складних механічних систем і розробили математичні моделі та методи розв'язання задач статистичної динаміки транспортних засобів і вантажів, що перевозяться, безпеки руху поїздів. Використання цих методик дало змогу вченим одержати чимало важливих теоретичних і практичних результатів. Враховуючи сучасні світові тенденції розвитку залізничних перевезень та орієнтуючись на євроінтеграцію України і європейські стандарти, науковці відділу останнім часом виконували дослідження для оновлення парку рухомого складу. Розвиток спільного європейського ринку транспортних послуг потребує технічних рішень, які посприяють експлуатаційній сумісності залізниць України та Європейського Союзу. Насамперед це стосується основних елементів транспортної системи – рухомого складу і колії.

По-перше, потрібно створити умови для спільної експлуатації рухомого складу на українських і європейських залізничних коліях. Долати кордони між Україною та Європейським Союзом залізницею проблематично – через відмінність параметрів колій. Колії на пострадянському просторі й у країнах Європи суттєво різняться – не лише шириною (відповідно 1520 мм і 1435 мм), про що відомо багатьом, а й профілем головок рейок і нахилом рейок до горизонту (1/20 і 1/40). Перехід на колію іншого стандарту завжди супроводжували чималі труднощі – пересаджування пасажирів чи перевантаження вантажів до інших вагонів, замінення вагонних візків. Це потребує часу і незручно для пасажирів і перевізників. Тому нині найефективнішим способом подолання кордонів між країнами з різними залізничними стандартами вважають застосування розсувних колісних пар – системи, здатної, залежно від ширини колії змінюватися на спеціальних

перекладних колійних пристроях, не зупиняючи руху поїзда. Відстань між колесами на таких пристроях змінюється лише за кілька хвилин для всього поїзда. Водночас належною має бути сумісність пари «колесо–рейка» з огляду на профілі головок рейок Р65 (Україна) і UIC60 (Європа) та їхній нахил до горизонту. Над розв'язанням саме цієї проблеми й зосередилися науковці ІТМ.

Поліпшити експлуатаційну сумісність українських і європейських залізничних транспортних мереж можна за допомогою коліс із новим профілем обода, які б забезпечували найкращі показники динамічних якостей вагонів і умов їхньої взаємодії з рейками залізниць обох стандартів.

На основі чисельних розрахунків із застосуванням власного математичного забезпечення в ІТМ створили новий зносостійкий профіль обода коліс пасажирського вагона – ІТМ-73ЕР. Компромісний варіант учені обрали за двома критеріями: необхідний запас стійкості руху вагона на прямолінійних ділянках колій (за швидкостей до 160 км/год) і поліпшені показники взаємодії з коліями на криволінійних ділянках українських і європейських залізниць (щоб мінімізувати зношування).

Як передбачають науковці, використання коліс із профілем ІТМ-73ЕР у колісних парах пасажирських вагонів пришвидшить перехід поїздів на колію з іншими параметрами, гарантує високі показники динамічних якостей екіпажів і поліпшить їхню взаємодію з рейками під час спільної експлуатації на українських і європейських залізницях.

В ІТМ також розробляють форму профілю обода коліс для розсувних колісних пар вантажних вагонів і створюють універсальний профіль коліс пасажирського та вантажного рухомого складу. Впровадження цих профілів не лише відповідатиме нормативним вимогам до показників динаміки, взаємодії з колією та рівня безпеки руху поїздів на українських і європейських залізницях, а й суттєво пришвидшить довозення вантажів і пасажирів до пункту призначення.

Крім того, в ІТМ дослідили нові конструкції вагонів – вагони зчленованої конструкції для пасажирського поїзда та вагони зі змінними кузовами для вантажних перевезень. Прогнозується, що завдяки використанню таких вагонів вдасться досягти значного економічного ефекту і підвищити швидкості й безпечність руху поїздів.

У зчленованому пасажирському поїзді суміжні вагони спираються на розташовані між ними спільні візки. Це зменшує кількість візків, а отже, суттєво здешевлює вартість вагонів. Зчленованість вагонів робить поїзд цілісним і усуває поздовжні зусилля стиснення й розтягування в його складі. Тому рух стає значно плавнішим, а пасажирів почуваються комфортніше. Крім того, навіть якщо один із вагонів зійде з рейок (що, втім, малоімовірно), поїзд не роз'єднається, а це гарантує додаткову безпеку. Здійснивши розрахунки, в інституті напрацювали рекомендації, як обирати раціональні параметри системи ресорного підвішування ходових частин і шарнірного вузла для спирання зчленованого вагона. Оцінивши прогнозні

динамічні характеристики зчленованого пасажирського поїзда, сформованого з вагонів із обраними параметрами вузлів, науковці дійшли висновку про безпечність його руху в усьому діапазоні дозволених швидкостей як у штатних режимах, так і під час аварійних зіткнень.

Ефективних технологій Україна потребує не лише в пасажирських, а й у вантажних перевезеннях. Одна з таких технологій – використання вагонів зі змінними кузовами. Щоб створити вантажні вагони зі змінними кузовами, раму потрібно відокремити від кузова вагона та приєднати до екіпажної частини. До кузовної ж частини вагона належатиме тільки кузов. Екіпажною частиною такого вагона є спеціальна платформа, а змінні кузова з'єднують з нею за допомогою спеціальних роз'ємних кріплень.

Під час сезонного змінення вантажів порожній кузов одного призначення можна відокремлювати від екіпажної частини вагона й замінювати порожнім кузовом іншого призначення. У підсумку виходить новий спеціалізований вантажний вагон. Перевезення вантажів у вагонах зі змінними кузовами здешевить придбання й утримання рухомого складу, адже найвартіснішу частину вагона – платформу – експлуатуватимуть ефективно. До того ж, вагони не стоятимуть марно через сезонні змінення видів вантажів, а пошкоджені кузова можна буде швидко замінити.

Зваживши на різні схеми з'єднань кузова з рамою екіпажної частини вагона, наявність і відсутність зазорів у цих з'єднаннях, науковці ІТМ розробили математичні моделі просторових коливань вантажного вагона зі змінними кузовами за експлуатаційних режимів руху та скінченноелементні моделі для дослідження міцності його елементів під час нормативних навантажень. Виконавши комплекс досліджень за допомогою цих моделей, учені визначили раціональну схему беззазорних з'єднань кузова з рамою екіпажної частини вагона, підготували пропозиції щодо перспективної української конструкції вантажного вагона зі змінними кузовами, а також рекомендації щодо елементів кріплення, які забезпечують перевезення вантажів.

Нарешті ще одним напрямом розвитку залізничного транспорту України, до якого доклалися науковці ІТМ, є створення сучасного швидкісного пасажирського рухомого складу з системами пасивної безпеки (СПБ) під час аварійних зіткнень. Фахівці інституту зважили на те, що у нових конструкціях пасажирських локомотивів, головних і проміжних вагонів мають бути не тільки ефективні засоби активного захисту для запобігання зіткненням, а й системи пасивної безпеки – для захисту під час аварійних зіткнень поїздів із перешкодами. Завдяки контрольованому деформуванню пристроїв поглинання енергії, які входять до складу СПБ, знижуються поздовжні зусилля у міжвагонних з'єднаннях і прискорення вагонів. Ці системи роблять пасажирські перевезення безпечнішими, зменшують ризик травмування й загибелі пасажирів і бригади поїзда, а також пошкодження рухомого складу. Для пасажирського локомотива, головного вагона й міжвагонних з'єднань науковці ІТМ розробили пристрої поглинання

енергії, що містять стільникові елементи, і наукову методичку обрання параметрів цих пристроїв. Крім того, розроблено скінченноелементні моделі для дослідження пластичного деформування конструкцій під час удару, математичні моделі для дослідження динамічної навантаженості поїздів під час аварійних зіткнень, схеми встановлення пристроїв поглинання енергії. У своїх роботах учені врахували вимоги стандарту ДСТУ EN 15227 з пасивної безпеки (це впроваджений в Україні європейський стандарт). Прототип розробленого пристрою для локомотива випробувано у краш-тесті на випробувальному полігоні міста Гьорліц (Німеччина). Здійснивши математичне моделювання динаміки еталонних поїздів під час аварійних зіткнень, науковці інституту довели, що запропоновані пристрої захищають пасажирів і бригаду поїзда під час аварійних зіткнень. А також розробили рекомендації з пасивного захисту локомотива, головного вагона та проміжних вагонів пасажирських поїздів згідно з вимогами стандарту ДСТУ EN 15227.

Загалом здобуті результати теоретичних і експериментальних досліджень щодо оновлення парку рухомого складу й розвитку залізничних перевезень з орієнтацією на євроінтеграцію та європейські стандарти сприятимуть створенню сучасного українського залізничного комплексу і його інтеграції в європейські транспортні мережі (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 15.02).

Наукові видання НАН України

Вийшов друком черговий випуск всеукраїнської газети для науковців та освітян «Світ» (№ 5–6 за лютий 2024 р.).

У номері:

с. 1: авторська колонка журналістки С. Галати «Свобода сильніша, ніж її ворог»;

с. 2–3: хроніки українського спротиву «Війна. Вистояти і перемогти» (8 грудня 2023 р. – 2 січня 2024 р.);

с. 4–5: стаття головної редакторки газети «Світ» Л. Остролуцької «Університети штормить. Або чому така жорстка реакція на спроби реорганізації українських вишів» – про ситуацію з реорганізацією Одеського державного екологічного університету, Української інженерно-педагогічної академії, Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди, Таврійського національного університету;

с. 5: інформація проректора Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича доктора історичних наук, професора Т. Марусик «Академічний книжковий подарунок» – про книжковий дарунок Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України Чернівецькому національному університетові ім. Ю. Федьковича;

с. 6–7: стаття журналіста Д. Шулікіна «Підземні бурі: моніторити можна, передбачити неможливо» – про те, чи можна передбачити підземні бурі, як уникнути їхніх руйнівних наслідків і як науковці аналізують сейсмічні події та їхню ймовірність в Україні (за матеріалами наукової доповіді старшого наукового співробітника Інституту геофізики ім. С. І. Суботіна НАН України доктора фізико-математичних наук Д. Гриня на одному із засідань Президії Національної академії наук України);

с. 7: інформація члена координаційної ради Українського фізичного товариства доктора фізико-математичних наук, професор М. Стріхи «ЄФТ визнало ще два українські журнали» – про те, що виконком Європейського фізичного товариства 29 січня цього року ухвалив рішення визнати ще два українські журнали: «Фізику і хімію твердого тіла» (засновник – Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника) та «Semiconductor Physics, Quantum Electronics and Optoelectonics» (засновник – Інститут фізики напівпровідників ім. В. Є. Лашкарьова НАН);

с. 8: стаття «Сторозтерзаний ворогом Харків мріє про найтепліші знімки міста – салют у небі й усміхнені обличчя людей» – розповідь Л. Остролуцької про книжку-фотосвідчення В. Белікова «Сторозтерзаний ворогом Харків» (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 22.02).

Міжнародне співробітництво у галузі освіти та науки

Україна долучена до третини проєктів Робочої програми «Євратом 2021–2022» (ІНФОГРАФІКА)

Робоча програма (РП) Євратом 2021–2022 стала першою з трьох робочих програм Євратом за циклом Робочої програми Європейського Союзу з досліджень та інновацій «Горизонт Європа». Більшість проєктів за РП «Євратом 2021–2022» стартували в другій половині 2022 р. Торік інформацію про проєкти удоступнили на порталі Європейської комісії та їхніх індивідуальних сайтах. Проєкти РП «Євратом 2021–2022» триватимуть до 2025–2026 рр., тож фактичні результати участі ще попереду, проте вже тепер можна підбити проміжні підсумки.

Українські організації беруть участь у 10-ти з 32-х проєктів за цією програмою, а саме: SASPAM-SA, NPHyCo, HARMONISE, GO-VIKING, DELISA-LTO, EUROfusion, TANDEM, INNUMAT, UAinEuratom21, ASSAS.

Зокрема, Національну академію наук України в РП Євратом 2021–2022 представляють три установи:

- Національний науковий центр «Харківський фізико-технічний інститут»;
- Інститут ядерних досліджень НАН України;
- Інститут теоретичної фізики ім. М. М. Боголюбова НАН України.

Усього до 10 проєктів «Євратом» залучено 11 українських організацій з Києва (8), Харкова (2) та Львова (1). Найбільшою – за кількістю виконуваних проєктів – є участь Національного наукового центру «Харківський фізико-технічний інститут» і Державного науково-технічного центру з ядерної та радіаційної безпеки (по 3 проєкти).

Загальна кількість партнерів у десяти проєктах за участі України – 331, найбільше їх у консорціумі проєкту EUROfusion (196).

Сумарний внесок Європейського Союзу в дослідження українських організацій за 10 проєктами РП Євратом 2021–2022 – близько 4,9 млн євро. 70 % фінансової підтримки ЄС для українських організацій припадають на проєкт EUROfusion, на решту проєктів сумарно припадає близько 30 % фінансування.

Отже, українські організації долучені до консорціуму практично кожного третього проєкту РП «Євратом 2021–2022». Це свідчить про активну участь України у цій програмі. Наразі триває Робоча програма «Євратом 2023–2025», конкурс за якою відбувся восени 2023 р. Результатів конкурсного відбору проєктів очікують уже цього року. У Національному контактному пункті Євратом в Україні сподіваються на подальше розширення участі українських організацій у Програмі «Євратом».

Міністерство освіти і науки України наказом від 17.01.2024 р. затвердило перелік представників України до комітетів, відповідальних за моніторинг виконання Рамкової програми Європейського Союзу з досліджень та інновацій «Горизонт Європа». Представником України в Програмному комітеті «Євратом – термоядерний синтез» є заступник генерального директора з наукової роботи Національного наукового центру «Харківський фізико-технічний інститут» академік НАН України І. Гаркуша, а провідний науковий співробітник цього Центру кандидат фізико-математичних наук С. Фомін представляє Україну в Програмному комітеті «Євратом – розщеплення (поділ)».

Р.С. Національний контактний пункт Євратом в Україні підготував інфографіку в межах проєкту «Євратом UAinEuratom21», який отримав фінансування від Європейського Союзу за Програмою з досліджень та навчання Euratom, Horizon Europe (CSA, GA#101072693). З інфографікою можна ознайомитися також на сайті та фейсбук-сторінці Національного контактного пункту Євратом в Україні (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 15.02).

У Києві 10–11 лютого відбувся Форум українсько-польського діалогу. Головною темою заходу стало українсько-польське стратегічне партнерство. Її актуальність зумовлена необхідністю забезпечення довірливих відносин між Україною та Польщею в умовах російської військової агресії як одного з аспектів національної безпеки нашої держави.

Форум організували Інститут міжнародної безпеки (Україна), Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України й Інститут політичних досліджень Польської академії наук.

Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України на Форумі представили: віцепрезидент Національної академії наук України, директор Інституту член-кореспондент НАН України О. Рафальський, завідувачка відділу політичних інститутів та процесів Інституту член-кореспондент НАН України Г. Зеленько, головний науковий співробітник відділу етнополітології Інституту доктор політичних наук О. Калакура.

У Форумі взяли участь народні депутати України, представники апарату Ради національної безпеки і оборони України, Міністерства оборони України, Міністерства освіти і науки України, Українського інституту національної пам'яті, Галузевого державного архіву Служби безпеки України, Інституту міжнародних відносин Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, Національного інституту стратегічних досліджень, Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника тощо.

Проведення Форуму стало прикладом ефективної співпраці органів державної влади, силових відомств і науковців України та Польщі, координації зусиль і пошуку відповідей на виклики в українсько-польських стосунках, які виникають через складну геополітичну ситуацію в регіоні та ЄС загалом. Форум також є продовженням співпраці провідних політологічних установ національних академій наук України та Польщі, задекларованої у Договорі про співпрацю між цими науковими організаціями.

У межах Форуму відбулися дві панельні дискусії: «Єднання українського та польського народів на тлі російської агресії» та «Україна – Польща: від непорозумінь у минулому до спільного майбутнього. Уроки, які повинні бути вивчені задля унеможливлення нових трагедій». На першій панелі з доповіддю «Етнокультурний вимір українсько-польського партнерства на тлі російської агресії» виступив доктор політичних наук О. Калакура.

За результатами Форуму було ухвалено Резолюцію з намірами продовжити співпрацю між представниками влади та науковцями обох країн з окресленням подальших кроків по недопущенню ескалації протиріч між двома країнами. Учасники Форуму наголосили на важливості розвитку українсько-польської співпраці як стратегічного партнерства, перезавантаженні засадничих документів та інституцій українсько-польського міждержавного діалогу (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 15.02).

Український гідрометеорологічний інститут (УкрГМІ) ДСНС України та НАН України у складі консорціуму із 13 європейських установ на чолі з Технічним університетом м. Відень (Австрія) став переможцем конкурсу в рамках Дунайської Транснаціональної Програми «Interreg-EU» і отримав право на фінансування проєкту «TETHYS» (Coordinated Danube Action for the Titanic Endeavor of Tackling Hazardous Substances water pollution under changing pressures, challenges and targets).

Проєкт спрямований на ефективне подолання забруднення водних об'єктів небезпечними речовинами (НР) в контексті нових навантажень і викликів. Зважаючи на титанічний рівень зусиль, які мають бути задіяні для вирішення такої амбітної цілі, для скороченої назви проєкту було обрано ім'я давньогрецької богині прісних вод епохи титанів – ТЕТІС.

Проєкт має на меті вирішити проблему забруднення водних об'єктів небезпечними речовинами шляхом цілісного комплексу заходів:

- планування моніторингу та хімічний аналіз;
- управління даними та набір інструментів для їхнього аналізу;
- моделювання емісії та оцінювання ризиків.

«ТЕТІС» сконцентрує свої зусилля на аналітичних процедурах і методах, проведе міжлабораторні порівняння, розробить детальні протоколи, а також впровадить напрацювання, отримані в інших проєктах та ініціативах.

Для створених баз даних будуть розроблені пакети методів оброблення первинної інформації та виконання оцінки забруднення вод. Управлінські рішення будуть підтримані комплексними моделями емісії небезпечних речовин, які вкрай необхідні для належної оцінки, планування і визначення пріоритетних заходів. Налаштовані моделі, як оперативні інструменти, будуть впроваджені на національному рівні.

Запланований підхід буде гармонізований як для спільного впровадження, так і буде адаптований до національних особливостей. Реалізація проєкту «ТЕТІС» дасть змогу заповнити значні прогалини в рівні знань, спроможності та наявності діючих інструментів між країнами Дунайського басейну, як тих, що входять до ЄС, так і поза його межами (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 14.02).*

Інститут проблем безпеки атомних електростанцій НАН України долучився до проєкту «Стійкість до радіологічних подій у воєнний час» (RRADW)

Учені всього світу об'єднали свої зусилля, щоб обговорити виклики воєнного часу, які постали перед організаціями, що експлуатують ядерні установки в Україні, та розробити рекомендації, щоб унеможливити такі прецеденти в майбутньому. Інститут проблем безпеки АЕС НАН України долучився до проєкту «Resilience to RADiological Events in

Wartime» («Стійкість до радіологічних подій у воєнний час») у межах найбільшої програми Європейського союзу з фінансування науки та інновацій Horizon Europe. Проєкт «Resilience to RADIological Events in Wartime» (RRADEW) має на меті покращити системи готовності, реагування та відновлення у відповідь на надзвичайні радіаційні ситуації в контексті війни Росії проти України.

Для досягнення цієї мети RRADEW об'єднує 14 інституцій, у тому числі дві з України, однією з яких став зокрема Інститут проблем безпеки АЕС НАН України, а результатами спільних зусиль стане стимулювання співпраці між зацікавленими сторонами, розробка методологічних і технологічних підходів для посилення стійкості до радіаційних надзвичайних ситуацій у воєнний час, підвищення обізнаності про виклики та можливості системи готовності, реагування й відновлення.

Другого лютого цього року в Парижі відбулася перша координаційна зустріч, на якій керівник проєкту від Інституту проблем безпеки АЕС НАН України старший науковий співробітник, кандидат біологічних наук О. Паренюк виголосила доповідь про можливі наслідки війни в Україні. На зустрічі були представлені: організація CEPN (Франція), яка займається розробками у сфері оптимізації радіологічного захисту, в асоціацію з якою входить Інститут ядерної та радіаційної безпеки Франції (IRSN); також були представлені Технологічний інститут Карлсруе (KIT), Норвезький інститут природничих наук (NMBU) та Південночеський університет (USB) (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 14.02).*